

Yıl/Year:5 Cilt/Volume:5 Sayı/Number:1 ISSN 2602-4748

**ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Journal Of International Social Sciences Academic Researches

YIL :5

CİLT:5

SAYI:1

YIL/YEAR :5

CİLT/ VOLUME :5

SAYI/NUMBER :1

Journal Of International Social Sciences Academic Researches

INDEXLER

Konular: Eğitim Bilimleri, Tarih, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi, İşletme, Muhasebe, İletişim, Yönetim ve İslami Bilimler gibi tüm sosyal bilimler

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi 'ne yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makalelerin yayıma kabul edilmesi durumunda tüm yayın hakları süresiz olarak Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Makalelerdeki her türlü sorumluluk Yazarı/Yazarlarına aittir

YIL/YEAR:5

CİLT/VOLUME :5

SAYI/NUMBER :1(9)

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:5 |S:1 Yıl: 5- (2021|1)

EDİTÖR KURULU	
Prof. Dr. Ali ACAR	
Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA	
<i>ALAN EDİTÖRLERİ</i>	
Prof. Dr. Veli ÜNSAL Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	Tarih
Doç. Dr. Erkan AKGÖZ Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi	Turizm - İletişim
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	Sosyoloji
Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA Uşak Üniversitesi İİBF	İktisat Politikası
BİLİM KURULU	
Prof. Dr. Ali ACAR	Selçuk Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. İ. Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü-Dekan
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ	Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Ahsen ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Veli ÜNSAL	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edb. Fak.-Tarih
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK	NKÜ, İİBF İşletme Bölümü
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN	YYU, İİBF, Ekonometri Bölüm Başkanı
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Uğur Yavuz,	Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
Prof. Dr. Engin ÖNER	Van Y.Y. Üniversitesi Maliye Bölümü

Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI	Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme
Prof. Dr. Sait PATIR,	İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü
Prof. Dr. Haydar EFE,	Erzincan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bil. Ve Kamu Yön.
Prof. Dr. Murat SEZGİN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Engin Öner	Van YYU İİBF Maliye Bölümü Başkanı
Doç. Dr. Veli SIRIM	Namık Kemal Üniversitesi . İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA	Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Doç. Dr. Azize Serap TUNCER	Ahi Evran Üniversitesi İİBF Kentleşme ve Çevre Sorunları
Doç. Dr. Erkan AKGÖZ	Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi
Doç. Dr. Erkan Arı	DPU İİBF Ekonometri Bölümü
Doç. Dr. Türker TUĞSAL	Beykent üniversitesi İİBF, Sermaye Piyasası ve Portföy Yön.
Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU	YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü
Doç. Dr. Yılmaz KARADENİZ	Amasya Üniversitesi F.E.F.Tarih Bölümü,
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç.Dr. Haluk YERGİN	YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü
Doç.Dr. Halim Tatlı,	Bingöl Üniversitesi İİBF, İktisat
Doç. Dr. Recep YILDIZ	Yalova Üniversitesi,İİBF,Sosyal Hizmetler B.
Doç Dr. Sevgi Işık Erol	Batman Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN	Celal Bayar Üniversitesi,İİBF; İşletme Bölümü
Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK,	DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Erkan ARI	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü

Doç.Dr. Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü
Dr Öğr. Üyesi Rezzan Neslihan Vural	Beykent Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ,	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme
Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin TEZER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Gör. İsmail Güneş ,	Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
Dr. Öğretim Üyesi, Recep TEMEL	Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Filiz GÜNEYSU ATASOY.	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İktisat
Dr. Öğr.Üyesi Beşir KOÇ,	Bingöl Üniversitesi İİBF
Dr. Öğr.Üyesi. Ahmet TERZİ	Ardahan Üniversitesi İİBF, İşletme
Dr. Öğr.Üyesi Mikâil KARA	Çankırı Karatekin Üniversitesi Ilgaz Tur.MYO.Müd.
Dr. Öğr.Üyesi Osman ALTAY	Beykent ÜniversitesiİİBF,Uluslararası İlişkiler
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Abdussemet YAMAN	Ardahan Üniversitesi,İİBF,İşletme Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Ekonometri Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Salih BATAL	Yalova Üniversitesi İİBF S.B.ve Kamu Yönetimi Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi İbrahim Okan Akkın	Ardahan Üniversitesi, FEF,Felsefe Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Caner Ekizceleroğlu,	Trakya Üniversitesi İİBF,İktisat
Dr. Öğr. Üyesi Dilaysu Çınar,	Beykent Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Bertan Rona,	Giresun Üniversitesi, Devlet Konservatuarı
Dr. Öğr.Üyesi Emrah Aydemir,	Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi
Dr.Öğr.Üyesi Noyan AYDIN,	DPU, İİBF, Ekonometri Bölümü

Dr. Öğr.Üyesi Bülent ALTAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Dr. Öğret. Üyesi Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi H. Gonca DİLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Z. Çağlar YURTÇIKMAZ	Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Cihandar Hasanhanoglu	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Güneş	Çukurova Üniversitesi İİBF, Maliye
Dr. Mehmet Sağlam	İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Fak. İngilizce İşletme
Öğr. Gör. Dr. Emrah Hanifi Fırat,	Fırat Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Mustafa Necati ÇOBAN	Tokat G.O.P. Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Dr. Ulvi Sandalcı	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
Dr. İnci Sandalcı	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

TAKDİM

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi 2021/1 sayısını yayınlamaktan mutluyuz. 2017 yılında yayın hayatına başlayan dergimizin, her yayın yılı sayıları bir cilt olarak sıralanmaktadır. 5.cilt 1.sayı olarak yayınlanan bu sayı ile 9. sayısı yayınlanmıştır.

Dergimiz Sosyal Bilimlerden Eğitim Bilimi, Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji, İktisat, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon, Muhasebe Finans, İletişim, İslami İlimler gibi tüm sosyal bilimler alanında yayın kabul etmektedir. Disiplinler arası uyum ve etik kurallarına bağlılık esası temel ilkimizdir.

Gönderilecek bilimsel çalışmaların daha önceden bir yayın sürecine girmemiş olması gerekmektedir.

Bu sayı da yer alan çalışmalardan ötürü yazarlarımızı ve değerlendirme sürecinde emeği geçen değerli hakemlerimizi tebrik eder hepsine sonsuz teşekkür ederiz.

Bilime katkı sunması temennisiyle,

Doç Dr. Şahin ÇETİNKAYA

IJOSSAR Dergisi Editörü

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi

International Journal Of Social Sciences Academic Researches

2021 / I - HAZİRAN

YEAR/YIL: 5

VOLUME/ CİLT: 5

NUMBER / SAYI: 1 (9)

ISSN: 2602-4748

Kişiselliğin Kaosunun Söylenceleri; İki Çağdaş Kadın Sanatçının Eserlerinin Söylem Analizi İle İncelenmesi
Sayfa (1-18)

Prof. Dr. Cemile Arzu AYTEKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi / Buca Eğitim Fakültesi

ORCID: 0000-0001-8702-5857

arzu.aytekin@deu.edu.tr

Uzm. Aşkın BAHADIR

Dokuz Eylül Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-8940-5703

askin-bhdr@hotmail.com

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İŞ DOYUMUNUN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ

Sayfa (19-36)

Doktora Öğrencisi Elif ÇETİN

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0002-8051-0152

eliffcetin7@gmail.com

Doktora Öğrencisi Buket ARSLAN

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0001-7245-582X

b.arslan86@gmail.com

Doç. Dr. Ozan BÜYÜKYILMAZ

Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ORCID ID: 0000-0001-5499-1485

ozanbuyukyilmaz@karabuk.edu.tr

KENTLEŞMENİN GENEL OLARAK SONUÇLARI

Sayfa (37-50)

Prof. Dr. Ali ACAR
Selçuk Üniversitesi İİBF
ORCID ID:
alacar@selcuk.edu.tr

**ÇÖZÜM ARAŞTIRMA EĞİTİM ve DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ. & DAP PAZARLAMA
ARAŞTIRMALARI ŞİRKETLERİNİN WEB SİTESİ VE SOSYAL MEDYA HESAPLARININ
KAŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Sayfa (51-63)

Öğr. Gör. Dr. Ezgi ZENGİN DEMİRBİLEK
Kırklareli Üniversitesi Basın, Yayın ve
Halkla İlişkiler Birimi
ORCID ID: 0000-0002-4529-0246
ezgizengin@klu.edu.tr

GAZZÂLÎ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE MANTIK İLMİNİN ÖNEMİ

Sayfa (64-70)

Dr. Nuriye Merkit
Erciyes Üniversitesi
nry_merkit@hotmail.com
Orcid No: 0000-0001-6480-2078

SABRİ F. ÜLGENER'DE OSMANLI TOPLUM YAPISININ ANALİZİ

Sayfa (71-83)

Doktora Öğrencisi Burcu GEDİKLİ
Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Orcid: 0000-0002-5339-6366
burcuturkdogan@gmail.com

Doktora öğrencisi Mehmet Eren GEDİKLİ
Ankara Üniversitesi Sistemik Felsefe ve Mantık Ana Bilim Dalı
Orcid: 0000-0002-6036-6683
erengedikli@gmail.com

Kişiselliğin Kaosunun Söylenceleri; İki Çağdaş Kadın Sanatçının Eserlerinin Söylem Analizi İle İncelenmesi (Sayfa 1-18)

Prof. Dr. Cemile Arzu AYTEKİN
Dokuz Eylül Üniversitesi / Buca Eğitim Fakültesi
ORCID: 0000-0001-8702-5857
arzu.aytekin@deu.edu.tr

Uzm. Aşkın BAHADIR
Dokuz Eylül Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-8940-5703
askin-bhdr@hotmail.com

Öz

Söylem analizi, bilişsel süreçlere de odaklanmak ve söylemi dataleştirmek, analiz etmektir. Söylem, çeşitli bağlamlarda ele alınarak analiz edilmekle birlikte, bir görsel araştırma yöntemi olarak söylem analizi, söylem bağlam ve görsel bağlam olarak ele alınarak irdelenmektedir. Araştırmanın amacı; çağdaş sanat eserlerini, örnekleme alınan iki çağdaş kadın sanatçının, Selva Aparicio ve İdil Mirata Tokdemir'in eserleri üzerinden, söylem ve görsel bağlamda, evrensel ve sanatsal dilde günümüzde kişisel olanın karanlık kaosunun söylencelerini, anlamsal bakımdan görsel araştırma yöntemlerinden söylem analizi yöntemi ile incelemektir.

Araştırmada, sanatçıların eserlerinde ortaya koydukları söylem ve görsel bağlamlar incelendiğinde, bireysel kimliğin dışavurumu yanında, günümüzün evrensel, sanatsal dilinde ortak olan çağdaş sanatsal söylemlerinin, eserlerin ontik tabakasını ortaya çıkaracak benzer veriler içerdiği ve ayrıca her iki kadın sanatçının, kendi öz yaşam öyküleri, sosyal ilişkileri ve bilişsel süreçlerinin bu söylemlerde ve dolaylı olarak eserlerinde de yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Araştırma Yöntemleri, Çağdaş Sanat, Kişiselliğin Kaosunun Söylenceleri, Söylem Analizi, Selva Aparicio, İdil Mitara Tokdemir.

Examination of Two Contemporary Female Artists Artworks; Myths of the Chaos of Personality with Discourse Analysis

Abstract

Discourse analysis also focuses on cognitive processes and is to analyze discourse in datalization. While discourse is analyzed and analyzed in various contexts, discourse analysis as a visual research method is examined by considering discourse context and visual context. The purpose of the research is to examine contemporary artworks through the works of two contemporary female artists, Selva Aparicio and İdil Mirata Tokdemir, in the discourse and visual context, and the myths of the dark chaos of the personal in the universal and artistic language today, through discourse analysis method, one of the visual research methods in terms of semantics.

In the research, when the discourse and visual contexts revealed by the artists in their works are examined, besides the expression of individual identity, contemporary artistic discourses common to today's universal, artistic language, the artifacts contain similar data to reveal the ontic layer and two women were also used, own life stories, it has been determined that social relations and cognitive processes are also included in these discourses and indirectly in her works.

Key Words: Visual Research Methods, Contemporary Art, The Myths of the Chaos of Personality, Discourse Analysis, Selva Aparicio, İdil Mitara Tokdemir.

1. Giriş;

Sanatta Antikçağ'dan günümüze görsel imgelerin çoğunun aslında insanlığın bastırılmış acılarının, kişiliğin kaotik taraflarının sanatsal imgelerinin, sanatsal bilinç yanında, düşlem gücü ile ortaya çıkartılması olduğu görülmektedir. Çağdaş sanatta da eskiden olduğu gibi, çok derin ve içsel olan bu kaosun söylencelerini bulabildiğimiz, farklı coğrafyalarda ve ülkelerde yetişmiş ve sanatsal üretimlerde bulunan, iki kadın sanatçının eserleri üzerinde, görsel araştırma yöntemlerinden olan söylem analizi uygulanmaktadır.

Görsel araştırma yöntemlerinden söylem analizi, öncelikle dilin iletişim aracı olmasından daha öte bir yapıya sahip olarak, yaratma süreci içermekte, sosyal dünyayı yapılandırmakta, aynı zamanda bilişsel süreçleri içermekte, söylem ise yazılı ve sözlü olmak üzere dil oluşturmaktadır. Söylem, yalnız söylenen mesajı değil, kimin söylediği, mekan ve zaman bilgisi, otoritesi, kime iletildiği gibi bilgileri de verebilmektedir. Söylem analizi ise, söze dökülen dilsel yapıların semantik açıdan incelenmesini gerektirmekte, sosyal ve kültürel bağlamlarıyla ilgilenmektedir. Söylem analizi, bilişsel süreçleri de ortaya çıkarmakta ve söylemi dataleştirme ve analiz etmektedir. Söylem analizinde, söylem çeşitli bağlamlarda ele alınarak analiz edilmektedir. Görsel araştırma yöntemi olarak söylem analizi, söylem bağlam ve görsel bağlam olarak ele alınmaktadır.

2.1. Kişiliğin Kaosunun Söylenceleri; Çağdaş Sanat Eserlerinde Ortak Anlatılar

Çağdaş sanat eserlerinde, modern zamanların ruhu; 'Zamanın Ruhü' (Zeitgeist)' nun, kişisel ve toplumsal bilinçdışı yanı, bilinçli aklın tasarımlarının yanında öncülüğü (Avangard) ve yenilikçiliği postmodernizmde de devam etmektedir. Modern estetik anlayıştan itibaren devam eden süreçte biçimsel olan, estetik açıdan güzel yargısının dışına çıkmış ve anlam içeriği olarak farklılaşmıştır. Eski estetik anlayışının yıkılması ve toplumsal yapıdaki klasik estetik anlayışın ve algının değişimi ile ruhsal etkide de farklılaşma öne çıkmıştır. Çağdaş sanat eserlerinin oluşumunda bireysel olarak da çağdaş sanatçıların üretimlerinde, sanatsal ürünlerin öncelikle güzelliği ve duyulara hitap etmesi amaçlanmamaktadır.

Günümüzde öne çıkan, modern dünyanın insanının ruhsal olarak içindeki karmaşanın, karşıtlıklarının dengeleme oluşunun dışavurumları ya da bastırılmış acıların imgesel olarak açığa çıkarılması, yıkım ve tekrar yenilenme ruhunun sembolleşmeleri; kişiliğin kaosunun söylenceleri olarak çağdaş eserlerde, çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

“Sanatsal ürünün hoşluğu yerini, duyuların naif ve romantik zevkine ve nesnelere karşı zorunlu sevgisine kapıyı hoyratça kapatan, en subjektif ve ürpertecek kadar soğuk soyutlamalara bırakmıştır. Bu bize, yalın ve evrensel bir dille, sanatın kehanet yüklü ruhunun nesnelere olan eski ilişkisinden uzaklaştığını ve -şimdilik- kişiliğin karanlık kaosuna yöneldiğini anlatır. Anlayabildiğimiz kadarıyla, kuşkusuz, sanat bu karanlığın içinde tüm insanları birarada tutan ve ruhsal bütünlüklerine ifade veren şeyin ne olduğunu henüz keşfetmiş değildir. Bu amaç için düşünce gerektiğinden, belki de bu tür keşifler başka uğraş alanlarında gerçekleşecektir. Nitelikli sanat şimdiye dek verimliliğini daima mitlere ve aklın bilinçdışı sembolleştirme yeteneğine borçlu olmuştur. Bu süreç, insan ruhunun ezeli tezahürü olarak yüzyıllardır sürmektedir ve gelecekte de tüm yaratıcılığın özünü oluşturmaya devam edecektir” (Jung, 2013, s.111).

2.2. İki Çağdaş Kadın Sanatçının, Yaratıcı, Kaotik ‘Öz’e Dair İçsel Kaynakları

Araştırmada eserlerinde yaratıcı, kaotik ‘öz’e dair içsel kaynaklarının izdüşümleri incelenen, yerli ve yabancı iki çağdaş kadın sanatçı; Selva Aparicio ve İdil Mirata Tokdemir’dir.

Selva Aparicio, İspanya’nın Barcelona ormanının içinde tekne şeklinde bir evde doğmuş ve büyümüştür. Adı Selva (orman anlamına geliyor) buradan etkilenilerek kendisine verilmiştir. Yaşadığı yere uygun bir çocukluk geçirmiş, hippie bir anne ve baba tarafından yetiştirilmiştir. Çocukluk döneminde yaşadığı ormanda ve yaşadığı evde el yapımı nesnelere ve hayvanların günlük yaşamları ilgisini çekmiştir. Sanatçı evinin bulunduğu ortamdaki sakinlik duygusunu aldığını ve bunun eserlerinde özgürlük duygusuna yol açtığını belirtmektedir (<https://lv13official.com/selva-aparicio/>).

Sanatçı, Master Derecesini Yale Sanat Üniversitesinden almıştır. Çalışmaları uluslararası kişisel ve karma sergilerde sergilenmiştir; kısa süre önce JUNCTURE Sanat ve Uluslararası İnsan Hakları Bursu ve Blair Dickinson Memorial Ödülü’nün sahibi olmuştur (<https://lv13official.com/selva-aparicio/>). Selva Aparicio, disiplinlerarası bir sanatçıdır. Enstalasyon, heykel ve performans eserleri ortaya koyan sanatçı, hafıza, ölüm, yakınlık ve yas konularını ele alan sanat eserleri ortaya koymaktadır (<https://lv13official.com/selva-aparicio/>).

Sanatçı, eserlerinde çevresel, politik ve sosyal konulara yer verdiğini belirtmekte, ayrıca ‘Childhood Memories’ adlı eseri master tez yerleştirmesiyle, görsel olarak çarpıcı, kişisel anılarını ev için dekoratif bir nesneyle birleştirerek kendi çocukluk travmasını açığa çıkardığını belirtmektedir (<https://www.thisiscolossal.com/2020/12/selva-aparicio-hysteria/>). Sanatçı Margherita Cole, Aparicio’nun eseriyle ilgili olarak, halılar genellikle zemini kaplamak için kullanılır, sanatçı bir duvar halısını doğrudan ahşap zemin üzerine oyarak deneyimlerini ölümsüzleştirmektedir. Uzaktan bakıldığında eser gerçek bir halıya benzemektedir. Yalnızca izleyici daha yakından baktığında, Aparicio’nun üç boyutlu bir nesneyi taklit etmek için oluşturduğu ayrıntıyı görebilmektedir. Püsküller farklı yönlere dağılmış, köşe ters çevrilmiş ve tasarım geleneksel bir İran halı tasarımını andırmaktadır. Sanatçı, çiçek deseninde beyaz ve kahverengi bir kontrast oluşturmak için hammaddesi meşe olan kullanım zeminini dikkatlice kazımıştır şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır (<https://mymodernmet.com/selva-aparicio-childhood-memories-installation/>).

Selva Aparicio eserinin, kişisel hafızayı ve ev içi bir nesneyi, travmayı örtme ve açığa çıkarma gibi daha geniş temalarla birleştirdiğini ifade etmektedir (<https://www.thisiscolossal.com/2020/12/selva-aparicio-hysteria/>). Sanatçı, halıların kutsal ve imgeselleştirilmiş süslendiğini belirtmektedir. Sanatçıya göre, taşınabilir bir eşya olan halı, yıllar boyu ailenin içinde çeşitli olaylara tanık olmaktadır. Sanatçı da bu halıyı travmalarına tanıklık etmesi bakımından ele almış, aynı zamanda örtme ve açığa çıkarma ikiliği bağlamında ele aldığını belirtmiştir. Aparicio, anılarını kalıcı olarak kazıdığı, yumuşak bir kumaşı, sert bir zemine kazıdığı, bunun da yaraları temsil ettiğini vurgulamaktadır (<https://www.rootsandculturecac.org/show/selva-aparicio-and-valentina-zamfirescu/>).

İdil Mirata Tokdemir ise 1960 Kıbrıs-Lefkoşa doğumludur. İngiliz eğitimi alan sanatçı, 1977 yılında İngiltere’ye gitmiş, burada mimari eğitimi almıştır. 1983 yılında Türkiye Cumhuriyeti diplomayla evliliği nedeniyle, Türkiye, Kıbrıs, Almanya, Portekiz ve İsrail gibi ülkelerde yaşamak durumunda kalmıştır. Bu ülkelerde çağdaş sanat alanlarını deneyimleyen sanatçı, Kudüs’de yağlı boya ve Ankara’da desen eğitimi almıştır. 2010 yılında Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim bölümünden mezun olan Mirata Tokdemir, Hacettepe Üniversitesi Heykel bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamlayarak Sanatta Yeterlik programına başlamıştır (<https://www.kibrisgazetesi.com/kultur-sanat/tentin-acinin-halleri-ankarada-sergilenecek-h8617>).

Tokdemir'in "Ten/Tin Acının Halleri" sergisinin bir parçası olan 'Selfie' adlı eser, fotoblok üstüne kendi bedenine ait fotoğraflardan oluşan, çağdaş sanatsal formda üretilmiş bir eserdir. Sanatçı sergideki tüm işlerinde olduğu gibi, selfi adlı eserinde de acı, ölüm ve yaşam kavramlarını ele almaktadır.

Sanatçı eserde fiziksel gerçekliğin ötesinde, dışıl-eril unsurlar bağlamında ele almakta ve ölümün çaresizliğine dikkat çekmektedir. Sanatçı ölüm kavramının tarihsel olarak incelendiğinde pagan dönem öncesi sanatın ritüel ve tapınmaya yaklaştığını, toplumların ölümle iç içe yaşamak adına ölümleri yaşam alanlarına yakın alanlara gömdüklerini belirtmektedir. Sanatçı, günümüzde ise bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Sanatçı, yaşam ve ölüm kavramlarını vurgulamaya çalıştığını belirtmekte ve acı, endişe ve korku gibi duygulardan uzak durmayı ve bir ütopya yaratmayı amaçladığını vurgulamaktadır. Ancak, bu bağlamda biçimsel deformasyon uygulamak durumunda olduğunun altını çizmektedir (Mirata, 2014).

"Her biçim ve nesneyi, kendi düşsel/düşünsel grameriyle anlamlandırarak, anlık bir heyecanı dışı vurmaktan çok, uzun sezgisel süreçlerde gözlemlediklerini, duyumsadıklarını biriktirerek, yoğun şaşma duygularının heyecanıyla" (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/acinin-heykelleri-40318268>) yansıttığını belirtmektedir.

Tokdemir, bu sergiyi, 'Ten/Tin: Acının Halleri'nin 'sanatta ölüm kavramının beden ve cinsellik üzerinden deneyimlenmesi' adlı yüksek lisans tezini yazdıktan sonra ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ona göre sanat, varlığın özünde bulunan kaosu ortaya çıkarma görevini üstlenmektedir (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/acinin-heykelleri-40318268>). Ayrıca, sanatçının 'sıradan olanda kutsal olanın farkına vardım' söylemi, serginin içeriği bakımından önem taşımaktadır (<https://www.unlimiteddrag.com/post/2017/01/02/acinin-halleri>).

2.3. Görsel Araştırma Yöntemleri ve Kişisel Söylem

Görsel sanatlar alanında, ortaya koyulan eserin/uygulamanın, çeşitli açılardan incelenmesi görsel araştırma yöntemleri aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Görsel araştırma yöntemleri, bir eserin biçimsel ya da içeriksel olarak söze dökülebilir şekilde anamlanmasını sağlamakta ve eserin derinlemesine irdelenerek analiz edilmesini mümkün kılmaktadır.

Görsel araştırma yöntemleriyle, araştırma sürecine daha eleştirel açıdan bakmak ve ayrıntılı bir perspektifle yapılandırma mümkün olmaktadır. Görsel araştırma yöntemleriyle, araştırmacının araştırma süreci, katılımcılar ve sürecin bileşenlerinin ilişkilendirilmesinde çeşitli farklılıkları keşfetmesini sağlamaktadır. Görsel analiz yöntemlerinin amacı estetik bakış açısını araştırmaya katmak, bilimsel verilerle sanatsal verileri ilişkilendirmektir. Ayrıca, bu yöntemlerle araştırmanın kurumsal perspektiften yapılmasıyla kavramsal yapısını ortaya çıkarmak adına kullanılacak görsel, görsel/işitsel, performans ya da etkileşim sağlayan sanat uygulamalarını kapsamaktadır (Bedir Erişti, 2017).

Görsel araştırma yöntemlerinden söylem analizi bu araştırmada kullanılacak analiz yöntemidir. Söylem analizinin seçilmesinin sebebi, örnekleme alınan eserlerin, söylem bağlamı ve görsel bağlamının bulunması ve bu incelemelerle, kişisel söylenceleri, içeriksel verileri ortaya çıkararak, eserin ontik yapısını görünür kılmaktır. Günümüzde görsel sanatlar alanında çağdaş eserlerde ve çağdaş görsel sanat eserlerinin analizinde göze çarpan kişisel söylemin, görsel içeriklerin örnekleri çeşitli yöntemlerle incelenmektedir.

"Kişisel söylem merkezli görsel araştırma yöntemlerinden öne çıkanlar; otobiyografi, oto-etnografi incelemeleridir. Benlik algısı kuramına göre görsel, kişisel bir anlatı olarak görsel sanatlar içerisinde yer alan otobiyografi merkezli söylemler, ya da kişisel yansımalarda ortaya çıkarılan güçlü benlik (self) algısı, aslında yaratıcı egoya sahip kişilerin, gerçek yaratıcı

sanatçıların ruhunu, dünyayı kavrayışını, davranışlarını etkilediği gibi diğer insanları da etkilemektedir” (Aytekin, 2020, s. 235).

Dil, gösterge görevini yerine getirmediğinde, düşünce oluşturmadığında ya da bir nesneye gönderimi olmadığında, bir anlama sahip olması söz konusu değildir. Bu bağlamda, göstergenin ortaya çıkmasıyla anlam oluşmaktadır. Dil, anlam taşıma ve gösterge olarak, mekanı ve zamanı birey tarafından kontrol edilen karmaşık bir yapıya sahiptir. Bağlam, anlam oluşmasında önem taşımaktadır. Dilin kullanımı ve anlam oluşmasında bağlamın önemiyle söylem kavramı ortaya çıkmakta, söylem, ‘yazılı ve sözlü dil kullanımı, toplumsal bir pratik biçimi’ olarak tanımlanmaktadır. Söz ya da yazının bağlam içinde anlaşılması, söylemi ortaya çıkarmaktadır (Ercan ve Danış, 2019).

Dil, basit bir iletişim acının ötesinde sosyal bir pratik ve yaratma sürecini içerir aynı zamanda da sosyal yaşamın merkezinde yer aldığından, yaşam oluşturu bir gücü içerisinde barındırmaktadır. Konuşma, devamlılık içinde olduğunda sosyal dünyayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda söylem, yapısal ve içerik olarak tutarlı ve sosyal açıdan bireye anlam inşa ettiren dilsel yapının aracı olarak kabul edilmektedir. Söylemin oluşması yalnızca dil ile mümkündür, çünkü dil sosyal bir fenomendir. Yalnızca bireylerin ifade şekli değil, aynı zamanda kurumların, sosyal oluşumların da ifade şekilleri bulunmakta, bunlar sistematik şekilde gerçekleşmektedir. Söylemin belirli kuralları, terminolojisi ve sistemli dilsel düzeni bulunmakta ve dilsel düzeni açıklamak için kullanılan kavram olarak kabul edilmektedir (Çelik ve Ekşi, 2013).

Söylem, “dilini ve bilincin pratiğidir, çünkü anlam dil aracılığıyla verilir” (Hall, 1977, s. 322). Söylem kavramı ile bireyin yaşadıkları ve deneyimleri ortaya çıkarılmaktadır. Söylem, neyin deneyimlenebileceğini ya da deneyimin taşıdığı anlamı sınırlayan, söylenebilecek ve yapılabilecek olanı etkileyen çerçeveyi dayatmaktadır. Söylem, iletişim eyleminin meydana gelmesini sağlayan özgül ve ayrıştırılabilir araçlar sunmaktadır (Purvis ve Hunt, 2014).

“Söylem, hem dil kullanım biçimi hem de toplumsal/sosyal açıdan bir iletişimdir” (Van djik, 1990, s. 164). Fairclough söylemin toplumsal süreç bileşeni olarak anlam üretimi, özel toplumsal alan ya da pratikle ilişkili dil (politika söylemleri gibi) ve dünyaya ilişkin koşulları yorumlama (küreselleşme vb.) olduğunu belirtmektedir (Ercan ve Danış, 2019). Dili oluşturan ‘düşünce’, zaman geçmesiyle ‘söylem haline dönüşmektedir. Söylem bir dünya tasarımı oluşturan şeydir ve bu bağlamda ontolojik bir yapısı olduğu söylenebilir. Dünyada düşünsel yapıları dönüştürmek adına söylemin taşıyıcıları kendisine alan açabilmektedir (Şahin, 2017). Söylem, sosyal yapıdaki iletişimde kullanılan metin, mesaj konuşma, diyalog ve sohbet şeklinde gerçekleşen bir sistemdir (Şahin, 2018).

Söylem yalnızca içsel yapıları ortaya koymamakta, aynı zamanda dil kullanımıyla meydana gelen bilişsel süreçleri ortaya koymaktadır. Bu, daha kapsamlı toplumsal yapı ve süreçlerin parçası olan söylemi araştırmayı gerekli kılmaktadır (Ercan ve Danış, 2019).

“Söylem, ideoloji, bilgi, konuşma, ifade, söyleme üslubu, mütalaa, güç ve gücün mübadelesiyle harekete dönüşen dil pratikleriyle ilgili süreçlerdir. Söylem toplumsal, siyasal, kültürel ve iktisadi alanlar gibi, toplumsal hayatın tüm yönleri ile ilişkilidir. Söylem belirli kaideler ve söylemlerden oluşan sistemli, dilsel düzenleri betimlemek için faydalanılan bir kavram olarak seçenklendirilir. Söylem bir mesajın tüm hatlarını, sadece iletilen mesajı değil, onu dile getireni yani mesajın kaynağını kimin söylediğini, otoritesini hangi yargıya dayanarak ifade ettiğini, alıcı, yani mesaj kime iletiliyor ve amacını söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor sorularının cevaplarını kapsamaktadır. Söylem belli insan toplulukları arasında olan ve diğer insan topluluklarıyla ilişkili olarak geliştirilen düşünceleri, ifadeleri ve bilgileri içerir. Söylem, konuşma ve metin dâhil olmak üzere tüm iletişim biçimlerini kapsar. Bununla birlikte sohbet ve konuşmaya mahsus söze dökülen önermelerle sınırlı değildir, günlük hayat içinde toplumsal evreni görme, sınıflandırma ve ona tepki verme yollarını da içerir. Söylem, kısaca bir mesajda iletilen anlamı, söyleyen kişinin mesajdaki amacını, mesajı neden o kişiye

gönderdiği gibi konuşmada geçen sözlerin tüm boyutlarını inceleyen bir metottur” (Gül, 2020, s. 59).

Söylem, sosyal düzeyde varlık bulmaktadır. Yani bireyler söylemi oluşturmazlar. Söylem anlamı inşa etme göreviyle var olan sembol ve anlamlarla bağ kurmaktadır. Bu bağlamda toplum, konu, olay ve olgularla ilgili nasıl düşünecek ya da iletişim kuracaklarını söylem üstünden edinmektedir. Foucault, dilin kullanım kurallarının bu sosyal yapılar tarafından oluşturulduğunu belirtmekte ve bu kuralların, bireylerin sosyal yapısı ve anlamı arasında ilişki kurmasını sağladığını vurgulamaktadır. Sosyal yapılar, güç elde etmek ve bunu devam ettirmek adına zamana gereksinim duymaktadırlar (Çelik ve Ekşi, 2013).

Foucault, söylemin gizli olgusunu önemseyerek, kaygı ve kuşku içeriğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Ona göre her birey herşeyi her yerde söyleyememekte, bu noktada tabusallık olgusu kendisini göstermektedir. Bu bağlamda söylem gösterici olduğu kadar saklayıcı da olabilmektedir. Örneğin, kültürel, siyasi ya da ekonomik nedenlerle baskı altında olan toplumlarda korunan sessiz kalma olayı da Foucault’a göre bir söylem olarak kabul edilmekte, kısacası zaman zaman sessizlik de bir söylem olabilmektedir. Bu bağlamda, söylemin analiz edilmesi aynı zamanda bireyin olduğu kadar toplumun ve sosyal gerçekliğin de bilgisini vermektedir (Güngör, 2020). Johnstone (2008, s. 10) söyleme ilişkin şu maddeleri sıralamaktadır;

- “dünya tarafından biçimlendirilir ve aynı zamanda dünyayı biçimlendirmektedir;
- dil tarafından biçimlendirildiği gibi dili de biçimlendirmektedir;
- katılımcılar tarafından biçimlendirilir ve katılımcıları da biçimlendirmektedir;
- önceki söylem tarafından biçimlendirilir ve gelecek söylemler için olanakları biçimlendirmektedir;
- iletişim kanalı tarafından biçimlendirilir ve söz konusu kanal için olanakları biçimlendirmektedir;
- amaç tarafından biçimlendirilir ve olası amaçları biçimlendirmektedir” (aktaran Ercan ve Daniş, 2019, s. 531-532).

Söylem, konuşucunun duygu, amaç ve düşüncelerinin tümünü içeren toplumsal bir pratik ve bir temsil olmanın ötesinde bireyin dünyayı ve diğer bireyleri etkilediği bir iletişim biçimidir. Bu bağlamda, söylemin toplumsal pratikle toplumsal yapı arasında akıllı doğru şekilde kullanmayı sağlayan bir ilişki bulunmaktadır. Söylem toplumsal yapıyı kuran yönüyle kimlikleri ve gelenekleri oluşturmaktadır. Bireyin çevresinde gerçekleşen herşey söylem sayesinde toplumsal ve kültürel bağlamda anlamlı hale gelmektedir. Söylem ile oluşan anlamlar, dilsel ve sosyokültürel koşullarla paralel şekilde gelişim göstermektedir (Ercan ve Daniş, 2019). Söylem, bireyin içinde bulunduğu durumun ifade şeklidir. ‘Şey’leri ortaya koyma ya da irdeleyerek anlatmanın tüm yol ve tarzlarına söylem denilebilmektedir (Şahin, 2017). Ayrıca, Chouliarakı ve Fairclough (1999, s. 38) söyleme ilişkin;

“Toplumsal pratiklerin göstergesel bileşenlerine gönderimde bulunmak için kullanıldığını ve böylelikle de dili (yazılı ve sözlü dil ve bu yazılı ve sözlü dilin bir şarkıdaki müzik gibi göstergelerle bileşimi), sözlü olmayan iletişimi (yüz ifadeleri, vücut hareketleri, jest ve mimikleri) ve görsel imgeleri (fotoğraflar, filmler) kapsadığını” (aktaran Ercan ve Daniş, 2019, s. 534) vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, söylemin bir mesaj iletmesi gerekliliği düşünüldüğünde, yazılı ve sesli bir söylem olması mümkün olduğu gibi, içeriğinde mesaj barındıran ve dil gibi bir gösteren olan görsel işaretler ve sanat eserleri de bir söylem sayılabileceği söylenebilmektedir (Güngör, 2020). Özellikle çağdaş sanat eseri içeriksel olarak barındırdığı anlamlarla bir işaret olarak söylemin tüm niteliklerine sahip olabilmekte ve de sanatçının sözlü ya da yazılı söylemleriyle ortaya koyduğu eser söylem bağlam ve görsel bağlam olarak analiz edildiğinde eserin daha derin anlamlarıyla birlikte sanatçının ortaya koymaya çalıştığı içsel süreçleriyle sosyal bağları görünür kılınmaktadır.

2.4. Söylem Analizi

Bir şeyi söyleme biçimi olan söylemi analiz etmek olan söylem analizini ilk olarak 1952 yılında Zelling Harris uygulamıştır (Gür, 2013). Harris, söylem analizini yazılı ve sözlü metinlerin analizi ve cümlelerin sınırlarının ötesindeki dilbilimsel çözümlemesi için kullanmıştır (Şahin, 2018). Söylem analizi, postmodern paradigma içinde postyapısalcı ve sosyal yapılandırmacı düşünce içinde araştırmacıların ihtiyacı ve bakış açısına göre kullanılabileceği bir analiz yöntemidir (Gür, 2013).

Konuşma ve metin bakımından, dilin düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevi bulunmaktadır. Söylenen ve yazılan bu söylemlerin biçim ve işlevlerinin incelenmesi 'söylem analizi' olarak isimlendirilmektedir (Ercan ve Danış, 2019). Bu analiz yöntemi, bilginin özünü neyin ortaya çıkardığını görünür kılan bir yöntem ve belirli bir konunun, bu konu hakkında ne söylendiği, kim tarafından söylendiği ve o konunun ortaya çıkış biçimi ve hangi otoritenin o konuyu ortaya çıkardığını analiz ederek ortaya koymaktır (Duncum, 2017).

Söylem analizi, dilin analiz edilmesi ve yalnızca dilsel öğeleri incelemek yerine, söze dökülenlerin sözdizimsel ve semantik yapısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, söylemin yalnızca biçimsel yönü ile ilgilenmemekte, sosyal ve kültürel bağlamda dili kullanarak iletişim kuran bireylerin sosyal olaylarıyla ilgilenmektedir. Bu analiz yöntemi öznelere zihin bileşenlerine de odaklanan sosyal bir analiz yöntemi olmakla birlikte, dil, eylem ve fonksiyon olarak çevreye yönelmektedir. Birey sosyal çevreye uyum sağlamak adına dili bilinçli ve istekli olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda söylem, kullanıldığı işleve göre değişkenlik göstermekte, buradan yola çıkarak değişkenlik kavramı söylem analizinde önem taşımaktadır. Söylem analizi yöntembilimsel ve kavramsal öğelerden oluşan sosyal yaşama ilişkin bir bakış açısı ve söylem üstüne düşünme ve söylemi dataleştirme ile gerçekleştirilmektedir (Çelik ve Ekşi, 2013).

Söylem analizi, ortaya koyulan söylemi analiz etmek için birçok disiplinden ve bu disiplinlerin teorik bakış açılarından yararlanmaktadır. Bu bağlamda söylem analizinin tek bir metod olduğu söylenemekte ve disiplinlerarası, çeşitli araştırma geleneklerini kullanan, heterojen özellikte ve nitel bir araştırma tekniğidir (Çelik ve Ekşi, 2013). Söylem analizi bakış açısıyla, bir konu söylem olmadan varlığını sürdürmemekte ve konuyu konu yapanın söylem olduğunu vurgulanmaktadır. Bir konu söylemle anlam bulmakta, söylemin yokluğu konunun da anlamsız olmasına neden olmaktadır. Bir söylem ve bilgi arasında birbirini destekleyen bir ilişki bulunmaktadır. Söylemi oluşturan derinlemesine etki, o söylemin önemini oluşturmaktadır. Söylemler düşünce ve davranışı çözümlemeyle alakalı kesin yollar bulmasının yanı sıra dünyayı algıladığına ilişkin söylem yaratmak adına düşünce ve davranışlar ortaya koymaktadır (Duncum, 2017). Dijk (1997) ise, söylem analizine ilişkin şu maddeleri sıralamaktadır:

- "Söylem analizi doğal olarak metin (yazılı) ve konuşma (sözel) halinde bulunan söylemler üzerinde odaklanır. Bu yazılı ve sözlü halde bulunan söylemler herhangi bir ekleme ya da sterilizasyondan geçmeyen, gerçekliğinden; doğallığından ve olduğu şekilden mümkün olduğunca kayıp vermeyen gerçek datalardır.
- Söylem, söylemin yerel ve genel bağlamı içinde incelenir. Bu bağlamı meydana getiren parçalar: söylemin geçtiği yer ve zaman, taraflar ve bu tarafların iletişimleri ve sosyal roller, konuyla ilişkili sosyal bilgiler, normlar ve değerler, kurumsal ve örgütsel yapılar olarak sıralanabilir.
- Söylem, sosyo-kültürel bağlam içinde sosyal uygulamanın doğal bir biçimi olarak meydana gelir. Dil kullanıcıları bireylerden soyutlanmaz, grupların, kurumların ya da kültürlerin bir üyesi olarak iletişim faaliyetlerinde birbirleriyle ilişkilidirler.
- Söylemin başarısı linear ve ardıdır. Yani, söylem birimleri birbiri ardına gelen birimlere (her birim bir önceki ya da sonraki birimle ilişkili olarak) bağlı olarak açıklanır. Ayrıca söylem dizininde daha sonra yer alan unsurlar kendinden önce gelen unsurlara nazaran daha özel işlevlere sahip olabilmeye özelliği de (ör: cevaplar soruları takip eder) taşıyabilirler.
- Söylem analizi, söylemin düzeyi ve katmanlarıyla ilgilenmenin yanı sıra bunlar arasındaki karşılıklı ilişki ile de ilgilenir. Söylem düzeyleri söylem bileşenlerinin (sesler, kelimeler,

sözdizimsel biçimler) farklı türlerini betimlemekle beraber söylemin farklı boyutlarını da (dilsel eylemler, etkileşim biçimleri) gözler önüne serer.

- Dil kullanıcıları ve analistler “anlam” la ilgilenir ve özel iki soru türü üzerinde odaklanır: “bu durumda bunun anlamı ne”, “neden bunu söyledi ya da bu durumda aslında kastettiği şey ne?”
- Genelde dil, söylem ve iletişim kurallı, hüküm verici etkinliklerdir. Bunlar, hem katı/kuralcı “her şey ya da hiçbir şey” dilbilgisi kurallarından, hem de esnek tartışılabilir etkileşim ilkelerinden oluşmaktadır.
- Söylem analizi sadece katı kurallar ya da ilkeler üzerinde odaklanmaz, buna ek olarak söylem içinde bireylerin neleri ihlal ettikleri, görmezden geldikleri ve muallâkta kaldıkları üzerinde de durur” (Çelik ve Ekşi, 2013, s. 108).

Söylem analizinin tarihsel süreçte uygulanması da çeşitli yönelimleri içerisinde barındırmıştır. 1940’larda, mikrososyolojik araştırmalar yürütülmüş, 60’lı yıllarda sosyoloji kaynaklı etnometodolojik araştırmalarla konuşma analizleri şeklinde devam etmiştir. 70’li yıllara gelindiğinde ise, Goffman etkisinde, benliğin sunumu, metin, mit incelemeleriyle niteliksel analizler yapılmıştır. Bu yıllarda, eylem kavramı dilsel olan ‘anlatım ve konuşma yolları’ kavramlarıyla genişletilerek dil pratikleri oluşturulmuştur. İnterdisipliner olma girişimleri bu yıllarda başlamıştır. 80’li yıllarla birlikte ise söylem analizi, Foucault’nun sosyal-söylem yaklaşımları doğrultusunda meta-analitik boyutta sosyal analizlere dönüşmüştür. 90’lı yıllardan günümüze kadar ise, eleştirel dil bilimcilerin çözümlenmeleriyle, sorgulayıcı, yani eleştirel söylem analizine dönüşmüştür. Eleştirel söylem analizi, retorik (konuşma sanatı) kökene sahip, dil ve dilsel felsefe gelişmeleri etkisinde kalan, hermeneutik metoduyla çalışılan bir yöntemdir (Taylan, 2011). Riceour, dilsel göstergenin ötesinde anlamların olup olmadığını sorgulamış, ‘Kötülüğün Sembolizm’i ve ‘Freud ve Felsefe’ araştırmalarında, hermeneutik sembolle tanımlanmıştır. Riceour, sembolün çift anlamlı ve semantik bir olduğunu belirtmekte, sembolde hem semantik hem de semantik olmayan tabakanın mevcut olduğunu vurgulamaktadır (Riceour, 2007). Çoğunlukla yapısalcılığın dilsel yapısıyla ilişkilendirilen söylem analizine ilişkin şunlar belirtilmektedir;

“Söylem araştırmaları dil sembolik düzeni yaratan bir iletişim aracıdır. Yapısalcıların görevi, çeşitli kültürlerin organize ettiği algılama ve dünyayı anlama biçimlerine dayalı kavramsal yapıları açıklığa çıkarmaktır. Yapısalcılık, dünyanın kendisinin ne olduğunu değil, anlamlandıran insanların onu nasıl anlamlandırdıklarını keşfetme amacını taşır. Yapısalcı anlayış dilin ardında her zaman bir yapı olduğu fikrini benimser. Dilin içinden doğan ve dil aracılığı ile varlık gösteren söylemde her zaman bir yapıdan yola çıkar ve yapı aracılığıyla bir küme kurmaya girer. Saussure’e göre bir dilin var olması için bir topluluğun/ cemaatin bulunması gerekir bu bağlamda dilin toplumsal varoluş dışında varlığından söz edilemez. Bu haliyle dil, dilin göstergesi haline gelir. Günümüzde söylem teorileri Saussurecü dilbilim sistemini kabul eder, ancak bütün söylemlerin ardında tek ve genel bir sistem fikrini reddeder ve diğer dilbilim açıklamalarından beslenir” (Çelik ve Ekşi, 2013).

Söylem analizi, belirleyici ve eleştirel olmak üzere iki yaklaşıma ayrılmaktadır. İki yaklaşımda da araştırmacı, araştırdıkları nesne ya da olguyla ilişkili açıklama için bilgi toplamaya ve bu işleyişin nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Betimleyici söylem analizinde dilsel işleyiş biçimi ortaya koyulmaya çalışırken, eleştirel söylem analizinde dilsel işleyiş biçimini ortaya koyarak, toplumsal ve politik açılardan sorun ve anlaşmazlıkları ortaya koyarak müdahale etmektir (Ercan ve Daniş, 2019).

Söylem analizinin önem taşıyan isimlerinden Foucault, söylem analizi konusunda önemli araştırmalar yapmış ve buna ilişkin şunları söylemiştir:

“Foucault (1970)’ın tanımladığı gibi, söylem analizi herhangi bir ortamdaki bir konu ya da güç odağını göz önünde bulundurarak bilginin temelini açıklamaya ilişkin gösterilen çabadır. Söylem analizinin temel amacı, bir tutarlılık içinde bir araya gelen bilginin oluşturduğu söylemin organize edilmesini sağlamaktır. Söyleme ilişkin temel sorular: Kim ne söyledi? Hangi kültürel etkenler çerçevesinde söyleme ilişkin açıklamalar yapıldı? şeklinde sıralanır. Açıklamalar her zaman söyleme ilişkin birbiriyle yarışan kanıtlar olarak kabul edilir, konuşmacılar ise söylemin

katılımcıdır. Söylemlerin kanıtı olan konuşmaların sahibi olan katılımcılar, sıradan bir beyanda bulunuyor olsalar dahi söylem konusunun bir güç odağı oluşturmaya ilişkin olasılığı da kabul edilmelidir. Kısaca bir söylem rekabet eden ilgilerin etki yaratan bir biçimde düzenlenmesidir” (Duncum, 2017, s. 39-40).

Foucault, söylemin analiz sürecinde, sosyal yapıların ve bu yapılarla ilişkili bağlamların (kelimeler, metinler ve anlamlar) ilişkilendirilmektedir. Söylemi tanımlamak için öncelikle sosyal yapının tanımlanması gerekmektedir. Bunun nedeni sosyalliğin çevredeki bağlamlarla, kelimelerin anlamlar ve ne ifade ettiğine göre değişim göstermesidir. Söylemin genellemek yerine sosyal yapı ve bağlam perspektifinde yorumlanması önem taşımaktadır (Duncum, 2017).

Foucault (1970, s. ix-x) söylem analizine ilişkin belirli sorular sormaktadır;

- “Gerçekleri geleneklerden yola çıkarak ya da gerçeklerin sadece spekülasyon yapılarını kullanarak kayıt altına alma olanağı çerçevesinde söylemi inceleme şansımız nedir?
- Eğer hatalar ya da doğrular eski inanışların yansıması ise sadece hakiki gerçekler değil aynı zamanda geleneklerin çarpıtılması, çabuk inanan saf ve söz dinleyen düşünce yapısı ve bilginin kesin kodlarına ilişkin kurallar söylemleri ne şekilde etkilemektedir?
- Eğer bilgi gerçek bilgi değil ise gerçekte formal olmayan bilginin tarihi, kendisine yeni bir sistem mi oluşturmaktadır?” (aktaran Duncum, 2017, s. 40).

Foucault sosyal yapıları analiz ederek göstergesel anlamı çözümlediği söylem analizinde yukarıdaki bilgiler bağlamında, kazıbilim ve soybilim olmak üzere iki yöntem kullandığını belirtmektedir:

“Bunlar kazıbilim ve soybilim (jeneoloji) ya da soykütük olarak adlandırılan yöntemlerdir. Foucault'nun kazıbilimi, Kant'tan beri egemen anlayışı oluşturan özne olarak insan tasarımını, merkezi konumdaki yerinden, olması gereken alana taşıma çabasının ürünüdür. Bu yöntem tek başına yetersiz kaldığından, Foucault, söylem dizgeleri arasında meydana gelen episteme değişimlerini, toplumsal iktidar yapılarının söylemsel olmayan pratiklerinde meydana gelen kesintilerle bağ kurarak açıklama yoluna gidebileceği soybilim yöntemini kullanmıştır. O'nun kazıbilimi söylemle ilgilenirken, buna karşın soybilim iktidar ve iktidar ilişkilerini çözümlenmekle ilgilenmektedir. Kısacası onun söylem analizinin üçlü saç ayağını; bilgi sistemleri, iktidar biçimleri ve insanın kendi kendisiyle olan benlik kuramı oluşturmaktadır. Bunlar da sırasıyla arkeoloji, soybilim ve etik olarak kavramlaştırılabilir” (Şahin, 2017, s. 121).

Söylem analizinin üç özelliği bulunmaktadır. İlk özelliği sosyal olması, söylemin sosyal yönü ve anlamın nerede, kim tarafından, nasıl ve ne için kullanıldığıdır. Sosyal ve kuramsal yapıların kelimelerin anlamını değiştirme gücüne sahip olduğu kabul edilmektedir. İkinci özellik, birbirinden zıt söylemlerin bulunmasıdır. Üçüncü özellik de karşıtlıklar olabileceğine benzer olarak, hiyerarşik bir düzenin de olabileceğidir. Söylemin, iktidar biçimi, çatışma ve hiyerarşiyle ilgili olduğu kabul edilmektedir. Söylem üretimi iktidarla ilişkisi olan kuramsal ilişki nedeniyle, iktidar kavramı önem taşımaktadır (Şahin, 2017).

Söylemin analiz edilmesi, sadece dilin içsel yapısına ilişkin bilgi vermemekte, ayrıca söylemi ortaya koyanın zihinsel işlevi, anlamlandırması, dilsel aktarımı ve bu süreci etkileyen toplumsal yapı konusunda bilgi sağlamaktadır. Bu bağlamda, dilbilimi söylem analizi araştırmaları, biliş, dil, iletişim, birey ve toplum gibi ilişkilerin çıkarılmasını amaçlamaktadır. Söylem analizi, günlük yaşamda kelimelerin kullanım şeklini çözümlenmeye yönelik olabileceği gibi, toplumun baskın ideolojilerini ortaya çıkarma yönünde de ilerleyebilmektedir (Ercan ve Daniş, 2019). Söylem analizinin çözümlenmeyi amaçladığı, gerçeklikler, söylem etkileri, politik ilişkiler, güç ilişkileri, bilgi biçimi, ideoloji biçimi, kurumsal bağlantı ve söylemini çözümlenmekte, bunu yaparken önemli olan ise, dilin kendi başına anlamsız olacağı, anlamın sosyal ve kültürel pratiklerle oluştuğudur (Taylan, 2011).

Rose (2009, s. 156) söylem analizi işleyişine ilişkin şunları aktarmaktadır;

1. “Diğerlerinin ne söylediğini kapsamlı bir şekilde araştırmak,
2. Kelimeler ve imgelerle ilgili kapsamlı sorgulamalar yapmak,
3. Farklı kaynaklar çerçevesinde tutarlı desenler oluşturmak,
4. Toplumsal üretim ve incelenen konunun etkilerine ilişkin özel dikkat göstermek,
5. Kod ve kategorize etmek için ‘sağduyu’ ya da ‘yorumlayıcı hassasiyetler’e güvenmek” (aktaran Duncum, 2017, s. 41).

Söylem analizinin dört araştırma türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, konuşma eylemi kuramından etkilenecek karşılıklı konuşmanın nasıl yapılandığı ile ilgilenmektedir. İkinci tür daha psikolojiktir ve söylemin hatırlama ve anlama konusunda etkisini araştırmaktadır. Üçüncü türü genellikle bilim insanları çalışma ve eylemlerini sunmak ve geçerliliğini sağlamak için konuşma ve metinlerin nasıl yapılandığının araştırıldığı sosyolojik bakış açısını içermektedir. Son tür ise, Avrupa sosyal felsefesi ve kültürel analiz alanları etkisinde ve kurumların, uygulamaların, hatta başlı başına bireyin söylem açısından incelemesini içermektedir (Çelik ve Ekşi, 2013).

Söylem analizinde amaç söylem olarak isimlendirilen dilsel kullanım birimlerini belirgin ve yöntemli tanımlamalarını üretmek olduğu belirtilmektedir. Bu tanımlama, ‘metinsel ve bağlamsal’ olarak isimlendirilen iki bölümden oluşmaktadır. Metinsel boyutu, araştırmada farklı düzeyde söylem yapılarını analiz ederken, bağlam boyutu yapısal boyutları sosyokültürel, bilişsel ve temsiller gibi açılardan ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda, söylem analizi yalnız metinsel yapıları tanımlamamakta, etkileşim biçimlerini ortaya koymaktadır (Ercan ve Danış, 2019). Söylem analizinde, metinsel kısım dışında önemli nokta bağlamsal kısımdır.

Söylem analizini, dil kullanımı bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Söylem analizi söylemle bağlam arasındaki dinamik ilişkiyi incelemekte, kelimelerde gömülü sosyal ilişkiler, kültürel gruplar, ideolojiler inançlar gibi unsurları da ortaya çıkarmayı hedeflemelidir. Bağlam çok geniş kapsamda olabileceği gibi her şey de olabilmektedir (Şahin, 2018).

Bağlam içinde, metni ve konuşmayı anlamlandırmak söylemi anlamlandırmaktır. Bağlam, “durum bağlamı”, “artalan bilgisi bağlamı” ve “eşmetin bağlamı” olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Durum bağlamı, konuşucunun çevresinde gördüğü şeylerle ilişkilidir. Artalan bilgisi bağlamı, konuşucuların birbiriyle ve dünyayla olan ilişkileriyle alakalı bağlam çeşididir. Bu bağlam çeşidi kültürel ve kişilerarası olarak ikiye ayrılmakta, kültürel kolu, bireylerin yaşadıkları çevreyle alakalı genel bilgiyken, kişilerarası kolu iletişim bazında katılımcının geçmişiyle alakalı belirgin ve özel olan bilgi çeşididir. Eşmetin bağlamı ise, bir gönderim ifadesi kullanılan dilsel çevrenin bir parçası olma durumudur. Bağlam herşeydir ve bağlamlaştırma sınırsız şekilde gerçekleştirilebilir (Ercan ve Danış, 2019).

Söylemi anlamak, metin ya da konuşmayı bağlam içinde kavramaktır ve bu bağlamda söylem analizi bağlamın metin ya da konuşma ilişkisini dil kullanıcısıyla nasıl gerçekleştiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Söylem bağlam içinde analiz edilmesi nedeniyle bir tümcenin diğeriyle ilişkisi yerine metnin zihinsel özellikleri ve sosyokültürel yönleri ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Söylem bağlamı, bağlam da söylemi şekillendirmektedir. (Ercan Danış, 2019).

Araştırma kapsamında, görsel araştırma yöntemi olarak söylem analizinde, görsel bağlamın içeriğini çözümlenmek adına söylem bağlam irdelenmektedir. Bu bağlamda, Duncum’un ‘Söylem Bağlam’ ve ‘Görsel Bağlam’ açısından ortaya koyduğu tablo kullanılarak örnekleme alınan eserler üstünde uygulanmaktadır.

Tablo 1- Paul Duncum’un Söylem Analizini Tanımlama adlı kitap bölümünden alınmıştır (Duncum, 2017, s. 43).

Söylemsel Bağlamlar	Görsel Bağlamlar
Metinler Benzetmeler İroni Küçümseme Abartma Eleştiri	Renk Renk ögesinin tasarım öğeleri ile ilişkisi Renk ögesinin tasarım ilkeleri bağlamında kullanımı Renk ögesinin mesaj bağlamında kullanılması
Kişiler (Kişi Sayısı)	Görsel Öğeler: İllüstrasyon, Fotoğraf vb.
Karakterler (Karakter özellikleri)	Kompozisyon, Arka plan
Kişiselleştirmeler (Kişi ve karakter arası ilişki)	Tipografi
Karakterlerin kişisel işlevleri	Semboller
Karakterlerin mekan ve uzam ile ilişkili konumları	Metaforlar
Karakterlerin Birbirleri ile Bağlantıları	Çağrışımlar
Mekanlar	Görsel Öğeler Arası İlişki
Uzamsal Bağlamlar	Tipografik Öğeler Arası İlişki

Duncum'un ortaya koyduğu bir görsel araştırma yöntemi olarak söylem analizi tablosu, eseri söylem analizi sürecinde söylem bağlam ve görsel bağlam olarak irdelemekte, bu sanatçının yazılı ve sözlü söylemiyle bir söylemin niteliklerine sahip eserin de söylem bağlamında irdelenerek analizini ortaya koymayı sağlamaktadır. Bu bağlamda, örnekleme alınan iki kadın sanatçının eserleri, tabloda yer alan bağlamlarda incelenerek, eserlerde ortak olan özbenliğin kişisel söylencelerine ilişkin verileri, gizli, içsel ve öznel kaotik süreçlerini ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır.

2.5. Görsel ve Söylem Bağlamlar Açısından, Selva Aparicio'nun 'Childhood Memory' Eserinin

Söylem Analizi

Şekil 1- Selva Aparicio, 'Childhood Memory', 2017

<https://www.selvaapario.com/work/childhood-memories>

Şekil 2- Selva Aparicio, 'Childhood Memory', 2017

<https://www.selvaaparicio.com/work/childhood-memories>

Tablo 2- Paul Duncum'un 'Söylem Analizini Tanımlama' adlı kitap bölümünden alınarak 'Childhood' adlı eseri üzerinde söylem ve görsel bağlam analizi uygulanmıştır.

Söylemsel Bağlamlar	Görsel Bağlamlar
<p>Metinler</p> <p>Benzetmeler: Eserde gerçek halı imgesinin, görsel /uzamsal yeniden postmodern üretimi, bir benzetmedir.</p> <p>İroni: Postmodern düşünce tarzında ele alındığında, uzaktan bakıldığında halının aslında bir oyma olması, şaşırtmacı ve ironik postmodern bir düşünce yapısını ortaya koymaktadır.</p> <p>Eleştiri: Olumsuzluklara karşı tavır alma ve geçmiş yaşama bugünden bakarak, eleştirme söz konusudur.</p>	<p>Renk</p> <p>Renk ögesinin tasarım öğeleri ile ilişkisi: Ceviz renginin (açık kahverengi), doğal ahşap ve dokusal yapının renk kullanımı bulunmaktadır.</p> <p>Renk ögesinin tasarım ilkeleri bağlamında kullanımı: Ahşap zeminin oyulmasıyla, farklı renk tonları, açık- koyu değer ilişkisinin oluşması söz konusudur.</p> <p>Renk ögesinin mesaj bağlamında kullanılması: Sanatçının söylemlerinde bahsettiği ve geçmiş, öznel yaşantısındaki yapısal sakinlik ve doğa ile iç içe olmaya gönderme.</p>
<p>Kişiler (Kişi Sayısı): söylem arka planında, anne, baba ve sanatçı (3)</p>	<p>Görsel Öğeler: Ağaç yer döşemesi ve üstüne oyma yöntemiyle yapılmış sıralı ve bordür (şerit) içinde çeşitli biçimler.</p>
<p>Karakterler (Karakter özellikleri): Sanatçı söyleminde kendisinin sakin yapılı bir kişi olduğunu belirtmiş, bu yapısını doğa tutkusu ile ifade etmiştir. Eserde doğal malzeme seçimi (doğalcı) ve düşsel olanı, hakikati (sezgiselci) ifade edici, içedönük, içselleştirici yaratıcı karakter.</p>	<p>Kompozisyon Arka plan: Galeri mekanında yerde konumlanan, enstalasyon (yerleştirme) eserde, görsel uzamsal etki bakımından, çoklu perspektifle deneyimlenebilir, çoklu bakış açısını yansıtmaya. Bir yönden, geometrik biçimsel yapıya giriş (dağınık saçak kısmı), arka plandaki ilişkisel ve kurgusal düzen.</p>

<p>Kişiselleştirmeler (Kişi ve karakterarası ilişki): Sanatçı kendi kişisel kaosunu bir söylenceye dönüştürmüş ve bunu bir zanaatsal uygulama (oymacılık) ile sanatsal/ görsel tasarımsal bir üründe kullanarak, öznel, yaşamsal bir ürün ve kişisel kaotik karakter benzeşimsel bir anlatım aracı olmasını sağlamıştır.</p>	<p>Tipografi: Eserde tipografik bir öge bulunmamaktadır.</p>
<p>Karakterlerin kişisel işlevleri: Travmatik anılara tanıklık görevi yüklenen gerçek halı, ev içindeki kişiler ya da kişi ile ilişkili huzursuzluğu ortaya koymaktadır. Eserde gizli olan geçmiş yaşantı, sanatçının annesi ile yakın bir ilişkisinden bahsederken, babadan hiç bahsetmemesi ve de anne ve babasının geçmiş bir tarihte kopuk bir ilişkiye sahip oluşu, eserde gizli karakterlerin, kurgusal olan 'oluş'ta, ve bireyleşmedeki işlevselliği söz konusudur.</p>	<p>Semboller: Gerçek olmayan, kurgusal halı görsel göstergesi, ahşap oyma içindeki görsel semboller (eril-dişil unsurlar, insan ve çiçek sembolleri), hem bir kutsallık (sanatçının söyleminde de kutsallığa ilişkin açıklama bulunmakta) hem de sosyolojik anlamlar ve kültürel değerler taşımaktadır. Halı imgesinin bir köşesinin dağılmış olması, kişiselliğinin karanlık kaosunun gizemli bir sembolü, bir zarar görmeyi sembolize etmektedir. Sanatçı, oyma işleminin de yaralanmalarını sembolize ettiğini belirtmektedir. Ayrıca eserin yapısı, kalıcılığı/geçiciliği düşündüren bir sembol gibi düşünülebilmektedir.</p>
<p>Karakterlerin mekan ve uzam ile ilişkili konuları: Geçmişte ailesinin ve kendisinin yaşadıkları evin, hafıza mekanı olarak, mekânsal ve görsel uzamsal etkisinin, bir galeri mekanında yeniden kurgulanarak, yeniden özgün bir biçimde ortaya koyulması.</p>	<p>Metaforlar: Halı bir metafor olarak kullanılmış ve tanık görevi yüklenmiştir. Ağaç oymaları, ruhsal yaralanmaların metaforu olarak kullanılmıştır. Eser, kişisel kaotik ruh halini yansıtan bir metafor ve aynı zamanda bir söylem taşıyıcısıdır.</p>
<p>Karakterlerin Birbirleri ile Bağlantıları: Aile bireyleri arası yaşanmış çatışmalar ile sanatçının bireysel açıdan yaşadığı kaotik durumun ruhsal travmatik bağlantıları.</p>	<p>Çağrışımlar: Çocukluk travması adını alan eserde, bir halı göstergesinin kullanımı, Freud'un Psikanalitik yöntemle geçmiş travmaları açığa çıkarmak adına duvar halısı olarak bu halıları kullanmasını çağrıştırmaktadır. Ayrıca bir halının tüm ayrıntılarıyla bir kopyasının oluşturulması simülasyon teorisini de akla getirmektedir.</p>
<p>Mekanlar: Galeri mekanı, gerçek mekanın yeniden kurgulandığı bir mekan haline gelmiştir.</p>	<p>Görsel Öğeler Arası İlişki: Halı biçimli geometrik düzendeki görsel öğeler, büyük-küçük ilişkisi, tekrara dayalı bordürel ritimler, merkezi kompozisyon ve döngü oluşturmaktadır.</p>
<p>Uzamsal Bağlamlar: Çocukluk döneminde yaşanan ev, uzamsal bağlam olarak yeniden canlandırılmıştır.</p>	<p>Tipografik Öğeler Arası İlişki: Eserde tipografik bir öge ya da öğeler bulunmamaktadır.</p>

Aparicio'nun ortaya koyduğu 'Childhood' eseri, ilk bakıldığında zanaatsal beceri olarak bir halının çağdaş medyum olanaklarıyla bir kopyasından ibarettir. Ancak, söylemsel açıdan analiz edildiğinde eserin ontik yapısına ulaşılmakta, yani eserin görsel bağlamı, söylem bağlam ile anlam kazanmaktadır. Sanatçının eserle ilişkili söylemi, esere verdiği isim ile başlamakta ve yaptığı yazınsal ya da sözel açıklamalarla derinlik kazanmaktadır. Halı sembolik desenler olarak, yoğunlukla çiçek desenlerinden oluşmakta, bu desenler kadımsallığa gönderme olarak yorumlanabildiği gibi, birçok kaynakta İran çiçek bahçesi desenli halılarına benzemektedir. Çiçek bahçesi, sanatçının çocukken yaşadığı yere/ormana bir gönderme olarak düşünülebilmekte, kişisel kaosun kaynağının bu dönemden geldiği fikrini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tabloda açıklandığı şekilde, sanatçının ortaya koyduğu eserin içeriksel yapısı söylem analizi uygulandığında, sanatçının

içsel kaotik süreçlerinin yaratıcı egoya dönüşerek esere yansıdığı, kendi özyaşamsal (otobiyoğrafik) verilerin de sanatçının sanatsal motivasyonunda önem taşıdığı saptanmıştır.

2.6. Görsel ve Söylem Bağlam Açısından, İdil Mirata Tokdemir'in 'Selfie' Eserinin Söylem Analizi

Şekil 3- İdil Mirata Tokdemir, Selfie, 2014

<https://www.idilmirata.com/body-art-and-pain?lightbox=i191d4d>

Tablo 3- Paul Duncum'un 'Söylem Analizini Tanımlama' adlı kitap bölümünden alınarak 'Selfie' adlı eser üzerinde söylem ve görsel bağlam analizi uygulanmıştır.

Söylemsel Bağlamlar	Görsel Bağlamlar
<p>Metinler</p> <p>Benzetmeler: Teller, acıyı ve ölümü temsil eden kesici alet olarak bir benzetmedir.</p> <p>İroni: Telin hem zarar veren hem de biçimlendiğinde koruyucu olabilmesi ironiktir.</p> <p>Küçümseme: Acıyı bir tabu olarak görmek ve daha sonrasında acıyı bilinçli olarak yaşamak, acıyı kavramsal olarak görme girişimiyle birlikte küçümsemektir.</p> <p>Abartma: Kirpiklere sivri cisimler takılması bir abartmadır. Ayrıca ölüm ve acı konularını ten ile birleştirerek kişisel perspektifte abartılarak ortaya koyulmuştur.</p> <p>Eleştiri: Eserin selfie (özçekim) adını alması çağımız anlayışına bir eleştiridir.</p>	<p>Renk</p> <p>Renk ögesinin tasarım öğeleri ile ilişkisi: Denge unsuru, açık lekesele ten rengi ve koyulukların ilişkisi ve metalin çizgisel ve gri renk olarak kullanımı.</p> <p>Renk ögesinin tasarım ilkeleri bağlamında kullanımı: Açık- koyu ilişkisi, kontrast değerleri güçlü renk alanları.</p> <p>Renk ögesinin mesaj bağlamında kullanılması: Metalik renk, ölümün soğukluğunun sembolü. Ten rengi yaşamsal, canlı bedene özgü olan.</p>
<p>Kişiler (Kişi Sayısı): Tek bir sanatçının, kendi bedeninin görselleri, çok parçalı, çok kimlikli, kültürlü bir 'benlik algısının' izleri.</p>	<p>Görsel Öğeler: Fotoblok üstüne fotoğraf baskısı.</p>
<p>Karakterler (Karakter özellikleri): Çok kültürlü kadın sanatçının ruhsal yapısı, çok parçalı, çok kimlikli kişiseliliğin kaotik yapısı.</p>	<p>Kompozisyon, Arka plan: Ten ve metale odaklı fotoğraflarda gizli arka plan. Sadece tek bir fotoğrafta karanlık arka planın görülmesine rağmen tüm arka planların aynı ya da tek bir arka planla bağlantılı olduğu hissi.</p>
<p>Kişiselleştirmeler (Kişi ve karakter arası ilişki) Sanatçının kendi kişisel kaosunu bir söylemeye dönüştürmesi. Tek bir parçada 'ben bakışlı' gözlerinin bakışı ile aslında 'özben'inin diğer 'ben'leri ile postmodern parçalı beden ve kimlik algısının, sanatsal üründe görselleştirmesi.</p>	<p>Tipografi: Tipografik öge bulunmamaktadır.</p>
<p>Karakterlerin kişisel işlevleri: Sanatçı, aslında bir otoportre kabuledilebilecek selfie ile kendi benliğini ortaya koymakta ve toplumsal, yaşamsal bir konu olan ölüm ve acıyı, kendi bedeniyle sorgulamaktadır.</p>	<p>Semboller: Tel örgü, bir kafes, sınırlandırmanın ya da ruhu ölümden korumanın sembolü.</p> <p>Tellerin sivri batmaları ve izleri ise zarar verme ya da ölüm hissini yaratan bir sembolik anlatım.</p>
<p>Karakterlerin mekan ve uzam ile ilişkili konuları: Sanatçının, gerçek mekanda oluşturduğu bedensel, özne yapı görsellerini, teknolojik olanaklarla, yeniden uzamsal-belirli aralıklı kurgusal, parça-bütünsel bir düzenle sunması.</p>	<p>Metaforlar: Göze yerleştirilen tel örgü bir kafes metaforu ya da koruyucu.</p> <p>Kullanılan teller, ölüm ve acının metaforu.</p> <p>Sanatçının, kendi ruhsal yapısındaki, özkaosunu, özbedenini bir metafora çevirerek aktarması.</p>
<p>Karakterlerin Birbirleri ile Bağlantıları: Sanatçının kendisi ve bununla bağlantılı ancak bunun dışında, parçalanmış diğer 'ben'leri yolu ile başkalaşmış özbenliği ('self'i) ile ilişkisi.</p>	<p>Çağrışımlar: Kafes Platon'un bedenini ruhu hapseden bir kafes olduğu düşüncesini çağrıştırmaktadır. Ruh bu kafesten kurtulursa (öldüğünde) özgür kalabilir.</p> <p>Tel örgü, Hz. İsa'nın başına takılan dikenli taça benzer bir formu çağrıştırmaktadır.</p> <p>Kirpiklerde sivri nesnelere bulunması, çağımızın güzellik anlayışına tepkileri çağrıştırmaktadır.</p> <p>Tel örgü Louis Bourgeois'in hücre adlı eserini</p>

	<p>çağrıştırmaktadır. Kırpıklara yapılan eklentiler Stelarc'ın uzuv eklentilerini çağrıştırmaktadır. Pagan dönem ritüelleri anımsanmaktadır. Ölüm düşüncesi çağrışımı, Otto Rank'ın doğum travması ve ölüm korkusu arasında yaşayan insan düşüncesini hatırlatmakta ve sanatçının kişisel kaosu bağlamında, insanlığa dair travmaları görünür kılmakta.</p>
<p>Mekanlar: Gerçek mekanda oluşturulan bedensel fotoğrafların, postmodern parçalı görsel kurguda yeralan beden görüntülerinin kendilerinin tek tek mekanlar oluşturması.</p>	<p>Görsel Öğeler Arası İlişki: Tensel ve metalik görsel öğeler arası ilişki, yumuşaklık ve sertlik hissi. Dışıl ve Eril unsurlar arası ilişki.</p>
<p>Uzamsal Bağlamlar: Gerçek mekanda oluşturulmuş ve görsel/ uzamsal -aralıklarla yerleştirilen kurgusal fotoğraf ve video görüntülerinin, sergi mekanına taşınması.</p>	<p>Tipografik Öğeler Arası İlişki: Eserde tipografik bir öğe ya da öğeler bulunmamaktadır.</p>

Çağdaş sanat uygulaması olarak ortaya koyulan, İdil Mirata Tokdemir'in Selfie adlı eseri, sanatçının kendi bedeninin görsellerini kullanması bakımından, kendi öz'ünü esere aktarma çabasını göstermekle birlikte, sanatçının kendi içsel kaosunu, yaratıcı süreçte, asıl sanatsal motivasyon kaynağını göstermektedir. Sanatçının, ortaya koyduğu eserin söylem analiziyle çözümlenmesiyle, sanatçının söylemlerinde de yer aldığı gibi sanatçının içselleştirdiği yaşam-ölüm diyalektiğiyle birlikte acı olgusu eserde anlam kazanmakta, ayrıca Tablo 3'te görüldüğü gibi daha derin anlamlar ve psikolojik açılımlara da sahip olduğu tespit edilmiştir. Sanatçı kişisel kaosunu, kendi bedeniyle, ancak bunu da parçalanmışlıkla ortaya koymaktadır. Özellikle, Tokdemir'in eserinin Louis Bourgeois'in otobiyografik açıdan* ortaya koyduğu hücre adlı eserini çağrıştırmayı, araştırma bakımından Tokdemir'in de benzer bir travmasının bir kişisel kaos oluşturup oluşturmadığını düşündürmektedir. Bu kişisel kaosu parçalanmışlığıyla birlikte, esere bakıldığında, korunma arzusu, acı, şiddet gibi duygular hissedilmektedir. Sanatçının eseri, Otto Rank'ın dediği gibi doğum travmasıyla ölüm korkusu arasında yaşayan bireyin/sanatçının, öznel, kaotik görselleştirmeleri, çoklu kültürel kimlik ve özbeninde gizli, ortaklıklarının görselleştirmeleri, ruhsal yapısını da ortaya koymaktadır.

3. Sonuç

Araştırmada, görsel araştırma yöntemlerinden söylem analizine ilişkin öncelikle dilin iletişim aracı olmasından daha öte bir yapıya sahip olarak, yaratma süreci içerdiği, sosyal dünyayı yapılandırdığı, aynı zamanda bilişsel süreçleri içerdiği tespit edilmekle birlikte, söylemi yazılı ve sözlü olmak üzere dilin oluşturduğu bulgulanmıştır. Söylem, yalnız söylenen mesajı değil, kimin söylediği, mekan ve zaman bilgisi, otoritesi, kime iletildiği gibi bilgileri de verebilmektedir. Söylem analizi ise, söze dökülen dilsel yapıların semantik açıdan incelenmesini gerektirmekte, sosyal ve kültürel bağlamlarıyla ilgilenmektedir. Söylem analizi, bilişsel süreçlere de odaklanmakta ve söylemi datalaştırma ve analiz etmektedir.

Söylem, çeşitli bağlamlarda ele alınarak analiz edilmekle birlikte, araştırmada, bir görsel araştırma yöntemi olarak söylem analizi, söylem bağlam ve görsel bağlam olarak ele alınarak irdelenmektedir. Bu bağlamda araştırmada, çağdaş iki kadın sanatçı; Selva Aparicio ve İdil Mirata Tokdemir'in eserleri, bu iki bağlamda ele alınarak analiz edilmiştir. Sanatçıların, eserlerinde ortaya koydukları söylem ve görsel bağlamlar

* Louis Bourgeois, özellikle çocukluk anılarından eserler üreten bir sanatçıdır. Sanatçı, çocukluğunda evlerinde çalışmaya başlayan dadısı ile babasının ilişkisi ve annesinin sabırla işlediği dantellerden dolayı annesini bir örümcek olarak betimlemiş, Hücre adlı eseri ise babanın şiddetinden kendini koruma göstergesi için ortaya koyulmuş bir eserdir.

incelendiğinde, söylemlerinin eserin ontik tabakasını ortaya çıkaracak ortak veriler içerdiği ve ayrıca sanatçıların kendi öz yaşam öyküleri, kişisel, kültürel hafıza mekanları ve nesnelere, sosyal ilişkilerinin ve bilişsel süreçlerinin bu söylemlerde ve dolaylı olarak eserlerinde de yer aldığı tespit edilmiştir. Görsel araştırma yöntemlerinden söylem analizi, eseri anlamlandırma, sanatçının bilişsel süreçleri ve yaratma süreçlerindeki sanatsal motivasyonuna ilişkin de kaynak bilgileri araştırmacıya vermektedir.

Araştırmada sonuç olarak, her iki kadın sanatçının çağdaş sanat eserleri üzerinden, ortaya koydukları kişisel söylem ve görsel bağlamları incelendiğinde, bireysel kimliğin dışavurumu yanında, günümüzün evrensel, sanatsal dilinde ortak olan çağdaş sanatsal söylemlerinin, farklı kültürel yapı içinde yetişmiş olsalar da, her iki sanatçının da, postmodern sanatsal dillerinde, ortaklıkları, kişisel olanın karanlık kaosunun söylencelerinin izlerini taşıdıkları ortaya koyulmuştur.

Kaynakça;

- Aytekin, C.A. (2020) Görsel Sanatlarda Kişisel Söylem Merkezli Görsel Araştırma Yöntemleri Kullanımı, 5th International Scientific Research E-Congress (IBAD 2020) Bildiriler Kitabı, 234-245.
- Bedir Erişti, S. D. (2017). Görsel Araştırma Yöntemleri. Görsel Araştırma Yöntemleri. Editör: Suzan Duygu BEDİR ERİŞTİ. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çelik, H. Ve Ekşi, H, (2013). Söylem Analizi. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. 27(27). s. 99-117.
- Duncum, P. (2017). *Söylem Analizini Tanımlama. Görsel Araştırma Yöntemleri*. Editör: Suzan Duygu BEDİR ERİŞTİ. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi. Sayı: 2. S. 527-552.
- Gül, M. (2020). Zamana Karşı filminin kapitalist sistem bağlamına yönelik eleştirel söylem analizi, İNİF E- Dergi, 5(1), 55-69.
- Güngör, B. (2020). Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması Ve Eleştirel Söylem Analizi, Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi, 2020 güz -02-(1- 12).
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. Journal of World of Turks. 5(1). 185-202.
- Hall, S. (1977). Culture, the Media and the "Ideological Effect". Curran, J vd. (der) içinde. Mass Communications and Society. Londra: Edward Arnold.
- Jung, C.G. (2013) *Keşfedilmemiş Benlik*. İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.
- Mirata Tokdemir, İ. (2014). Ten/Tin Acının Halleri. Sergi Kataloğu, Cermodern yayını.
- Ricoeur, P. (2007). Yorum Teorisi: Söylem ve Artı Anlam. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. Kültür Araştırmaları Dergisi. Sayı: 7, s. 210-231. Uluslararası Öğrenme Öğretim ve Eğitim Araştırmaları Kongresi 6-8 Eylül 2020 Amasya.
- Şahin, Y. (2017). Michel Foucault'da Söylem Analizi. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (*The Journal of Social and Cultural Studies*) Cilt/Volume: III, Sayı/Issue: 6, ss. 119-135
- Şahin, Ş., Ökmen, B. Ve Kılıç, A. (2018). Söylem Analizi Model Önerisi.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi Ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED) 2:63-76.
- van Dijk, T. A. (1990). Social Cognition and Discourse. H. Giles ve W. P. Robinson, Handbook of Language and Social Psychology (ss. 163-183). Chichester: John Wiley and Sons.

İnternet Kaynakçası;

- <https://www.rootsandculturecac.org/show/selva-aparicio-and-valentina-zamfirescu/> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- <https://lv13official.com/selva-aparicio/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://www.thisiscolossal.com/2020/12/selva-aparicio-hysteria/> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://www.selvaaparicio.com/work/childhood-memories> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://mymodernmet.com/selva-aparicio-childhood-memories-installation/> (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- <https://www.unlimiteddrag.com/post/2017/01/02/acinin-halleri> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://anayurtgazetesi.com/haber/Ten-Tin-Acinin-Halleri/624542> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/acinin-heykelleri-40318268> (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- <https://www.kibrisgazetesi.com/kultur-sanat/tentin-acinin-halleri-ankarada-sergilenecek-h8617.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE İŞ DOYUMUNUN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ

Sayfa (19-36)

Doktora Öğrencisi Elif ÇETİN

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0002-8051-0152

eliffcetin7@gmail.com

Doktora Öğrencisi Buket ARSLAN

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0001-7245-582X

b.arslan86@gmail.com

Doç. Dr. Ozan BÜYÜKYILMAZ

Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ORCID ID: 0000-0001-5499-1485

ozanbuyukyilmaz@karabuk.edu.tr

Öz

Covid-19 pandemisinin örgüt çalışanları üzerindeki etkileri sebebiyle iş doyumunu ve iş performanslarının araştırılması bir gereklilik haline almıştır. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi döneminde öğretim elemanlarının iş doyumlarının iş performansına etkisinin belirlenmesidir. Bu kapsamda Karabük Üniversitesi öğretim elemanlarına internet ortamında anket uygulanmış ve 216 öğretim elemanı çalışmaya katılmıştır; elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları yardımıyla yapısal eşitlik modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular sonucunda pandemi döneminde çoğunlukla uzaktan çalışma yöntemini kullanan öğretim elemanlarının iş doyumunun iş performanslarını artırdığı ve bu etkinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra içsel iş doyumunun iş performansı üzerindeki etkisinin; dışsal iş doyumunun iş performansı üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, İş Doyumu, İş Performansı, Yapısal Eşitlik Modeli, Minnesota İş Doyum Ölçeği

THE EFFECT OF JOB SATISFACTION ON JOB PERFORMANCE DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD

Abstract

Researching the job satisfaction and job performance of employees has become a necessity due to the impact of the Covid-19 pandemic. The purpose of this study is to determine the effect of faculty members' job satisfaction on their job performance during the Covid-19 pandemic period. In this context, an online questionnaire was applied to the faculty members of Karabük University and 216 faculty members participated in the study; the data obtained were analyzed by using structural equation model with the help of SPSS and AMOS packaged software. In the light of the findings, it was determined that the job satisfaction of the faculty members who mostly used the remote working method during the pandemic, increased their job performance and this effect was significant. In addition, it was observed that the effect of inner job satisfaction on job performance was stronger than the effect of outer job satisfaction on job performance.

Keywords: Pandemic, Job Satisfaction, Job Performance, Structural Equation Model, Minnesota Satisfaction Questionnaire

Giriş

Literatürde örgüt çalışanlarının iş doyumunu ve iş performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla hazırlanmış birçok çalışma bulunmaktadır. İki kavram arasındaki ilişki güçlü olduğundan örgütlerin iş doyumunu ve iş performansını etkileyen seçimleri, daha mutlu ve üretken işgücüyü sonuçlanabilmektedir. Bu bağlamda, iş doyumunu ve iş performansı; örgütlerin etkinliği ve aynı zamanda çalışan memnuniyetini artırmak için önemli faktörler olarak görülmektedir.

İş doyumunu genel itibariyle, çalışanların işi veya iş deneyimleri değerlendirildiğinde elde edilen olumlu bir duygusal durum olarak açıklanmaktadır. İş doyumunu, çalışanların işlerinden memnun olma düzeyini göstermektedir. Memnuniyet düzeyi ise çalışanın memnuniyet algısı ve işle ilgili duygularının yanı sıra çalışan özellikleri ve işin kendi doğasından da etkilenebilmektedir. İş doyumunun; yüksek motivasyon, örgütsel bağlılık, yıpranmayı azaltma gibi pozitif etkilerinin olması, örgütsel başarıda önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Çoğunlukla iş doyumunu ile güçlü bir ilişki içerisinde olan iş performansı, çalışanın çalışma kalitesini ifade eden bir kavramdır ve örgütsel amaçlar doğrultusunda çalışanların kontrolü altındaki davranışlara odaklanmaktadır. İşte etkililiği açıklayan iş performansının kimi zaman başkaları tarafından sağlanan desteğe, tavsiyelere ve diğer kaynaklara bağlı olduğu belirtilmektedir.

Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde 2019 yılı sonunda ortaya çıkan corona virüsün yol açtığı covid-19 hastalığı, tüm dünyayı etkisi altına alarak kısa bir süre içerisinde pandemiye dönüşmüştür. Türkiye'de ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmesinin ardından gerekli altyapıların geliştirilmesi ile birlikte üniversitelerin çoğu uzaktan eğitim sürecine geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde Karabük Üniversitesi'nde çalışan öğretim elemanlarının iş doyumunun iş performansına etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Karabük Üniversitesi'nde çalışan öğretim elemanlarına yönelik bir anket uygulanmış ve elde edilen veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde iş doyumunu ve iş performansı kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde literatür araştırmasına yer verilmiş, üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan yöntem ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dördüncü bölümde ise yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İş Doyumu

İş doyumunu, kişinin işyerinde olumlu duygular veya işten keyif alma ve işyerinde insanların beğenme ya da beğenmeme duyguları açısından yaptığı iş veya deneyimlerin bir ölçüsü olarak tanımlanabilmektedir (Siengthai ve Pila-Ngarm, 2015: 165). İş doyumunu, bireylerin işiyle ilgili olumlu veya olumsuz tutumlarını göstermektedir. İş doyumunu kavramı, bireylerin sahip oldukları iş rolleriyle ilgili duygusal yönelim olarak da adlandırılmaktadır (Valaei ve Rezaei, 2016: 1668).

İş doyumunu ayrıca kişinin işinden istediği ile beklenen olarak algıladığı arasındaki algılanan ilişkinin bir işlevi ve bir çalışanın işine karşı olumlu ya da olumsuz hissetme derecesi olarak da tanımlanmaktadır (Kianto vd., 2016, s. 622). İş doyumunu kavramı, çalışanların işlerine yönelik tepkileri bağlamında örgütsel araştırmalarda yer alan ve çalışan refahı, sosyal adalet, kendini gerçekleştirme

ve özsaygı ile ilişkilendirilen önemli bir kavram olmuştur (Valaei ve Rezaei, 2016: 1668; Kianto vd., 2016: 622).

İş doyumu, örgütlerin etkinliği ve verimliliği söz konusu olduğunda ana faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. İş doyumu analiz edilirken mutlu bir çalışanın etkin ve başarılı bir çalışan olduğu kabul edilmektedir. İş doyumu sağlanmadığında; sadakat kaybı, işe devamsızlığın artması, iş yerinde kaza sayısının artması gibi birçok olumsuz etkisi göz önünde bulundurulduğunda, iş doyumunun önemi dikkat çekmektedir (Aziri, 2011: 79).

İş doyumu, örgütsel faaliyetlerin göstergesi olarak da hizmet edebilmektedir. İş doyumu değerlendirmesi yoluyla, farklı örgütsel birimlerdeki farklı memnuniyet seviyeleri tanımlanabilmekte ve hangi örgütsel birimde performansı artıracak değişikliklerin yapılması gerektiğine ilişkin gösterge olarak kullanılabilir (Aziri, 2011: 79). Çalışanların iş doyumu sağlandığında çalıştıkları işle ilgili memnuniyetleri de fazla olmaktadır. Çalışanların memnuniyet düzeyinin yüksek olması iş performanslarını arttırmaktadır, böylelikle iş doyumunun yüksek olduğu örgütler rekabet üstünlüğü elde edebileceklerdir (Chaudhary ve Bhaskar, 2016: 90).

1.1.1. İş Doyumu ile İlgili Başlıca Teoriler

İş doyumuna ilişkin teoriler literatürde genellikle motivasyon kuramlarıyla ilişkilendirilmektedir (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012: 41). Motivasyon, bireyin, bir şeyi yapması için bireyi eyleme yönlendiren güçlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Chiat ve Panatik, 2019: 6). İş doyumu ile ilgili başlıca teoriler; Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi, McClelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi, Vroom'un Beklenti Teorisi, Herzberg'in Çift Faktörler Teorisi, Lawler ve Porter'ın Beklenti Teorisi, Adams'ın Eşitlik Teorisi, Locke'un Amaç Teorisi olarak belirtilmektedir (Bölükbaşı ve Yıldıztan, 2009: 350-352).

Memnuniyet kavramı, davranışsal bir bakış açısıyla tanımlanabilmektedir. Bireysel veya örgütsel davranışın belirli bir hedefe yönelik olduğu düşünülmektedir. Her eyleminin bir motivasyonu olduğu belirtilmektedir. Maslow tarafından motivasyonu tanımlanan eylemlerden bir kısmı memnuniyeti en üst düzeye çıkarma girişimleri olarak belirtilmektedir. Maslow'a göre memnuniyetin anlamı, doyum, kişinin ihtiyacı olan, arzuladığı, istediği, beklediği, hak ettiği veya hakkına sahip olduğunu düşündüğü şeyi aldığı anda ortaya çıkmaktadır (Thiagaraj ve Thangaswamy, 2017: 464).

Herzberg'in Çift Faktörler Teorisi'ne göre iş doyumu üzerinde etkili olan faktörler iki kategoriye ayrılmaktadır. Kategorilerden ilki büyüme veya kendini gerçekleştirme ihtiyacı ile ilişkilendirilmektedir ve motivasyon faktörleri olarak belirtilmektedir. Motivasyon faktörleri arasında; başarı, tanınma, görevin anlamlılığı, sorumluluk, kişisel gelişim ve terfi gibi özellikler yer almaktadır. İkinci kategori ise acıdan kaçınma eğilimi ile ilgili olan hijyen faktörleri olarak belirtilmektedir. Hijyen faktörleri arasında; şirket politikaları, üst yönetimle ilişkiler, çalışanlar arası ilişkiler, çalışma koşulları, statü, iş güvenliği ve maaş bulunmaktadır. Motivasyon faktörleri iş doyumunu sağlarken, hijyen faktörlerinin iş doyumuna etkisi olmadığı belirtilmektedir (Alshmemri vd., 2017: 13).

McClelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi, bağlılık, güç ve başarı olmak üzere üç temel ihtiyaçtan bahsetmektedir (Kian vd., 2014: 97). McClelland, bu ihtiyaç türlerinden başarı güdüsünün birey ve toplumu etkilediğini belirtmektedir. Motivasyonun, yönetim ve yetkinlik arasındaki ilişki açısından

bağlılığın oluşturulması, çalışanlarda yapabilirliklerin geliştirilmesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012: 41).

Çalışma ortamında motivasyon kavramının öncülerinden olan Vroom, çaba, performans ve değer olarak üç alt ölçeği bulunan Beklenti Teorisi'ni geliştirmiştir (Meymandpour ve Pawar, 2018: 7). Beklenti Teorisi, seçim veya seçimle ilgili süreçlerle ilgilenmektedir ve bir bireyin seçim yapmak için geçirdiği süreçleri, belirli bir durumda insanların ihtiyaçlarını, başarı şansı hakkındaki inançları ve beklentileriyle birleştirerek açıklamaktadır (Barba-Sánchez ve Atienza-Sahuquillo, 2017: 1100). Bireylerin çabalarına yönelik yetenekleri hakkındaki inanç ve beklentilerinin derecesi, tatmin edici performansla sonuçlanabilmektedir. Yüksek performans ödüllendirilmeli ve ödüllerin değeri dikkate değer ölçüde pozitif olmalıdır (Meymandpour ve Pawar, 2018: 7).

Porter ve Lawler, süreç tabanlı bir model oluşturmak amacıyla Vroom'un Beklenti Teorisi'ne dayalı olan iş performansına harcanan çabayı etkileyen iki güçlü belirleyicinin bireylerin yeteneği ve rol algısı olduğunu önererek bir model geliştirmişlerdir (Mohanty, 2018: 1; Meymandpour ve Pawar, 2018: 7). Verimliliğin, çalışanların beklentileri ile doğrudan ilişkili olduğunu ve örgütlerin verimliliklerini artırmak için, çalışanlarının uygun ödül ve ücretlerle iş doyumunun sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir (Mohanty, 2018: 1).

Adams'ın General Elektrik'te yaptığı birtakım çalışmalar sonucunda geliştirmiş olduğu Eşitlik Teorisi önemli süreç kuramlarından biri olarak belirtilmektedir (Ertürk & Keçecioğlu, 2012: 41). Eşitlik Teorisi, bireylerin diğer bireylere göre girdi ve çıktı oranlarını nasıl algıladıklarının bir işlevi olarak insan motivasyonunu temsil etmektedir. Bireylerin algıladıkları girdi ve çıktılar çalışma ortamında diğer bireylere benzer olduğunda, eşitlik duyguları devam etmektedir. Bunun aksine, bireylerin algılanan girdi ve çıktıları ile diğer bireylerinki farklı olduğu durumlarda eşitsizlik duyguları ortaya çıkmaktadır Bu teoriye göre bireylerin örgütlerdeki başarısı ve iş doyumunun algılanan eşitsizliklere bağlı olduğu belirtilmektedir (Ryan, 2016: 1588).

Locke'nin Amaç Teorisi, çalışanların hedeflerini, üretkenliğini ve bağlılığını birbirine bağlayarak, onların açık, iyi tanımlanmış amaçlarla motive olduklarını açıklamaktadır. Amaçların iş yoğunluğu ve çalışma davranışı üzerinde doğrudan etkisi olduğu ve çalışanların amaçlarını gerçekleştirdiklerinde memnuniyet sağladıkları belirtilmektedir. Bu teoriye göre motivasyonun gücünün, amaçların zorluk seviyesi ve bireysel bağlılıkla doğrusal ilişkili olduğu ve çalışanları, amaçların zorluk seviyelerinin motive ettiği açıklanmaktadır (Grigоров, 2020: 10).

1.1.2. İş Doyumunu Etkileyen Faktörler

İş doyumunu, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik özellikler ile birlikte, işin yapısı, maaş, terfi fırsatları, yönetim politikası, çalışma koşulları, çalışma arkadaşları, yönetim ve çalışanlarla iyi iletişim, örgüt kültürü ve iş güvenliği gibi örgütsel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. (Aziri, 2011: 81; Ertürk ve Keçecioğlu, 2012: 41; Sypniewska, 2013: 62). İş doyumunu etkileyen faktörler ayrıntılı olarak ele alındığında bu faktörleri; bireysel, sosyal, örgütsel, kültürel ve çevresel faktörler olarak sınıflandırılabilir. Bireysel faktörler; cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, sosyal faktörler; çalışanlar arasındaki ilişkiler, biçimsel olmayan gruplar, örgütsel faktörler; biçimsel yapı, politikalar, prosedürler, örgüt yapısı, çalışma koşulları, kültürel faktörler; tutum, inanç ve değer yargıları, çevresel faktörler; ekonomik, teknik, sosyal, idari ve yasal etkiler olarak belirtilmektedir (Özpehlivan, 2018: 48).

1.1.3. İş Doyumu ve İş Doyumsuzluğu Sonuçları

İş doyumunun sağlanması örgütlerde devamsızlık ve personel devir hızı gibi sorunları azaltmakta ve iş performansını arttırmaktadır. İş doyumunu ile çalışanların verimliliğinin artması örgütlerin rekabetçi olmalarını sağlamaktadır. Örgüt koşullarının çalışanların moral seviyesini arttıracak şekilde olması, işlerine karşı pozitif duygular beslemelerini sağlayarak iş doyumunun olumlu yönde etkilenmesini sağlamaktadır. Ek olarak literatürde yapılan araştırmalara göre, iş doyumunun sağlanması sonucunda çalışanların örgütlere bağlılığının arttığı görülmektedir (Özpehlivan, 2018: 59).

Yapılan araştırmalarda literatürde, iş doyumunun, ruh sağlığının bozulması için bir risk faktörü olarak belirtilmiştir. İnsanların iş yerlerinde geçirdikleri zaman dikkate alındığında, iş doyumunun çalışanları psikolojik uyumsuzluğa yatkın hale getirebilmektedir. İş doyumunun sağlanmadığında, çalışanların her iş günü çalıştığı süre boyunca kendilerini mutsuz veya tatminsiz hissetmeleri mümkün olabilmektedir. İş doyumunun söz konusu olduğunda çalışanlarda stres ve hayal kırıklığı gibi durumlar görülebilmektedir. Bu durum sürekli bir hale geldiğinde, özellikle çalışanların duygularının evlerine ve sosyal yaşamlarına yayılmasını engelleyemedikleri durumlarda, depresyona veya endişeye de yol açabilmektedir (Extremera vd., 2020: 1). Ayrıca iş doyumunun sonucunda, devamsızlık, işi bırakma, disiplin kurallarına uymama gibi olumsuz durumlar görülebilmektedir. Bu olumsuz davranışlar örgüt ve çalışan arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olarak, örgütleri mali zararlara uğratabilmektedir. İş doyumunun sağlanamaması sonucunda çalışanların performanslarının ve örgütlere olan bağlılıklarının azalması görülebilmektedir (Özpehlivan, 2018: 60)

1.2. İş Performansı Kavramı

İş performansı genel çerçevesi itibariyle çalışma ortamında gerçekleştirilen, örgütlerin tanımlanmış olduğu hedef ve amaçlara uygun olan davranışların bütünü ifade etmektedir (Williams, 2002: 95). Sonnentag ve arkadaşları (2008: 427), iş performansını bireylerin örgütsel amaçlara yönelik ölçülebilir davranışları olarak tanımlamaktadır. İş performansı belirlenen hedef, görev veya işin hayata geçirilebilmesi için sarf edilen çaba ve bu çaba sonucunda elde edilen çıktılar anlamına gelmektedir (Akkoç, 2012: 21). Çalışanların yetki ve görev denkliliğine sahip diğer çalışanlara kıyasla, yapılan işe ilişkin çıktılarının verimlilik düzeyi iş performansının önemli göstergelerinden sayılmaktadır (Kohli, 1985: 431) Bu tanımlamalar doğrultusunda iş performansı, örgütlerin amaçları doğrultusunda çalışanların işine yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerin ardından sahip olduğu nitel veya nicel değerlerin; amaçlar ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan farkı tarif etmektedir. Bu fark pozitif bir değer temsil ediyor ise iş performansı yüksek, negatif bir değer alıyor ise iş performansı düşük olarak nitelendirilmektedir.

İş performansına ilişkin çalışmalar, endüstri devriminden bu yana bilimsel yönetim anlayışında önemini korumaktadır. Hawthorne araştırmaları ile başlayan örgütsel etkinliğin artırılmasına yönelik araştırmalar bugüne değin sürdürülerek örgütlerde yeniden yapılandırmalara rehberlik etmiştir. İlgili araştırmada çalışma ortamına yönelik karakteristik özellikler incelenerek verimlilik ölçülmeye çalışılmış; ısıtma ve aydınlatma düzeylerine ek olarak çalışma araları ile ilgili bazı özelliklerin performans üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda bireylere ilişkin performansın, örgütün fiziksel ve teknik koşullardan ziyade birtakım sosyal nedenlere bağlı olarak farklılık gösterebileceği anlaşılmış; bu bağlamda insan ilişkilerine yönelik çalışmalar önem kazanmaya başlamıştır (George ve Jones, 2011: 33).

Performans artışına yönelik araştırmalar bireysel, takım ve örgüt düzeyinde; çalışanların etkinlik, verimlilik ve uyum performanslarının artırılması ile iş doyumunu gibi farklı açılarından ele alınarak incelenmiştir (Huang vd., 2014: 162; Fernet vd, 2015: 290; Pradhan ve Jena, 2017: 70; Pulakos vd., 2000: 612). Murphy (1989: 219), iş performansının sonuçlardan çok davranışlar açısından tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. Murphy'ye göre çalışanlar, başka şeyler pahasına sonuçları en üst düzeye çıkarmaya çalışabileceğinden; sonuçlara dayalı ölçümlerin örgüt için her zaman işlevsel olmadığını ifade etmektedir. Bir perakende satış görevlisinin işini gerçekleştirdiği sırada sahip olduğu davranış örnekleri arasında müşterileri selamlamak, mağaza ürünleri hakkında soruları yanıtlamak, mağaza politikası ve prosedürleri hakkında bilgi göstermek yer alır ve bu durum bir sonuç ölçüsü olarak haftalık veya aylık toplam satışları içerir. Çalışanların yalnızca satış üzerinden değerlendirildiği bir durumda, çalışanlar satışları en üst düzeye çıkarmaya çalışmak için müşterilere karşı nazik davranmak belirli davranışlardan ödün verebilir. Dolayısıyla performansın, örgüt hedefleriyle ilgili olması gerekmektedir.

Campbell (1990) ise performansı; bireyin kontrolü altında olan, örgütün hedeflerine katkı sağlayan ve bireyin yeterlilik düzeyine göre ölçülebilen eylem veya davranışlar olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda iş performansının, doğrudan ölçülemeyen soyut ve gizli bir yapı olduğuna işaret eden Koopmans ve arkadaşları (2011) da, iş performansının yapı alanının objektif verimlilik yaklaşımlarından ayrıştırılması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Bu yaklaşıma göre, iş performansı tanımlanırken oransal sonuç/çıktılardan ziyade yalnızca örgütlerin hedeflerine ilişkin davranış ve eylemlerin esas alınması gerekmektedir. Bunun yanı sıra bireyin iş performansı seviyesini belirleyen nedensel değişkenler ile iş performansının birer yansıması olan iş performansı göstergeleri arasında ayırımın da önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda görev davranışı, bireyler arası davranışlar, üretkenlik kaybına neden olan tehlikeli davranışlar ve işten kaçınma davranışları gibi alt boyutlar performansı genel düzeyde tanımlayabilmek için yeterlidir. (Koopmans vd., 2011: 856-858).

Campbell (1990), eylemlere ve davranışlara odaklanan performansın aksine, bireysel etkililiği bir eylemin sonuçlarının değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Örneğin, bir perakende satış görevlisinin gün veya ay sonundaki toplam satışlarının mağaza tarafından belirlenen performans standartlarına göre değerlendirmek, satış görevlisini değerlendiren bir etkinlik ölçüsü örneğidir. Ancak gerekli ve işe uygun görev davranışları, iş performansının bir ölçüsüdür. Etkililik bazen iş performansının bir göstergesi olarak kullanılsa da aslında farklı bir değeri ölçmektedir (Campbell vd., 1990: 316).

Elbette iş performansının bir girdi/çıktı bağıntısından ziyade bir davranış olarak kabul edilmesi, bütünüyle subjektif bir kavram olduğu anlamına gelmemektedir. Davranış yaklaşımında, bireysel iş performansı yapılan işin süresi içerisinde tamamlanması, planlara sadık kalınması, mal/hizmet standartlarına riayet edilmesi gibi tutumlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirmede kârlılık oranları, müşteri kazanma oranı ve geri dönüş oranları gibi nesnel ölçütlerin kullanılması birtakım yanlış ölçümlere sebep olabilmektedir (Koopmans vd., 2011: 863).

Sonnentag ve Frese (2002: 4-7) iş performansının örgütsel psikolojisi kapsamında üç farklı perspektiften incelenmesini önermektedir. İlki, bireysel farklılıklardır ve bireylerin karakteristik özellikleri ele alınır. İkinci olarak önerilen durumsal perspektifte, performansı kolaylaştırıcı ve engelleyici durumlar incelenir ve performansın hangi durumda en yüksek seviyeye ulaşacağı sorusuna cevap aranır. Son olarak performans düzenleyici perspektif ile performans süreci ele alınır ve performansın nasıl gerçekleştiğine odaklanılır. Değişen ve öğrenen örgütlerin; gelişen takım çalışması

anlayışının, teknoloji ve küreselleşmenin performansı dolayısıyla da örgütlerin verimliliğini etkileyeceği görüşü çerçevesinde performans, görev performansı ve kavramsal performans olarak iki kısma ayrılmaktadır. Görev performansı kişisel yetenekler, bilgi ve tecrübeye dayalı kişisel özelliklere dayanırken; kavramsal performans daha ziyade bireysel inisiyatif, sorumluluk gibi duygusal belirleyiciler ve motivasyon faktörlerini içermektedir.

1.2.1. İş Performansının Sonuçları

İş performansının artışı sonucunda ulaşılan çıktılar; objektif, davranışsal ve içsel ve dışsal sonuçlar olmak üzere üç ana grupta toplanabilmektedir (Ivancevich, Konopaske ve Matteson, 2014: 145). İlk olarak artan iş performansının; işe zamanında başlama, işe devamlılık ve düşük personel devir oranı gibi kriterler ile ölçülebilen soyut veya somut objektif sonuçları elde edilebilmektedir. Çalışanların iş performansına yönelik objektif sonuçlar; ürün, hizmet veya müşteri özelliklerinde gözlenebilmektedir. Öte yandan çalışanların işlerine ilişkin geliştirdiği tepkiler, davranışsal sonuçları oluşturmaktadır. Bu tepkiler, işe tam anlamıyla kendini verme şeklinde olabileceği gibi; baştan savma şeklinde de gerçekleşebilir. Stres faktöründen etkilenen iş performansının davranışsal sonuçları ise zihinsel ve fiziksel huzursuzluklar, kazalar ve mesleki hastalıklar şeklinde sıralanabilmektedir. Ek olarak, iş performansının içsel ve dışsal olarak nitelendirilen birtakım sonuçları bulunmaktadır. Eğer bir sonuç, diğer bir bireyin/bireylerin müdahalesi olmaksızın yalnızca çalışanın çabalarına karşılık ortaya çıkıyorsa bu, içsel bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Zira, çalışana yönelik gerçekleştirilen psikolojik güçlendirme ile bireysel özellik ve yeteneklerin kullanılması sonucunda meydana gelen başarı; içsel motivasyon anlamına gelmektedir. Çalışma ortamında özgür olma, iş kimliği ve önemi gibi iş dizaynı kapsamında yer alan psikolojik güçlendirme; sorumlu davranış, güçlüklerin üstesinden gelme, tanınma gibi içsel sonuçları doğurduğu bilinmektedir. Dışsal sonuçlar ise çalışanın işi ile direkt bir ilişkisi bulunmayan ve diğer kişiler ile etkileşimi sonucunda elde edilen sonuçları ifade etmektedir. Ücretlendirmeler, çalışma şartları, çalışma arkadaşları ve denetim ilişkileri bu kapsamda değerlendirilebilen iş performansı sonuçları olarak örneklendirilebilmektedir. Çalışanın teknik olarak, içsel ve dışsal sonuçların her ikisine birden ulaşabilmesi birçok iş ve görev kapsamında mümkün görülmektedir. (Ivancevich, Konopaske ve Matteson, 2014: 46).

2. Hipotezler (Literatür Taraması)

Literatür incelendiğinde iş doyumunu ve iş performansı kavramları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmının özeti sunulmuştur.

Ordu (2016) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin iş doyumunu ve bireysel performanslarına ait algıları ve iş doyumunu ile bireysel performansları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada Denizli ili ve Pamukkale ilçelerinde resmi liselerde görev yapan öğretmenlere anket uygulanmıştır. İş doyumunu ile bireysel performans arasında pozitif yönde, düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri ve bireysel performanslarına ait algıların anlamlı olduğu öngörülmüştür.

Öztürk ve Şahbudak (2015) çalışmalarında, Cumhuriyet Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin iş doyumunu ve iş doyumunu etkileyen sosyodemografik unsurları belirlemek amacıyla anket uygulanmıştır. Katılımcıların iş doyum düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmış ve iş doyum düzeyinin cinsiyet ve medeni duruma göre farklılık göstermediği, üniversitede çalışma süresi ve unvan dikkate alındığında gruplar arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Çavuş ve Abdıladaev (2014) tarafından yapılan çalışmada Kırgızistan Devlet üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin iş doyumunu araştırmak amacıyla Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde bulunan devlet üniversitelerindeki öğretim elemanlarına anket uygulanmıştır. Öğretim üyelerinin, dışsal iş doyum bakımından hoşnut, genel ve içsel iş doyum bakımından ise çok hoşnut olduğu tespit edilmiş, akademik unvanlar ve iş doyum düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı, cinsiyet, yaş, iş deneyimi ve gelir düzeyleri bakımından ise anlamlı farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve diğerleri (2016) çalışmalarında, işyerinde çeşitli risklerle karşılaşan çalışanların güvenlik iklimi algılarının iş tatmini ve iş performansına etkisini incelemek amacıyla Malatya ilinde istihdam edilen kamu çalışanlarına anket uygulanmıştır. Çalışmada kamu çalışanlarının olumlu yöndeki güvenlik iklimi algılarının iş performanslarını ve iş doyum düzeylerini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği ve güvenlik iklimi ile iş performansı ilişkisinde iş doyumunun aracılık rolü oynamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akkoç ve diğerleri (2012) tarafından yapılan çalışmada çalışanların iş performansına etki ettiği öngörülen gelişim kültürü, algılanan örgütsel destek, iş doyum ve güven faktörlerinin incelenmesi amacıyla Ankara'da bir yazılım işletmesi çalışanlarına anket uygulanmıştır. Örgütsel destek algısının ve gelişim kültürünün çalışanların iş doyumunu ile iş performansını etkilediği belirlenmiş, iş doyumunun iş performansını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Algılanan örgütsel destek ve gelişim kültürünün çalışanların iş tatmini ve iş performansına etkisinde güvenin kısmi aracılık rolü olduğu saptanmıştır.

Çalışmada kavramsal çerçeve ve literatürde bulunan araştırmalar kapsamında oluşturulan ana hipotez ve alt hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H₁: Öğretim elemanlarının iş doyum iş performansı algılarını olumlu şekilde etkilemektedir.

H_{1a}: Öğretim elemanlarının içsel iş doyum iş performansı algılarını olumlu şekilde etkilemektedir.

H_{1b}: Öğretim elemanlarının dışsal iş doyum iş performansı algılarını olumlu şekilde etkilemektedir.

3. Metodoloji

3.1. Amaç ve Katkı

Bilişim teknolojilerinde son yıllarda gerçekleşen gelişimin yanı sıra Covid-19 pandemisi döneminde acil bir alternatif olarak ortaya çıkan uzaktan çalışma kavramı, yükseköğretim kurumlarında da hızlı bir adaptasyon süreci ile yerini almıştır. Çevrimiçi ortamlara uygun olarak değişen çalışma koşulları dâhilinde öğretim elemanlarının daha verimli çalışabilmeleri için gerek zihinsel gerek fizyolojik anlamda iyi hissetmeleri önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı öğretim elemanlarının Covid-19 pandemisi döneminde değişen çalışma koşullarına bağlı olarak; iş doyum algılarının iş performanslarını ne şekilde etkilediğinin tespit edilmesidir. Elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilecek önerilerin literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

3.2. Model

Çalışma pandemi sürecinde öğretim elemanlarının iş doyumunun iş performansı algıları arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu çerçevede, test edilmek istenen hipotezlerin yer aldığı araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Journal Of Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:5 |S:1 Yıl: 5- (2021/1)

Sayfa/Page 26

Şekil 1- Araştırmanın Modeli

3.3. Ana Kütle (Evren) ve Örneklem

Çalışma öğretim elemanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evrenini Karabük Üniversitesi öğretim elemanları oluşturmaktadır. Karabük Üniversitesi web sitesinden elde edilen bilgilere göre evren 1037 öğretim elemanından oluşmaktadır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Covid-19 döneminde çalışma koşullarının değişmemesi sebebiyle Tıp Fakültesi öğretim elemanları ankete dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda veri toplamak amacıyla anket formu online olarak 931 öğretim elemanına gönderilmiştir. Öğretim elemanlarının 216'sından geri dönüş sağlanmıştır. Çalışma kapsamında analiz dışı bırakılan anket bulunmamış, analizler 216 kişi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Faktör analizi için uygun örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında, Hair ve arkadaşları (2006) minimum katılımcı sayısının kullanılan ölçek ifadelerinin sayısının 10 katı olması ile çarpılmasından elde edilecek sayı veya $(N/p > 10)$ formülünün kullanılabileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilmektedir (Hair vd., 2006: 221)

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada Microsoft Forms aracılığıyla hazırlanan anket formu 05.12.2020- 31.12.2020 tarihleri arasında online olarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. İkinci bölümde, öğretim elemanlarının iş doyumunu belirlemeye yönelik ifadeler ve son bölümde ise öğretim elemanlarının iş performansını belirlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır.

3.5. Ölçekler

Çalışma, Covid-19 pandemisi sürecinde öğretim elemanlarının iş doyum ve iş performansı kavramlarına odaklanmaktadır. İş doyum ve iş performanslarının belirlenebilmesi amacıyla araştırmaya uygun olan ölçekler ankete dâhil edilmiştir.

Öğretim elemanlarının iş doyumunu tespit edebilmek amacı ile Minnesota İş Doyum Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Minnesota İş Doyum Ölçeği Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilmiştir. Baycan (1985) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada ölçeğin 20 soruluk kısa formu kullanılmıştır. Ölçeğin içsel doyum ve dışsal doyum olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek, 12 sorusu içsel doyum, 8 sorusu dışsal doyum belirlemek için kullanılan beşli likert tipi bir ölçme aracıdır.

Öğretim elemanlarının iş performansını belirleyebilmek için ise, Çalışan Performansı ölçeği kullanılmıştır. Çalışan Performansı anketinde Kirkman ve Rosen (1999), ardından Sigler ve Pearson

(2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda kullanılmış olup, Çöl (2008) tarafından Türkçeye çevrilen ve 4 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır.

3.6. Analiz Yöntemi

Çalışmada öncelikle ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerin farklı çalışmalarda uygulanmış olması gerekçesi ve geçerliliğin belirlenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliklerinin belirlenmesi için ise her iki ölçeğin Cronbach Alfa değeri hesaplanmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapıldıktan sonra hipotezlere ilişkin yapısal eşitlik modellemesi kapsamında yol analizinden yararlanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Demografik Değişkenler

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim durumuna ilişkin demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1- Çalışmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Demografik Dağılımı

Değişken	Kategori	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	90	41,7
	Erkek	126	58,3
Yaş	25-30 yaş arası	35	16,2
	31-35 yaş arası	51	23,6
	36-40 yaş arası	53	24,5
	41-45 yaş arası	41	19,0
	46-50 yaş arası	18	8,3
	51 yaş ve üstü	18	8,3
Medeni Durum	Evli	153	70,8
	Bekâr	63	29,2
Eğitim Durumu	Lisans	17	7,9
	Yüksek Lisans	67	31,0
	Doktora	132	61,1
Toplam		216	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunun erkek (%58,3) ve evli (%70,8) olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş durumuna bakıldığında %16,2’sinin 25-30 yaş arasında, %23,6’sının 31-35 yaş arasında, %24,5’inin 36-40 yaş arası, %19’unun 41-45 yaş arası, %8,3’ünün 46-50 yaş arası ve %8,3’ünün 51 yaş ve üstünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların eğitim durumunun ise çoğunlukla doktora derecesine (%61,1) sahip olduğu belirlenmiştir.

4.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Çalışmada öncelikle kullanılan ölçeklere ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlilik analizi kapsamında iş doyumunu ve iş performansı ölçeklerine her biri ayrı şekilde doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde χ^2/sd (CMIN/SD), GFI, TLI, CFI ve RMSEA uyum indeksleri ile model geçerliliği test edilmiştir. Model uyumunun sağlanması için χ^2/sd (CMIN/SD) değerinin 5’ten küçük olması, GFI değerinin 0,80’den büyük olması, TLI ve CFI

değerlerinin 0,90'dan büyük olması ve RMSEA değerinin 0,80'den küçük olması gerekmektedir (Schumacker ve Lomax, 2004: 81-84; Hu ve Bentler, 1999: 4; Bryne, 2010: 73-84).

Tablo 2- İş Doyumunu ve İş performansı Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Uyum indeksleri		İş Doyumu	İş Performansı
	GFI	0,849	0,980
	CFI	0,927	0,987
	TLI	0,915	0,961
	RMSEA	0,079	0,125
	CMIN/SD	2,349	4,350
χ^2 test	N	216	216
	SD	163	2
	χ^2	382,927	8,700
	p	0,000	0,013

Doyumu ve İş
Ölçeği
Faktör Analizi

Tablo 3- İş
performansı
Doğrulayıcı
Bulguları

Maddeler	Faktör Yükü	Standart Hata	t-değeri
İş Doyumu			
icseldoyum1	0,712**	-	-
icseldoyum2	0,789**	0,111	11,300
icseldoyum3	0,767**	0,106	10,985
icseldoyum4	0,726**	0,099	10,393
icseldoyum5	0,830**	0,104	11,892
icseldoyum6	0,805**	0,106	11,486
icseldoyum7	0,773**	0,099	11,040
icseldoyum8	0,753**	0,098	10,751
icseldoyum9	0,816**	0,106	11,693
icseldoyum10	0,793**	0,106	11,360
icseldoyum11	0,651**	0,110	9,318
icseldoyum12	0,700**	0,105	9,997
dissaldoyum1	0,752**	-	-
dissaldoyum2	0,737**	0,060	15,891
dissaldoyum3	0,854**	0,084	12,740
dissaldoyum4	0,717**	0,093	10,503
dissaldoyum5	0,729**	0,091	10,693
dissaltatmin6	0,544**	0,095	7,823
dissaldoyum7	0,770**	0,090	11,373
dissaldoyum8	0,733**	0,089	10,774
İş Performansı			
performans1	0,808**	-	-
performans2	0,864**	0,069	14,214
performans3	0,864**	0,073	14,216
performans4	0,782**	0,080	12,541

**p<0,01

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iş doyumunu ölçeğinde içsel iş doyumunu faktör yüklerinin 0,651 ile 0,830 arasında değiştiği ve dışsal iş doyumunu faktör yüklerinin 0,544 ile 0,854 arasında değiştiği gözlenmiştir. İçsel iş doyumunu için en küçük t-değeri 9,318 ve dışsal iş doyumunu için en küçük t-değeri

7,823 olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla faktör yükleri 0,01 seviyesinde anlamlıdır. İş doyumu ölçeğinin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiştir. İş doyumu ölçeğine ilişkin iki faktörlü (içsel iş doyumu=12 ifade, dışsal iş doyumu=8 ifade) yapı doğrulanmıştır.

İş performansı ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda faktör yüklerinin 0,782 ile 0,864 arasında değiştiği ve en küçük t-değerinin 12,541 olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla faktör yükleri 0,01 seviyesinde anlamlıdır. İş performansı ölçeğinin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiştir. İş performansı ölçeğine ilişkin tek faktörlü (4 ifade) yapı doğrulanmıştır.

4.3. Tanımlayıcı İstatistikler

İş doyumu ve iş performansı ölçeklerinin yapı geçerliliği sağlandıktan sonra güvenilirlik değerleri incelenmiştir. İş doyumu ve iş performansı ölçeklerinin ve alt boyutlarının Cronbach Alfa (α) değerleri:

Tablo 4- Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

Ölçek/Alt Boyut	Madde Sayısı	Güvenilirlik Değeri
İş Performansı	4	0,897
İş Doyumu	20	0,952
İçsel İş Doyumu	12	0,943
Dışsal İş Doyumu	8	0,904

Güvenilirlik analizi sonucunda iş performansı ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,897 ve iş doyumu ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,952 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca iş doyumu ölçeğinin içsel iş doyumu güvenilirlik değeri 0,943 ve dışsal iş doyumu güvenilirlik değeri 0,904 olarak elde edilmiştir. İş performansı ölçeği ve iş doyumu ölçeği ve alt boyutlarının Cronbach Alfa değerlerinin 0,70'in üzerinde olması, ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğunu göstermektedir (Nunnally ve Bernstein, 1994: 265).

Güvenilirlik analizi sonrasında çalışmada kullanılan değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ve değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenerek bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5- Tanımlayıcı Değerler

Değişken	Ort.	S.S.	1	2	3	4
İş Performansı	2,41 4	0,92 0	-			
Genel İş Doyumu	2,76 3	0,81 6	0,672* *	-		
İçsel İş Doyumu	2,73 7	0,87 5	0,656* *	0,952* *	-	
Dışsal İş Doyumu	2,80 4	0,88 6	0,575* *	0,892* *	0,713* *	-

Yol analizi ile test edilen hipotezlerin standardize değerleri, standart hataları ve t-değerleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7-Yol Analizi Bulguları

Değişkenler	Standardize Değer	Standart Hata	t-değeri
İçsel İş Doymu → İş Performansı	0,539**	0,120	5,236
Dışsal İş Doymu → İş Performansı	0,224*	0,096	2,335

*p<0,05; **p<0,01; N=216

Çalışmanın hipotezi kapsamında iş doymu boyutlarının (içsel iş doymu ve dışsal iş doymu) iş performansı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Yapılan yol analizi ile içsel iş doymunun (H_{1a} : $\beta=0,539$, $p<0,01$) ve dışsal iş doymunun (H_{1b} : $\beta=0,224$, $p<0,05$) iş performansını artırdığı ve bu etkinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Hipotezimiz kapsamında elde edilen bulgular H_{1a} ve H_{1b} hipotezlerinin kabul edildiğini göstermektedir.

5. Sonuç

İş doymu, çalışanların işlerine karşı olan olumlu ve olumsuz duyguların birleşimi olarak belirtilebilmektedir. Çalışanların maddi ve psikolojik beklentilerinin ne derece karşılandığıyla yakından ilgili olan iş doymu; sorumluluk, başarı gibi içsel özellikler ve ücret, çalışma koşulları gibi dışsal özellikler olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. İş doymunun sağlanması, çalışanların faaliyetlerinin kalitesini arttırdığından, örgütlerin verimliliğini etkileyen ana faktörler arasında yer almaktadır. İş doymu sağlanan çalışanlar işleriyle ilgili; işe zamanında gitme, hatasız çalışma gayreti içerisinde olma, işine bağlı olma ve yeni fikirler geliştirme gibi olumlu tutumlar içerisindedirler. Bu olumlu tutumlar çalışanların performanslarının nicelik ve niteliklerini arttırmaktadır. Dolayısıyla iş doymu sağlandığında daha iyi bir iş performansı beklenmesi mümkün görülmektedir. İşin hedef ve sorumluluklarına ulaşılma düzeyinin ölçülmesine bağlı olarak değerlendirilen çalışanların iş performansı, ne derece yüksek olursa, örgütlerin performansını da o derece artış gösterebilmektedir.

Bu çalışmada öğretim elemanlarının Covid-19 pandemisi döneminde değişen çalışma koşullarına bağlı olarak; iş doymu algılarının iş performanslarını ne şekilde etkilediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın evrenini 1037 öğretim elemanından oluşan Karabük Üniversitesi öğretim elemanları oluşturmaktadır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış; pandemi sürecinde Tıp Fakültesi öğretim elemanları çalışma koşullarında bir farklılık gerçekleşmediğinde ankete dâhil edilmemiştir. Hazırlanan anket formu online olarak 931 öğretim elemanına gönderilmiştir.

Çalışmada ana hipotez ve alt hipotezleri test edebilmek amacıyla yapısal eşitlik modellemesi kullanılmış ve yol analizi ile ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. İş doymunun alt faktörlerinden içsel ve dışsal iş doymularının iş performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Analizde elde edilen bulgulara göre içsel iş doymu ve dışsal iş doymunun iş performansını arttırdığı ve bu etkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ulaşılan bulgulara göre içsel iş doymunun iş performansına etkisinin dışsal iş doymunun iş performansına etkisinden daha güçlü olduğu söylenebilmektedir.

Yapılan araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırma yalnızca Karabük Üniversitesi öğretim elemanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Covid-19 pandemisi öncesinde, 2008 yılından itibaren yüksek lisans, lisans ve ön lisans uzaktan eğitim programları bulunan Karabük Üniversitesi'nin dijital platformların kullanımı konusundaki aktif hizmetlerinin öğretim elemanlarının başarısına kolaylık sağladığı düşünülmektedir. Bu kapsamda, daha önce kurumsal hazırlığı yeterli olmayan farklı üniversitelerde yapılacak benzer çalışmaların; farklı sonuçların elde edilmesine ve diğer üniversiteler ile karşılaştırılarak iş doyumunun iş performansı üzerine etkisinin başka yönleri ile incelenmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuçlar analiz edildiğinde, hâlihazırda bilgi ve iletişim teknolojisine yabancı olmayan akademisyenlerin iş-yaşam dengeleri doğrultusunda uzaktan çalışma sistemine kolaylıkla uyum sağlayabildikleri söylenebilir. Zira düzenli olmayan çalışma programları, hafta içi veya hafta sonu uzun çalışma süreleri dahilinde çalışan öğretim elamanlarının, uzaktan çalışma yöntemi ile bireysel ve bağlı oldukları kurumlar açısından daha yüksek iş performansı ile daha verimli olabildikleri tahmin edilmektedir. Uzaktan çalışmaya bağlı olarak kazanılan zamanda akademik çalışmalara daha fazla odaklanma olanağının artabileceği de mümkün görülmektedir. İlerleyen dönemde bu kapsamda yapılacak araştırmalar, ilgili görüşlere netlik kazandırması açısından faydalı olacaktır. Çalışmanın bu konulara ilişkin yapılacak araştırmalara ışık tutması umulmaktadır.

Kaynakça

- Akkoç, İ., Çalışkan, A., Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde Gelişim Kültürü Ve Algılanan Örgütsel Destegin İş Tatmini Ve İş Performansına Etkisi: Güvenin Aracılık Rolü, *Journal of Management & Economics*, 19(1), 105-135.
- Alshmemri, M., Shahwan-Akl, L., Maude, P. (2017). Herzberg's Two-Factor Theory, *Life Science Journal*, 14 (5), 12-16.
- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review, *Management Research & Practice*, 3(4), 77-86.
- Barba-Sánchez, V., Atienza-Sahuquillo, C. (2017). Entrepreneurial Motivation And Self-Employment: Evidence From Expectancy Theory, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 13 (4), 1097-1115.
- Baycan, F. A. (1985). Farklı Gruplarda Çalışan Gruplarda İş Doyumunun Bazı Yönlerinin Analizi. Boğaziçi Üniversitesi Bilim Uzmanlığı Tezi, İstanbul.
- Bölükbaşı, A., Yıldıztan, D. (2009). Yerel Yönetimlerde İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Alan Araştırması, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 345-366.
- Byrne, B. M. (2010). Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications And Programming. 2nd Edition, New York: Routledge Taylor and Francis Group.

- Campbell, J. P., McHenry, J. J., Wise, L. L. (1990). Modeling Job Performance in a Population of Jobs, *Personnel Psychology*, 43(2), 313-333.
- Chaudhary, N. S., Bhaskar, P. (2016). Training and Development and Job Satisfaction in Education Sector, *Training and Development*, 2(8), 89-99.
- Chiat, L. C., Panatik, S. A. (2019). Perceptions of Employee Turnover Intention by Herzberg's Motivation-Hygiene Theory: A Systematic Literature Review, *Journal of Research in Psychology*, 1(2), 10-15.
- Çavuş, S., Abdılđaev, M. (2014). Kırgızistan Devlet Üniversitelerinde Çalışan Öğretim Elemanlarının İş Doyumu, *Turkish Journal of Education*, 3(3), 11-24.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Ertürk, E., Keçecioğlu, T. (2012). Çalışanların İş Doyumları İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler: Öğretmenler Üzerine Örnek Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış*, 12(1), 39-52.
- Extremera, N., Mérida-López, S., Quintana-Orts, C., Rey, L. (2020). On The Association Between Job Dissatisfaction And Employee's Mental Health Problems: Does Emotional Regulation Ability Buffer The Link?, *Personality and Individual Differences*, 155, 1-6.
- Fernet, C. S.G. Trépanier, S. Austin, M. Gagné, J. Forest. (2015). Transformational Leadership And Optimal Functioning At Work: On The Mediating Role Of Employees' Perceived Job Characteristics And Motivation, *Work & Stress*, 29(1), 11-31.
- George, J.M., G.R. Jones. (2011). Understanding And Managing Organizational Behavior. 6th Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Grigorov, G. (2020). Analysis Of Motivation Theories Of Locke, Galbraith, Bandura And Lancaster And Their Applicability in The Military, *Security & Future*, 4(1), 10-13.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., ve Tatham, R. (2006). Multivariate Data Analysis. Uppersaddle River.
- Hodson, R. (1991). Workplace Behaviors: Good Soldiers, Smooth Operators, and Saboteurs, *Work and Occupations*, 18(3), 271-290.
- Hu, L-T., Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Huang, J. L., Ryan, A. M., Zabel, K. L. and Palmer, A. (2014). Personality And Adaptive Performance At Work: A Meta-Analytic Investigation, *Journal of Applied Psychology*, 99(1), 162-179.
- Ivancevich, J.M., R. Konopaske, M.T. Matteson. (2011). *Organizational behavior and management*. 10th edition, McGraw-Hill Irwin, New York.

- Kian, T. S., Yusoff, W.F.W., Rajah, S. (2014). Job Satisfaction And Motivation: What Are The Difference Among These Two?, *European Journal of Business and Social Sciences*, 3(2), 94-102.
- Kianto, A., Vanhala, M., Heilmann, P. (2016). The Impact Of Knowledge Management On Job Satisfaction, *Journal of Knowledge Management*, 20(4), 621-636.
- Kirkman, Bradley L., Rosen, Benson (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment, *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.
- Kohli, Ajay K. (1985). Some Unexplored Supervisory Behaviors and Their Influence on Salespeople's Role Clarity, Specific Self Esteem, Job Satisfaction and Motivation, *Journal of Marketing Research*, 22 (4), 424-433.
- Koopmans, L., Bernaards, C.M., Hildebrandt, V.H., Schaufeli, W.B., De Vet, H.C.W. and Van der Beek, A.J. (2011), "Conceptual frameworks of individual work performance – a systematic review", *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 53(8), 856-66.
- Meymandpour, R., Pawar, P. (2018). Study Of Expectancy Motivation In IT Developers, *Telecom Business Review*, 11(1), 6.
- Mohanty, S. (2018). Porter and Lawler's Model of Motivation: Hypes and Realities.
- Murphy, K. R. (1989). Dimensions Of Job Performance. In Dillon R, Pellingrino J (Eds.), *Testing: Applied And Theoretical Perspectives* s. 218-247. New York: Praeger.
- Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. 3rd Edition, New York: McGraw-Hill Inc.
- Ordu, A. (2016). Lise Öğretmenlerinin İş Doyumları Ve Bireysel Performansları Arasındaki İlişki, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36), 1-19.
- Özdemir, L., Erdem, H., Kalkın, G. (2016). Kamu Çalışanlarının Güvenlik İklimi Algılarının İş Tatmini Ve İş Performansı Üzerine Etkisi, *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, 7(15), 59-69.
- Özpehlivan, M. (2018). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel Ve Örgütsel Etkileri, Yararları Ve Sonuçları, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-70.
- Öztürk, M., Şahbudak, E. (2015). Akademisyenlikte İş Doyumu, *Journal of International Social Research*, 8(40), 494-501.
- Pradhan, R.K., L.K. Jena. (2017). Employee Performance at Workplace: Conceptual Model and Empirical Validation, *Business Perspectives and Research*, 5(1), 69- 85.
- Pulakos, E. D., Arad, S., Donovan, M. A., Plamondon, K. E. (2000). Adaptability In The Workplace: Development Of A Taxonomy Of Adaptive Performance, *Journal Of Applied Psychology*, 85(4), 612-624.
- Ryan, J. C. (2016). Old Knowledge For New Impacts: Equity Theory And Workforce Nationalization, *Journal of Business Research*, 69(5), 1587-1592.

Schumacker, R. E. & Lomax, R. G. (2004). A Beginner's Guide To Structural Equation Modelling. 2nd Edition, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Siengthai, S., Pila-Ngarm, P. (2016). The Interaction Effect Of Job Redesign And Job Satisfaction On Employee Performance, *Evidence-Based HRM*, 4(2), 162-180.

Sigler, Tracey Honeycutt, Pearson, Christine M. (2000). Creating an Empowering Culture: Examining the Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment, *Journal of Quality Management*, 5(1), 27-52.

Sonnentag, S., Volmer, J., Spychala, A. (2008), Job Performance, *The Sage Handbook of Organizational Behavior*, (1), 427-447.

Sonnentag, S., Frese, M. (2002). Performance Concepts and Performance Theory, *Psychological Management of Individual Performance*, 1-25.

Sypniewska, B. (2014). Evaluation Of Factors Influencing Job Satisfaction, *Contemporary Economics*, 8(1), 57-72.

Thiagaraj, D., Thangaswamy, A. (2017). Theoretical Concept Of Job Satisfaction - A Study, *International Journal of Research -Granthaalayah*, 5(6), 464-470.

Valaei, N., Rezaei, S. (2016), Job Satisfaction And Organizational Commitment: An Empirical Investigation Among ICT-SMEs, *Management Research Review*, 39(12), 1663-1694.

Weiss, D. J., Dawis, R. V., England, G. W., Lofquist, L. H. (1967). Manual For The Minnesota Satisfaction Questionnaire. Minneapolis: University of Minnesota.

Williams, R. S. (2002). Managing Employee Performance: Design And Implementation In Organizations. London: Thompson Learning.

KENTLEŞMENİN GENEL OLARAK SONUÇLARI

(Sayfa 37-50)

Prof. Dr. Ali ACAR
Selçuk Üniversitesi İİBF
ORCID ID:
alacar@selcuk.edu.tr

Öz

Nüfus artışıyla beraber kentleşmenin sağlıklı bir şekilde hızlanması, ormanların azalması, doğanın dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Ekonomik ve teknolojik faktörler sonucu doğayı tahrip eden doğayı kendi çıkarları için yaşamı için iyi niyetlerle veya bilinçsiz olarak tahrip eden insan, çevrenin bir parçası olan insan, boyutları hayvan ve bitki türlerinin çoğunu da dünyada kaldıracak şekilde tahrip etmektedir. Planlanmadan oluşan nüfus artışı, sanayideki gelişmelerden inşaat sektörünün dengesiz kalkınmasına, hizmet sektörünün bozuk yapısına, ve işsizliğin yaratmış olduğu çevre sorunlarına ve mevzuat yetersizliğine kadar değişik yapıdaki gelişmeler ekonomik etkilerin artmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler, Kentleşme Çevre Gecekondu

GENERAL CONSEQUENCES OF URBANIZATION

Abstract

The unhealthy acceleration of urbanization, the decrease in forests, and the deterioration of the balance of nature with the increase in population. Man, who destroys nature as a result of economic and technological factors, destroys nature for his own interests with good intentions or unconsciously, destroys human beings, who are a part of the environment, in a way that removes most of the animal and plant species in the world. Population growth due to planning, developments in the industry, the uneven development of the construction sector, the corrupt structure of the service sector, environmental problems caused by unemployment, and the inadequacy of legislation lead to an increase in economic effects.

Keywords, Urbanization Environment Slum

GİRİŞ

Kentleşme toplumsal değişim neticesinde ortaya çıkan bir süreç olarak toplumsal yapıda belli başlı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Kentin coğrafi ve demografik açıdan genişlemesine yol açarken kente yeni olanaklarla birlikte yeni sorunların oluştuğu, kentin fiziki ve sosyal yapısında farklı unsurların yol açtığı değişimlerin hayat tarzlarında değişimler meydana getirdiği aşikar olmaktadır. Bununla birlikte toplumsal kurumlar da kentleşmenin etkisiyle dönüşüme uğrayarak, hem ekonomi ve hem de siyasi kurumlarda yapısal dönüşümler meydana getirmiştir. Kentleşme sürecinde yeni ekonomik ve sosyal düzenlemeler getirilmesiyle, toplumsal yaşam ve ilişkiler de niteliksel açıdan farklılaşmaya başlayabilmektedir. Kentleşme sahip olduğu nitelikleri ölçüsünde kentsel yerleşmelerde yalnızca ilerleme anlamında yenilikler yaratmaz, kentsel yaşamda daha önce bulunmayan bazı kentleşme süreçlerinin de insanların hayat sirkülasyonlarında önemli değişimlerin oluşmasına da yol açabilir.

Türkiye'de iç ve dış dinamiklerin etkisiyle tarımda meydana gelen değişimler; makineleşme, düşük gelir, geçim sıkıntısı, ekilebilir toprakların azalması ve işsizlik, özetle kırsal itici faktörleri Türkiye'de kentleşmenin başlangıcı ve hızına etki etmiş, ilerleyen zamanlarda bu faktörlere kentin çekici gücünün (iş olanaklarının kırsal alanlarla yüksek olması, eğitim, sağlık ve hizmet alanlarındaki imkanlar) eklenmesi ile kentleşmenin hızı artarak devam etmiştir. Başka bir deyişle, kırsal alanlarda sosyal yapının değişimi ile başlayan süreç mevcut yapıda bir takım yeni oluşumlara sahne olmuş ve bu süreç içerisinde kırsal alanlarda yaşayan nüfus "göç" ile seçimini netleştirip kentlere akın ederek kentleşmeyi başlatan nedenler arasında yerini almıştır. Pazara dönük üretime geçiş ile birlikte, büyük yatırım gereken durumda, 250 dönümden az toprağı olan köylüler, genellikle büyük borçlar altına girmişler ve bunun sonucunda %20-%25'i yirmi yıl içinde topraklarını yitirmişler, ya tarımda ücretli işçi olmuşlar ya da kentlere göç etmişlerdir (Kıray, 2007: 95-96).

1.Nüfus Artışı

Hızlı nüfus artışı dünyamızı olumsuz yönde etkilemektedir. Nüfusları kontrolsüz artan ülkelerin imkanları yetersiz olduğundan kentleşme olayı düzgün ve planlı olamamakta, insanlar sağlıksız barınma ve çevre koşulları içinde yaşama durumuna itilmektedirler. Burada önemli olan husus ise nüfus akışkanlığı sonucu kentleşmenin gelişmesi çevrede değişikliklerin oluşması kaçınılmazdır. Kentleşmenin sonucunda çevre bir kez tahrip edilirse iyileştirilmesi güçtür.

Bir yerdeki nüfus artışı; nüfusun akışkanlığına ve sağlık teknolojisindeki gelişmelere sonucu doğum ve ortalama yaş trendlerindeki yükselişlere bağlıdır. Nüfusun zaman içerisinde hızla artması çalışma çağındaki nüfusun tarımsal alanlarından kent merkezlerine doğru göç etmesine neden olmuştur. Kentlerde nüfus artışı hızlı kentleşmeyi beraberinde getirmektedir

Toplumun sosyal, kültürel, politik vb. tüm alanlarıyla yakından ilişkili ve bu alanları derinden etkileyen unsur olarak göç'ün etkisi büyüktür. Dolayısıyla göç olgusu kapsamlı olması, meydana gelişle toplumda ve insanlarda büyük değişiklikler yaratması nedeniyle tüm bilim adamlarının ilgisini çekmiştir. İnsanlık tarihiyle bir paralellik gösteren ve 18.y.y.'da sanayi devrimiyle birlikte ivme kazanarak toplum yaşamındaki önemini ortaya çıkaran kırsaldan kente olan göçün, genel olarak aynı anlamı taşıyan değişik ifadelerle tanımlanmıştır. Bu genel tanımıyla göç, insanların kendilerine özgü nedenlerle yaşadıkları yerlerden bir başka yere doğru mekan değiştirmesidir (Onat, 1993:3)

Göç eyleminden sonra nüfusun kentsel bölgelerde istihdam imkanlarının sağlanması ancak hizmet sektöründe karşılanabilmiştir. Göç olayı ile çalışma çağındaki nüfusun gizli işsizlikten kurtulmak istemeleri meslek elemanı olunmadığı için kent merkezlerinde vasıfsız istihdam alanlarında gizli işsizlik yöntemiyle istihdam edilmelerine yol açmıştır.(Acar,2006:45)

Günümüzde nüfusun köylerde yaşamakta olan %26'sının büyük bir çoğunluğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Ülkemizde tarım kesimine egemen bulunan koşullarda özellikle son otuz yılda büyük gelişmeler olmuş, bu gelişmeler köylüyü tarımdan dışarı itmiştir. Tarımda verimin düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, gelirin ve toprak iyelerinin dengesiz dağılması, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımsal makinalaşma 1955'lerden beri Türk tarımının belirgin özellikleri olmuştur. Tarımda, toprakların mirsa yoluyla parçalanması yanısıra üretim hacminin azalması köylünün değişik nedenlerle de olsa tarımdan kopmasını hızlandırmıştır.

Kırsal alanlardan kentlere doğru, zincirleme ve kademeli olarak gerçekleşen göç olayı, toplumsal kurumların, kültürel değerlerin ve kimlik yapılarının dönüşüm sürecini belirleyen en önemli mekanizmalarından birisi olmaktadır (Acar: 2016: 31).

2025 yılından önce dünya nüfusunun üçte ikisinin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (World Atlas:1998)Birleşmiş Milletlerin raporlarına göre, 2050 yılında dünya nüfusu 10 milyarı aşacak ve bu

durumda şehirlerde hayat yaşanmaz hale gelecek, içecek temiz su bulunmayacak, iletişim vasıtaları çalışamaz duruma düşecektir.(Muslu,1985:26)

Nüfus akışkanlığının hızlı olması sonucu kentleşme olayı ile sanayileşmenin birlikte yürütülememesi da sosyal alandan ekonomik alana ,ekolojik ve çevre hakkı alanına kadar bir çok sorunları da beraberinde getirmiştir.

Nüfus baskısıyla kentleşmenin sağlıksız bir şekilde hızlanması, ormanların azalması, doğanın dengesinin bozulmasına yol açmaktadır . Ekonomik ve teknolojik faktörler sonucu doğayı tahrip eden doğayı kendi çıkarları için yaşamı için iyi niyetlerle veya bilinçsiz olarak tahrip eden insan, çevrenin bir parçası olan insan ,boyutları hayvan ve bitki türlerinin çoğunu da dünyada kaldıracak şekilde tahrip etmektedir. Planlanmadan oluşan nüfus artışı, sanayideki gelişmelerden inşaat sektörünün dengesiz kalkınmasına, hizmet sektörünün bozuk yapısına, ve işsizliğin yaratmış olduğu çevre sorunlarına ve mevzuat yetersizliğine kadar değişik yapıdaki gelişmeler ekonomik etkilerin artmasına yol açmaktadır.

2.Hayat Tarzında Değişim

İnsanların buldukları bölgeden başka alanlara ve özellikle kent bölgelerine yaptıkları göçten sonra hayat tarzlarının unsurlarında bazı değişimler meydana gelmektedir. Bu unsurlar, barınma ,beslenme, eğitim, giyim, sağlık, eğlence haberleşme ve ulaşım ile ilişkiler sistemidir

Dünyadaki büyük kentlerin nüfusunun hızla artması, kentleşmenin getirmiş olduğu ilk sorunlardan biri olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki büyük kentler hızlı ve yoğun bir biçimde göçle mücadele etmektedirler. Bu mücadelenin ötesinde kentleşme nedeniyle ortaya çıkan ekonomik sorunların temelinde insan kaynağının yanlış kullanılması yatmaktadır. Kırdan kente göç eden nüfus, üretken kesimde ve imalat sanayiinde istihdam edilmek yerine ,üretken olmayan hizmetler sektöründe ve marjinal iş alanlarında yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla vasıflı ve üretken olamayan işlerde istihdam edilmeleri sonucu düşük gelire sahip olunması hem ekonomik gelişmeye hem de hayat tarzındaki gelişmelere olumsuz yönde etkileri de bulunmaktadır.

Kırsal kesimlerdeki nüfusun sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı kentleşme; kentlerin nüfus ve yüzölçümü bakımından büyümesi sonucunda büyük nüfus kitlelerinin küçük yerleşim birimleri olan köy ve kasabaların oluşturduğu yerleşim birimlerinin fiziki olarak giderek büyümesi yeni kent yapısına dönüşerek ülkenin kent sayısının artmasına yol açmıştır

Kentleşme sadece insanların konut yerleşim birimleri ve ekonomik yapılarını değiştirmekle kalmayarak insanların yaşam tarzlarında da büyük oranda değişimler yaşanmaktadır. Hatta kentleşme sürecinde farklılaşan hayat şartları ve çevre ilişkileri, toplumsal yapıda önemli sorunların oluşması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. (Parlak, 2011: 453). Örneğin Ankara Balgat bölgesinde eski gecekonduların kentsel dönüşüm sonucunda çok katlı konutların yapılması yaşam tarzlarında ve çok katlı konutlarda ikamet edebilme sorunlarını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla insanların yaşam tarzlarında(barınma, giyim, adet, ilişkiler sistemi) kentleşmenin daha doğrusu kentlileşmenin sonucu değişimlerin yaşanmasıdır.

Kentleşmenin artması ve nüfusun büyük kentlerde yoğunlaşması sonucu toplumsal yapıda da önemli değişiklikler oluşmaktadır. Kırdan kente göç eden birey yaşamış olduğu ekonomik ve toplumsal değişim sonrasında kentte bir statü elde etmeye çalışmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve sosyal durum değişikliği belli bir alanda olmamaktadır. Kente kırsaldan göç ederek kentte var olan ağa katılmaya çalışan birey kültürel karmaşa sorunu yaşamaktadır.(Karaman,2003:119) Kente yabancılaşan birey kadar kentte yaşayan insanlarda bu süreçlerden etkilenmektedir. İnsanların kente yabancılaşmasında çevre değişim yanısıra çok katlı konutlarda komşularını tanımayan, kentlerdeki siyasi ve sosyal kuruluşlar ile ilişkiler sistemi kuramayan, kentsel yapı ile bütünleşemeyen heterojen toplulukların oluşmasına yol açmıştır. (Yasa 1970:9-18), Kent merkezlerinde kentsel yapı ile bütünleşemeyen heterojen toplulukların

yabancılaşmayı biraz azaltılması için kendi grupları içerisinde işbirliği, iletişimin oluşturulması amacıyla kendi bölgelerinden gelen hemşerinin yerleştiği alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin: Ankara da Çankırılılar mah. Erzurumlular mah. Sivasslılar mah. Kümeleşmelerinin oluşması gibi...

Yine, kent yaşamına geçiş sürecinde, kentteki eğitim olanaklarından kız çocuklarının yoğun olarak faydalanması, kadınların çalışma hayatına katılması ve buna bağlı olarak toplumsal statülerinde bir değişim meydana gelmesi, evlenme yaşı ve evlenme tarzının değişmesi gibi durumlarda oluşmuştur. Görüldüğü gibi sosyal yapıda meydana gelen değişimle sosyal mekan değişimi arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.(Kartal,1992:94)

3.Çevre Kirliliği

İnsanların yaşam kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden biri de şüphesiz ki çevredir. İyi ve kaliteli bir çevre, insan sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Kent planlaması bu açıdan çok önemlidir. Kent, sadece fiziksel anlamda bir mekan düzeneği değildir. Kenti kent yapan o kentin ruhudur. Mekana canlılık ve anlam katan insanların kültürel kimlik yapılarıdır. (Özer,2017: 45) Çevre kirliliği genel olarak işletmelerin üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bir olaydır. Dolayısıyla üretim faaliyeti sonucunda üç aşamalı kirlenme söz konusu olabilmektedir. Bunlardan birincisi, üretim faaliyetleri sırasında ürettiği mallar yanında yan ürün olarak çevreyi kirletici ürünler üretmesiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir çimento fabrikasının çimento üretimi sırasında havaya atılan duman ve parçacıklar birinci tür kirlenmeyi içermektedir. İkinci tür kirlenmede ise çevre kirlenmesine yol açan yan ürünler olarak ifade edilebilir. Temiz suyu kullanıp kirletilerek çevreye akıtılmasıdır. Üçüncü tür kirlenme ise; tüketicilerin bilinçsizce tükettiği ürünlerin atıklarını çevre sağlığını düşünmeden çevreye bırakılmalarını içermektedir.(Susamlı,1982:43)

Çevre kirliliği kısaca, nüfusun hızlı bir şekilde artması sonucu alt yapı ihtiyaçları karşılanmamış çarpık kentleşme ile burada yaşayan insanlardan kaynaklı atıkların, gerek kentsel gerek endüstriyel atık suların alıcı ortama (deniz, göl ve ırmaklara) kontrolsüz bir şekilde deşarj edilmesi olarak tanımlanabilir. Tabi ki bu hızlı nüfus artışına yetecek miktarda tarımsal ürün yada diğer ihtiyaçların karşılanması sırasında doğal kaynak tüketimi de kontrolsüz olarak kullanabildiğinden buda çevresel bir risk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre kirliliği insanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda doğal dengenin bozulması sonucu çevrenin yaşanabilir ortamdan çıkarılarak her türlü kirliliğin oluşması hadisesidir. Doğal yaşamın kaynağı olan ve dört ana unsur arasında önemli olan üçlü yapı olan “toprak, su, hava”dır. Bunların hiçbiri element değildir, fakat bunlar olmadan da insan yaşamının varolması mümkün olmamaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevresel sorunların nedenleri plansız olarak oluşturulan kentleşme ve sanayileşmeyle yapısıyla yakından ilişkilidir. Aslında çevre üzerinde olumsuz etkileri olan olgu kentleşmenin kendisi olmayıp, plansız kentleşme yapılanmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların daha iyi hayat tarzlarına sahip olabilmek amacıyla kentlere göç etmeleriyle artan nüfus, çevresel yapının bozulma nedenleri arasında ön sırada gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen plansız kentleşme sonrasında çevre kirliliği yaygın olarak görülmektedir. (Tokuçoğlu,1993:21)Kentleşmeyle birlikte gelişen sanayileşme sonrasında büyük kentlerde çarpık kentleşmeler çevre kirliliğine neden olmaktadır. Verimli tarım arazilerinin fizibilite çalışması yapılmadan kentsel yerleşim birimlerine dönüştürülmesi tarım sektöründe verim rekoltelinin düşüklüğüne ve tarım arazilerinin betonlaşmaya bırakılarak gelecek yıllarda tarımın öncelikli sektör olma kaynağının israfına yol açılmaktadır.

Günümüzde çevre sorunlarının sadece yerel bir sorun olmadığı; aksine bütün toplumları etkileyen küresel bir sorun olduğu gerçeği anlaşılmış bulunmaktadır. Çevreye ilişkin sorunlar ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüş ve daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı, ulusal ve uluslararası boyutta yeniden yapılanmayı, işbirliği ve yaptırım olmaları zorunlu kılmaktadır. Çevre sorunları kentleşme, sanayileşme ve diğer unsurların doğurduğu olumsuz sonuçlardan biridir. (Akın,2007:37). Özellikle Sanayi Devriminin “Sanayi Toplumu” nu

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:5 |S:1 Yıl: 5- (2021|1)

ortaya çıkarması, birçok sorununu da beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte üretim unsuru olarak algılanmaya başlayan çevre, sanayileşme sürecinde çok yoğun biçimde üretime katılmıştır. Çevrenin bir üretim unsuru olarak görülüp bu şekilde kullanılması, başta kirlilik olmak üzere çeşitli çevre sorunlarına neden olmuştur. Günümüzde çevre ve çevre sorunları giderek artmakta ve önemli bir sorun haline gelmeye başlamış ve ülkeleri, bütün toplumları etkileyerek küresel bir boyut kazanmaya başlamıştır (Kaypak, 2012: 206).

3.1.Hava Kirliliğinin Önlenmesi

Havamızı kirletecek yaklaşımlardan kaçınılması ve daha sağlıklı enerji türlerinin kullanılması gerekiyor. Kirlenmeyi giderecek, trafik ve diğer araçların kullanımı nedeniyle oluşan kirlilikleri giderici, şehir ve çevre düzenlemesini de içeren önlemler alınmalı. Dünyayla paralel şekilde bu önlemleri almamız. Dünya Nöroloji Federasyonunun çağrısına biz de Türk Nöroloji Derneği olarak destek veriyoruz ve 'Beyin sağlığı için temiz hava.' diyoruz. 188 ülkenin verilerinin kullanıldığı, inmeye neden olan faktörlerin araştırıldığı büyük bir çalışmada ortaya konulan bir gerçektir ki inmelerin yüzde 30'una hava kirliliği neden olabilmektedir. (Öztürk,2018)

Kentleşme sürecinde sağlıklı ve insanca yaşayabilir düzeyde konutların ve yaşam alanlarının kurulması önemli olmaktadır.

- Şehrin yerleşim planlamasında, hava sirkülasyonunu sağlayacak boşluk alanlar oluşturulmalıdır.
- Rüzgârın şehir içinde akışını engelleyecek yapılaşma düzenine engel olunmalıdır.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğünden alınacak detaylı veriler doğrultusunda hakim rüzgarlar planlamada dikkate alınmalıdır.
- Sanayi tesisleri ile yerleşim alanları arasında belirli mesafe bırakacak imar düzenlemeleri yapılmalıdır.
- Sanayi alanlarının yer seçiminde, yerleşim alanlarının en az etkileneyeceği alanların belirlenmesi sağlanmalıdır.
 - Kent içindeki sanayi tesisi ve imalathanelerin kent yerleşimi dışına taşınması için altyapı çalışmaları yapılmalıdır.
 - Yeni ruhsat alacak binalara doğalgaz kullanma mecburiyeti getirilmesi sağlanmalıdır.
- Km² başına düşen nüfus yoğunluğunu azaltmak için imara yeni yerleşim yerlerinin açılması sağlanmalıdır. (Mevcut yerleşim yerleri dışında uydu kentler tasarlanmalı.)
- Şehir merkezlerindeki yoğun trafiğin çevre yollara aktarılması sağlanmalıdır

Ölçüm Ve İzleme

- Şehrin belirli bölgelerinde hava kalitesi ölçme istasyonları kurularak daha doğru sonuçlar halkın bilgisine sunulmalıdır.
- Belediyelerde hava kalitesi izleme şube müdürlükleri kurulmalıdır. Sanayi kaynaklı hava kirliliği için Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından denetimler yapılarak önleyici tedbirler alınmalıdır.
- Fırınlardan kaynaklanan emisyonların azaltılması için uygun yakıt kullanmaları sağlanarak bacalara filtre takılması sağlanmalıdır.

3.2. Su Kirliliğinin Önlenmesi

Çevre kirlenmesi denince genellikle hava, su ve toprağın kirlenmesi düşünülür. Bu çevre kirliliğinden en kolay ve çabuk kirlenen kuşkusuz sudur. Su kirliliği, istenmeyen zararlı maddelerin, suyun niteliğini ölçülebilecek oranda bozularını sağlayacak miktar ve yoğunlukta suya karışma olayıdır. Yeryüzündeki sular, güneş ışınlarının sağladığı enerji ile sürekli bir döngü içinde bulunur. İnsanlar, yaşamlarını devam ettirebilmek için, suyu bu döngüden alır ve kullandıktan sonra tekrar aynı döngüye

geri ilave eder. Bu döngü sırasında kullanılan suya karışan maddeler, suyun fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değiştirerek “su kirliliği” olarak adlandırılan durumu ortaya çıkarmıştır. Su kirlenmesi, su kaynağının fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik, radyoaktif ve çevreyle ilgili özelliklerin olumsuz yönde etkilemektedir.

Suların kirliliğine neden olan süreçler ve kaynaklar aşağıda bulunan maddelerle özetlenebilir (Çepel, 2003: 3

- Konutlar, sanayi kuruluşları, termik santrallerden arıtılmadan çevrelerine bırakılan kirli sular (atık sular),
- Gübreleme ve zararlılarla mücadele yapılan tarım ve orman alanlarından, yeraltı sularına karışan çeşitli kimyasal zararlı maddeler,
- Tarımsal sanayinin kullanmış olduğu suyu arıtmadan çevreye bırakılan sular,
- Nükleer santrallerden çıkan sıcak sular,
- Toprak erozyonu gibi süreçler ve maddeler su kirliliğini meydana getiren başlıca kaynaklardır.

Bunların hepsi doğrudan doğruya veya dolaylı olarak canlı ve cansız varlıklara zarar vermektedir.

Su kirliliği de hava kirliliğinde olduğu gibi insan ve doğal faktörler göz önüne alınarak belirli bir düzeyi aşması durumunda ortaya çıkmıştır. Günümüzde giderek küresel boyut kazanan su kirliliği büyük bir sorun haline dönüşmüştür.

Özellikle kentlerde oturanların kimyasal maddelerin kullanılması sonucu temiz su kaynaklarının ve tarım alanlarının doğal yapısının bozulduğuna ilişkin yoğun bilimsel çalışmalar olmasına rağmen bu konuda insanlarımızda bilinçlenme düzeyinin yetersiz kaldığı görülmektedir.

3.3.Küresel Isınma ve İklim Değişimi

Küresel ısınma, atmosfere salınan gazlar sayesinde sera etkisine maruz kalarak dünya üzerinde olumsuz etkiye bırakmıştır. Bu olumsuzluk dünya üzerinde canlıların yaşamında bir takım olumsuzluklara yol açmıştır. Bu ısınma, sonucunda kutuplar ve yakın bölgelerindeki buzları eriterek canlı yaşamını tehlike altına almaktadır.

Küresel ısınmaya etkilerine bağlı olarak kutuplardaki buzulların erimesiyle son 20 yıl içinde deniz seviyesi 15-20 cm yükselme göstermiştir. Küresel ısınmanın etkileri giderek arttığına göre bir süre sonra kutuplardaki tüm buzullar eridiğinde deniz seviyesi yükselecek ve deniz seviyesinde ve altında toprağa sahip olan Hollanda, Almanya, Danimarka gibi ülkelerin toprakları deniz sularıyla kaplanacağı ve tuzlanacağı için verimsizleşerek, gıda üretimi azalacak, dünyada açlık krizine neden olacaktır. Kutup bölgelerindeki donmuş toprakların tuttuğu önemli sera gazlarından CO₂, atmosfere salınacak ve küresel ısınma etkilerinin daha da şiddetli olmasına neden olacaktır. Atlas okyanusundaki Golfstrim ve Labrador gibi su akıntıları ile diğer deniz ve okyanuslardaki su akıntıları da yavaşlayacak ve denizlerin sıcaklıkları artacağından, buralardaki canlı yaşamı tehlike altına girecektir. Denizlerin akıntılarının azalmasından dolayı oluşacak besin kıtlığı ve çevre kirliliği insan yaşamı başta olmak üzere tüm canlıları tehdit edecektir (Akın, Galip (2007:48).

21. Yüzyılda yaşanan iklimsel değişikliklerin olası etkileri

Ekosistemler

Pek çok ekosistemin direnme kapasitesiaşılacaktır.21. Yüzyılın ortalarından itibaren orman alanları ve okyanusların yutak özellikleri ortadan kalkarak iklimsel değişiklikleri hızlandırabilir. Ortamala sıcaklık artışının Sanayi Devrimi öncesine göre 2°C'yi aşması halinde bitki ve hayvan türlerinin %30'u yok olabilecektir.

Gıda

Orta ve yüksek enlemlerde, bölgesel ölçekte, bazı bitki türlerinde sınırlı verim artışı beklenebilecektir. Ancak nüfusun daha yoğun olduğu alçak enlemlerde, kurak ve tropik bölgelere tarım üretiminin ciddi azalarak açlık tehlikesinin artaca bileceği öngörülmektedir.

Kıyılar

Kıyı erozyonu ve insn kaynaklı baskılar nedeniyle kıyı alanlarındaki riskler şiddetlenebilecektir. 2080’l, yıllarda, nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu aalçak konumlu mega deltalara sahip Asya ve Afrika’da etkiler daha da ciddi hissedilecektir.

Yerleşim Alanları

Kıyı ve nehir deltalarında kurulu, iklimsel değişikliklerden çabuk etkilenebilecek kaynaklara dayalı ekonomisi ce sektörler ile hızla büyüyen kentler, daha fazla etkilenebilecektir.

Sağlık

Yetersiz beslenme, aşırı hava olayları, salgın hastalıklar milyonlarca insanı etkileyebilecektir. Etkilenme derecesi ise, eğitim ,halk sağlığı altyapısı ve ekonomik duruma göre farkındalık gösterebilecektir.

Su Kaynakları

Buzulların yok olması, kar örüntülerinin erimesi nedeniyle dünya nüfusunun 1/6’sının tatlı su kaynakları ciddi oranda azalacaktır. 2050 itibarı ile yüksek enlemlere yüzey akışları %30’a varan oranda artarken Akdeniz de dahil olmak üzere, bazı orta enlemlerde su kaynakları %40’a varan oranda azalabilecektir.(Arıkan ve özsoy, 2008: 20-21).

Küresel ısınmanın etkileri arasında iklim değişikliğe olumsuz birtakım sorunlara yol açtığı gözlenmektedir. Ekosistem, gıda, kıyılar, sağlık ve su kaynaklarına etkileri tablo da açıkça gösterilmektedir.

4.Gecekondulaşma

Türkiye’de kentleşmenin sonucu ortaya çıkan sorunların en başında gecekondu sorunu gecekondu halkı ülkenin ekonomik ve toplumsal siyaseti etkilemesi noktasında ülke yazgısını belirleyecek bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye’de kentleşmenin sonucu ortaya çıkan sorunların en başında gecekondu sorununun olduğunu belirten Kongar’a göre gecekondu halkı ülkenin ekonomik ve toplumsal siyaseti etkilemesi noktasında siyasi seçim dönemlerinde siyasilerin arka bahçeleri konumunda yer aldığı görülmektedir.(Kongar,2003:560)

Gecekondu, yaşam tarzı ve kültürel unsurları ile kendine has farklı özellikleri ve kimlikleri olan bir yapıdır. Gecekondu köyle kent arasında uzanan çizginin bir ara noktası değil, tam tersine ne köylü ne de kentlidir. Yerleşik bir bir kültüre sahip çıkamadığından ,gecekondu da yaşayanlarda bir belirsizlik ve arada kalmışlık, kendini kadercilik yumağında ve ferdiyetçi yapı ağında buluverir. Demografik faktörlerin ağır basması sonucu kırsal bölgelerden kopan nüfus, kendi bölgelerinden daha önceden gelmiş yerlerdeki hemşerilerine ya da gruplara katılmaktadır. Aslında zaman süreci içerisinde gecekondu da yaşayan nüfus kırsal bölge kültürüyle ,kent kültürü arasındaki çatışmaları önleyenve kırsal bölgelerden gelen nüfusun kent hayatına intibaklarında bir tür staj dönemi geçirmelerini sağlayan bir olgu, bir anlamda sosyal çözülme ve onun sonuçlarını önleyen, kırsal bölgeden gelen nüfusu ilk anda kentin şok dalgasından tecrid eden hatta koruyan bir organizasyon mekanizması sayılabilir. Dolayısıyla zaman süreci içerisinde gecekondu da yaşayanlar yaşam tarzı ve kültürüyle bütünleşme sağlamıştır.(Dönmezer,1985:68)

Sözlük anlamı “ izinsiz olarak hemen çatıverilen yapı” hatta bir gece de mantar gibi ortaya çıkan şeklinde olan gecekondu’nun hukuki açıdan tanımı “775 sayılı gecekondu kanununda tanımlanmaktadır. Gecekondu imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın

kendisine ait olmayan arazi veya arazi üzerinde sahibinin rızası olmaksızın yapılan izinsiz yapılarıdır.(775 Sayılı Kanun Mad.2)

1960'lerde başlayan sanayileşme sonrası köylerden şehirlere göç başlayınca Devletin bunu hemen görüp reaksiyon vermesi gerekirken, o tepkinin verilememesi sonucu sanayi bölgeleri ile şehir merkezlerinin arasındaki kamu arazileri ve vakıf arazileri göç edenler tarafından gecekondular için kullanılmıştır. Gecekonduların önlenmesi amacıyla 1966 yılında bir Kanun çıkarılmasına rağmen, Devlet köylerden göçen halka konut alanları gösteremediği için veya sosyal konutlar sağlayamadığı için barınma ihtiyacındaki halk bulduğu boş arsalarla gecekondulara devam etmiş ve 1980'lere kadar gelinmiştir. 1980'lerde belediyeler de devreye girip bu sorunu çözelim deyince 2981 sayılı Kanun çıkarılarak gecekondular yapılmış olan arsaların 400 m²'si gecekondular sahiplerine verilmiştir.(2981 S.K 8/b maddesi)

Kentlerde yapılan araştırmalar, göç edenlerin birbirinden çok farklı toplumsal ve kültürel ortamlardan geldiklerini göstermektedir. Genel olarak, "köylü" olarak tanımlanan ve çoğu zaman türdeşmiş gibi algılanan grupların, toprakla ilişkileri ve mülkiyet kurumu içindeki konumları birbirinden çok farklı olabilmektedir. Örnek olarak, Güney Doğu Anadolu'da toprakta hiçbir hakkı olmayan marabalar, ya da kadastro geçmemiş bir köyde, nesiller boyunca "zilyetlik" hakkıyla ailecek geçimlik üretim yaparak yaşamış olanların, hem konut, hem de toprak mülkiyeti konusunda farklı deneyimler yaşamış oldukları açıktır. Bu bağlamda "köylüler" kente birbirinden çok farklı "mülkiyet" deneyimleriyle gelmişlerdir (Erder, 2007:270).

Göç ve sonrasında gecekondularla kente uyum sağlamaya çalışan kırsal kesimden kente göç yoluyla gelenlerde dikkate değer sorunlar göze çarpmaktadır. Bunlar (Uslugil, 2010:31);

Kırsal alanda mevcut olan kültürlerin ve değerlerin kent değerleriyle çatışması: Bu çatışma, büyük kentlerimizde gecekondular kültürünün doğmasına neden olmuştur. Gecekondulara kır değerlerinin devam ettiği ve bunlara saygı gösterenlerin çokluğu dikkati çekmektedir. Türk kırsalının kişiliğini etnik grubu, dini ve mezhebi şekillendirir. Kırdaki bu kişilik büyük ölçüde kentlerde de devam eder. Çünkü hemşehriler hemen hemen aynı bölgelere yerleşmektedirler.

Ekonomik yetersizlik: Göçle kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlük işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Kentte, gereken önemli bir problemdir. Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna bu yoksulluğa katlanmaktadır ve bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü: Kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondular nüfus mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir.

Göç edenlerin kentliye duyduğu eziklik duygusu: Göçle büyüyen az gelişmiş toplum kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkanı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır.

"Düşük ve orta gelirli ülkelerdeki birçok kent merkezinde, yeterli su kaynaklarına ve sanitasyona erişimi olmayan insanların büyük bir kısmı gecekondulara ya da imarsız yerleşim yerlerinde yaşamaktadır. Konutların büyük kısmı imarsız ve kaçaktır; yasadışı olarak işgal edilmiş ve bölünmüş araziler üzerine inşaat ve imar yönetmeliklerine aykırı evler kondurulmaktadır. Bu hizmeti sunacakları yasal ya da tapuda kayıtlı bir "mülk sahibi" bulamayan kurumlar için zorluk yaratmaktadır ve yönetim buldozerlerle yıkabileceği yerleşim yerlerine su ya da kanalizasyon boruları döşemeyi riskli hale getirmektedir. Aslında, resmi hizmet sağlayıcılarının bunu yapması çoğu zaman yasadışıdır" (Satterthwaite ve McGranahan, 2007:35).

Gecekondular kent etrafında kümelenmiş, sağlıksız koşullarda yaşamaya çalışan kesimlerde sosyo-psikolojik sorunlar oluşturmaktadır.

Çevre sorunları, bir yandan toprağını ekemeyen, balığını tutamayan ya da bulunduğu yerleşim alanını terk etmek zorunda kalan yeni yoksul kitleler oluştururken, diğer yandan göç etme olanağını bulamayan yoksul kitlelerin yıkıcı faaliyetlerinden dolayı da artmaktadır. Pek çok gecekondulu bölgede yapılan araştırmalar, çevre sorunları ile yoksulluğun iç içe geçtiğini göstermektedir. Ancak bu yakın ilişki kaçınılmaz olarak burada yaşayan insanların çevre sorunlarına karşı duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. (Gevrek vd., 2007: 52). Diğer bir ifade ile ülkelerde yaşanan gelir dağılımı sorunu birçok insanın daha kirli bir çevrede yaşamasına yol açtığı gibi, aynı zamanda bu insanların çevrenin korunmasına karşı daha çok duyarsızlaşmasına neden olmaktadır. Böylece yoksul insanların doğanın tahribatına yol açacak davranışlarda kolaylıkla bulunabilmektedir

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomi, çoğu zaman dar bir çerçevede sanayiden ibaret bir sektör gibi kabul edilmektedir. Oysa bu ülkelerde sanayi ekonomide ağırlıklı bir sektör olsa bile, doğal kaynaklar ve en önemlisi de tarım temel bir sektördür. Her şeyden önce de doğal kaynakların korunması insanın hayatta kalabilmesi için temel bir zorunluluktur. Diğer yandan “yoksulluk en büyük çevre düşmanıdır”. Doğa bütün ekonomik faaliyetlerin temeli olmakla birlikte, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde bu gerçek çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Çünkü ülkeler ekonomik ve teknolojik açıdan belli bir seviyeye ulaştıktan sonra, çevrenin korunması için kolaylıkla mücadele edebileceklerini düşünmektedirler. Bu nedenle de “önce gelişme, sonra çevre koruma”, anlayışı adeta bu ülkelerin temel bir politikası haline gelmiştir. Oysa bu yaklaşım, son derece yüksek maliyeti olan, çoğu zaman da geride temizlenecek bir çevre bıraktıran, “önce kirlen sonra temizle” anlamına gelen politikalar (WBGU, 1995: 41). Gelişmekte olan ülkelerin çevreyi koruması için ülkelerindeki yoksulluğa çare olacak politikalar üzerinde çaba harcamaları kadar doğal bir şey olamaz, ancak bunu çevreyi kirlenmeden yapmaları temel bir politika olmalıdır.

5. Kentsel Dönüşüm

Bozulan kent dokusunun yeniden iyileştirilmesi, kent çevrelerinde yağmalanan alanların kente geri kazandırılması amaçlanmış ve bir ölçüde kenti iyileştirme, sağlıklılaştırma ve güzelleştirme amaçlı kentsel dönüşüm başlatılmıştır. Kenti iyileştirme, sağlıklı hale getirme ve güzelleştirme amacına yönelik kentsel dönüşüm 2005 yılındaki Belediye Kanunu 73. madde değişikliği sonucu gündeme gelmiş olmakla beraber, ilk uygulama değildir. Bu konudaki ilk uygulama 1966 yılında Gecekondular Kanunu ile ortaya çıkmıştır. Mevcut gecekonduların ıslahı ve tasfiyesi ile Ülkemizde ilk kentsel dönüşüm çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma başarıya ulaşamamış, Populist siyasete seçimlere kurban gitmiştir. 1984 yılında 2981 sayılı Kanun devreye alınmıştır. Kenti iyileştirme, sağlıklılaştırma ve güzelleştirme yönünde bir başka hukuki düzenleme Toplu Konut Kanunudur. Bu Kanunla gecekonduların iyileştirilmesinden, köylerin geliştirilmesine, sağlıklı konutlar üretmeye kadar pek çok amaç ortaya konmuştur.

İyileştirme, sağlıklılaştırma ve güzelleştirme için yapılan kentsel dönüşümde belirli bir alan için ilk uygulama 2004 yılında çıkarılan 5104 sayılı Kanundur. Kuzey Ankara girişindeki gecekonduların kaldırılarak yerine siteler şeklinde bir yerleşim oluşturularak, yerinde kentsel dönüşüm uygulaması yapılmıştır. Kenti iyileştirme, sağlıklılaştırma ve güzelleştirme amaçlı kentsel dönüşümde en önemli yasal düzenleme 2005 yılında yapılan Belediye Kanunu 73. madde değişikliğidir. Bu amaçlara deprenin tarihi, kültürel yapıları da dahil eden 73. madde; çıkar çıkmaz belediyelerce uygulamaya başlanmış, ancak içindeki “dönüştürme” doğrultusunda zorlayıcı araçların ve teşviklerin yetersizliği sebebiyle başarıya ulaşamamış, bazı pilot bölgelerde uygulanabilmiştir. Ülkedeki siyaset ve bürokrasi anlayışı bu çalışmaları yeterli düzeyde istenilen seviyede başarıya ulaşamamasında büyük bir etken olmuş ve bu hantal işleyiş kentsel dönüşüm gelişmesinde aksaklıklar eksiklikler kentsel dönüşümün ilerleyememesinde önemli yer tutmuştur.

Kentsel dönüşüm, bir bakıma kentin merkezinden dışa doğru büyümesi, merkezde de mevcut dokunun yenilenmesi ve çağdaş gereksinimlere uygun bir şekilde yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelmektedir. Düzensiz kentleşme ise, bu sürecin plansız, programsız ve projersiz bir şekilde, gelişigüzel, rastgele, hızlı ve kontrolsüz bir biçimde oluşması demektir. Her türlü estetik kaygıdan

uzak, insan ve çevre uyumunu dikkate almayan altyapı, su, yol, kanalizasyon sorunlarını çözmeden, kentsel dönüşümde insanların yaşam alanlarının, güzel ve yaşanabilir düzeyde islah edilmediği vurgulanmaktadır. Kentsel yaşamda gelirin dağıtımının bölgeler ve insanlar arasında adil ilkeler kullanılarak adil yollarla sağlanmasıyla ilgilidir (2006:94- 96). Adil dağıtımın sağlanmasında en önemli üç kavram ise sırasıyla ihtiyaç (gıda, konut, sağlık hizmeti, eğitim, toplumsal ve çevresel hizmet, tüketim malları, boş zamanların değerlendirilmesi olanakları, enit konforları ve ulaşım hizmeti), ortak yarara katkı ve liyakat olarak belirlenebilir (Harvey, 2008:94-98).

Metropolün yapı taşı denilen değişim kavramı; yaşamın başlangıcından süregelen zaman içerisinde tanımlanmaktadır. Yaşam içerisinde değişen insan, etrafındaki mimari çevresini de kendi koşullarınca şekillendirmek için değiştirir. Değişim temeline dayanan insanoğlu, kendini de değişim üzerinden var eder. Çevresiyle sürekli bir etkileşim içerisinde olan insan, canlı organizma diyebileceğimiz kentleri kurup, farklı yaşam pratikleri ile de kentini de dönüştürmeye başlamıştır. İlk kentlerden, teknolojinin esiri olan günümüz kentlerine kadar olan süreçte değişim-dönüşüm olgusu her zaman var olmuştur. Değişimin yolunu açtığı dönüşüm; şüphesiz ki yaşanan dönemlerin sosyal, politik, teknolojik ve de ekonomik etkenleri ile kenti kendi üzerin-den dönüştürmeye hızla devam etmiştir. (Keleş,2006:438)

20. yüzyıldan itibaren dünyada yükselen ekonomik kriz ve kentlinin hayatında daha fazla çalışmayan küreselleşme, globalleşme gibi kavramlar ile neo liberal kent politikaları, yerellik kavramının artan bir ivme ile daha fazla önem kazanmasına, kentlinin çeşitli sivil veya politik örgütlenmelerle beraber kent hakkına sahip çıkma yolunda bilinçli ve aktivist bir hak talep etme sürecine girmesine sebep olmuştur. Bu süreçte dünyanın pek çok ülkesinde yükselen kentsel muhalefetin sesleri ve haklarını geri almak için mücadele eden kentlinin oluşturduğu eylemlilik hali, teknolojik olanaklarla beraber dünyanın bambaşka yerlerinden yakın olarak izlenebilmektedir. Kentsel haklarla beraber “kullanıcı katılımı” kavramının kentsel politikalara dahil edilmesi de bir gereklilik ve zorunluluk olarak bu çağda yerini almıştır.

Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren kent planlamanın gündemine girmiş ve günümüzde kentsel politikalar çerçevesinde önemli bir yer kazanmış olan kentsel dönüşüm, “fiziksel ve sosyal açılardan çöküntü sürecine girmiş kentsel alanları yeni-den yaşanabilir canlı alanlar haline getirmeyi ve kente yeniden kazandırmayı hedefleyen kapsamlı ve entegre bir vizyon ve eylemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Roberts, 2000:17). Bu eylemler bütünü, gerek yitirilen bir ekonomik etkinliğin yeni-den geliştirilmesi ve canlandırılmasını gerek işlemeyen bir toplumsal işlevin işler hale getirilmesini ve toplumsal dışlanma olan alanlarda toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını gerekse çevresel kalitenin ve ekolojik dengenin kaybolduğu alanlarda bu dengenin tekrar sağlanması hedeflerini içermektedir. “Urban regeneration” bazı kaynaklarda Türkçeye “kentsel yenileme” olarak çevrilmişse de, kent planlama literatüründe “kentsel yenileme”, “urban renewal” kavramının karşılığı olarak yer almış-tır. Bu tez çalışmasında da, “urban regeneration” ve “urban transformation” kavramlarından yararlanılarak, Türkçe karşılığı olan “kentsel dönüşüm” kullanılmıştır.

Kentsel alanlardaki ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel çökme ve bo-zulmaya karşı verilen bir cevap olarak görülen kentsel dönüşümün ayırt edici üç özelliğini belirtmekte fayda vardır (Acar,2008:

- Bir yerin (mekanın) doğasını değiştirmeyi ve yerleşik halk ile söz konusu yerin geleceğinde söz hakkı bulunan diğer aktörleri sürece dahil etmeyi amaçlar.
- Bölgenin özel sorunlarına ve potansiyeline bağlı olarak devletin temel işlevsel sorumlulukları ile kesişen hedefleri ve faaliyetleri içerir.
- Ortaklığın özel kurumsal yapısı değişkenlik gösterse de, genellikle farklı paydaşlar (ortaklar) arasında işleyen bir ortaklık yapısı içerir

Kentsel dönüşüm, var olan yapının yok edilerek yeniden oluşturulması biçiminde eleştiriler olsa da, tam tersine var olan ve korunması gerekli bir yapının, korunarak yaşama geçirilmesi için kullanılacak bir stratejiler bütünü ifade etmektedir. (Erbey, 2004:81).

Günümüzde İstanbul başta olmak üzere, hemen her kentte hazırlanan ve uygulanan kentsel dönüşüm projeleri; kentlerin sorunlarını çözebilecek sosyal içerikli projeler olmanın ötesinde var olan sorunları arttıran ve yeni sorunlar yaratan projeler görünümü sunmaktadır. Mekânları insandan ve insan yaşamına dair sosyal ve kültürel içerikten kopuk bir meta olarak algılayan bir anlayış çerçevesinde hazırlanan kentsel dönüşüm projeleri, insanları yaşam alanlarından uzaklaştırarak (iterek) kentsel mekânları sadece “kâr ve spekülasyon” amaçlı kullanımlara dönüştürmeyi hedefler niteliktedir (Uysal, 2007: 47).

Kentsel dönüşüm projelerine yerel halkın katılımının sağlanmasının önemi ve yara-tacağı katkı, bölgelerini etkileyen problemlerle ilgili kapsamlı bilgilere sahip olmalarından dolayıdır. Bu bilgilerin gerek problemin tanımlanmasında, gerekse politikaların uygulamaya konulmasında büyük bir önem taşıdığı ise unutulmamalıdır (Atkinson, 2004:3).

21. yüzyıla ait önemli kavramlardan olan kentsel haklar veya kentli hakları; çok aktörlü ve çok stratejili bir kazanımlar sürecini ifade eder. İnsan hakları günümüzde; barınma, çalışma, konut, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi temel hakların yanında; eğlenme, dinlenme, bilgi alma, sağlıklı doğal çevrelerden faydalanma, yönetime katılma, fikir beyan etme, dönüştürme gibi pek çok yeni nesil hakları da kapsamaktadır. “Kentsel kazanım” veya “kent hakkını inşa etmek” demek; bireylerin kente dair kendilerini ilgilendiren her süreçte duruma müdahil olmaları, bölgesel dirençlerini artıran eylemlilik hallerinin korunmasını, kısacası kendi yaşam alanlarını şekillendirebilme hakkını kullanması demektir.

“Kentli hakları, bireylerin kişiliklerini çok yönlü geliştirmek yanında, oturma, üretme, dinlenme ve dolaşma etkinliklerini de yerine getirmelerine olanak tanıyan bir kentsel yaşam çevresi gereksiniminden doğar” (Ertan ve Ertan, 2013, s. 56) . Bu haklar, aynı zamanda kentsel hizmetlerin herkes için adil ve sürekli bir şekilde işlenmesini de amaçlamaktadır. Harvey’e göre ise “Şehir hakkı”; şehrin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: Şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu” (Harvey, 2012, s. 45) .

Yaşama hakkı en temel hak olduğuna göre, belli bir nüfus yoğunluğuna erişmiş insan topluluklarının yaşama hakkına bağlı sağlık, konut, su, enerji, yol, güvenlik, eğlence ve boş zaman değerlendirme gibi haklarının bulunması, kent dolayısıyla elde edilmiş hakları göstermektedir. Dolayısıyla kentte, sanayi ve hizmet sektörü bulunmalı, fiziki altyapısı belli bir seviyede olmalı, evrensel değerler yaşanıyor olmalı, eğitim seviyesi yüksek olmalı, düzenleme ve denetleme kurumları yer almalı ve ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar karşılanabilir olmalıdır. Dolayısıyla burada yer alan haklar, kentli haklarının ana başlıklarını içermekte ve olması gereken geniş bir çerçevede hedeflenen istek ve temennileri de kapsadığından kentli haklarının üst çerçevesini oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin kentsel politikalarından yola çıkılarak oluşturulmuş ve dört temel konuya ağırlık verilmiştir. Bunlar sırasıyla, fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi, mevcut konut stokunun iyileştirilmesi, yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması, toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesidir. Avrupa Konseyi, insan hakları içinde yer alan kentsel haklarla ilgili olarak, burada 13 maddelik ilkeleri, 20 maddelik de deklarasyonu ortaya koymuştur.

Avrupa Kentsel Şartı'nda yer alan 13 ilke ve 20 maddelik haklar aşağıdaki gibidir.1. Ulaşım ve dolaşım,2. Kentlerde çevre ve doğa,3. Kentlerin fiziki yapıları,4. Tarihi kentsel yapı mirası,5. Konut,6. Kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi,7. Kentlerdeki özürsüz ve sosyo ekonomik bakımdan engelliler, 8. Kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme,9. Yerleşimlerde kültür,10. Yerleşimlerde kültürler arası kaynaşma,11. Kentlerde sağlık,12. Halk katılımı, kent yönetimi ve kent planlaması,13. Kentlerde ekonomik kalkınma.

20 maddelik deklarasyonun başlıkları ise; 1. Güvenlik,2. Kirletilmemiş, sağlıklı bir çevre,3. İstihdam,4. Konut,5. Dolaşım,

Maddeleştirerek saydığımız bu genel çerçevenin içinde insan hakları olarak bir çok kentli hakları yer almaktadır. Burada yer alan hakların şu anda hangilerinin ne ölçüde bizim mevzuatımızda yer aldığını ve korunması bağlamında yerel siyaset olarak yerel yönetimlere düşen görevleri ortaya koymakla kent hukukunun genel çerçevesini çizmiş olmaktadır.

6.Sürdürülebilir Kentleşme

Sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı, kentsel gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ve kentsel gelişmeyi etkileyen fiziki, sosyal, ekonomik unsurların birbiriyle ilişkilerini ele almakta; ekonomik ve sosyal gelişimin çevre koruma ve iyileştirme amacı ile birleştirilmesini ön görmektedir. Ayrıca kentsel gelişmeyi etkileyen tüm doğal çevre ve ekonomik faktörlerin, toplumu ilgilendiren sosyal etkileşim unsurlarını kapsamakta, sosyal gelişimin çevre koruma ve iyileştirme amacı ile birleştirilmesini önemini vurgulamaktadır. Kentsel gelişmeyi etkileyen bu faktörler aynı zamanda; kentsel gelişmenin etkilediği unsurlar olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Ünal, 2012:849).

Sürdürülebilir kentler artık bir zorunluluktur ve oluşturulmaları yolunda yeni tanımlamalar, bakış açıları, ilkeler ve niteliklere gereksinim vardır. Sürdürülebilir kent, taşıma kapasitelerinin üstünde kullanımı sonucunda doğal değerlerin geri dönülemeyecek şekilde yok olmasını önleyen ve şimdiki kuşakların yanında gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılayıcı gelişme biçimini benimseyen kent olarak belirtilmektedir (Bayram, 2001:255).

Kentlerin yaşanabilirliğini tanımlarken, ulaşılabilirlik, eşitlik, adil olma ve katılım gibi hakların da dikkate alınması ve kentlinin sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel niteliklerinin iyileşmesinin sürekliliği önem taşımaktadır. İnsan yaşamının nitelikli ve sağlıklı sürdürülebilirliğinin sağlanması, ekonomik ve toplumsal mekanizmaların sağlıklı işleminin yanı sıra, öncelikle çevresel varlıkların korunmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Başka bir deyişle, insanın "insan hakkı" olarak, önce yaşamsal ve barınma, beslenme, ulaşım, sosyal güvenlik ve haklar (iş-egitim-sağlık) gibi temel gereksinimleri; daha sonra eğlence-dinlenme, sanatsal ve kültürel etkinlikler, sosyal dayanışma ve etkileşimi artıracak örgütlenmeler gibi öteki temel gereksinimlerinin, yaşadığı toplumda sağlanabiliyor olması ile başlamakta, sağlıklı ve dengeli bir doğal çevreyle bütünleşmektedir.(Negiz,yalçın,2019:326)

Bu bağlamda yaşanabilir düzeyde kentli hakları, insan yaşamının sürdürülebilirliği için vazgeçilmez unsurlar arasında sayılabilmektedir. Öte yandan insan yaşamının sürdürülebilirliği açısından, toplumların yaşamlarını sürdürdükleri kentler de bireyler için özel bir anlam ve önem taşımaktadır. Kentler de bireyler gibi gelişen, değişen, bireyin kent mekanına yönelik davranışlarına, katkılarına bağlı olarak biçimlenen, dönüşebilen, tepki veren, kısaca yaşayan mekanizmalardır. Birey gereksinimlerini kentte ararken, kentler, bireye kendini var etmesi ve sürdürmesi için gerekli fırsat ve olanakları sunabilmelidir. Bir kentin sağlıklı olması demek onun varlık nedeni olan birey ve toplumlara, sağlıklı, yaşanabilir, çekici, kendini yenileme olanağı veren koşullar, mekanlar, ortamlar sunması, sunabilmesi demektir. (Acar,2008:13) Bu ise, kent içinde yer alan ve kentin içinde/üzerinde yer aldığı, tüm toplumsal, çevresel, ekonomik kullanım ve işlevlerin birbiriyle olan etkin, kesintisiz, sağlıklı iletişim ve etkileşimi olarak

özetlenebilmektedir. Bunu bir kentin ve toplumun sürdürülebilirlik ölçütü olarak yorumlamak mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Kentleşme hareketi, demografik tanımı ile belli bir süre içinde kentleşme oranında yer alan değişiklik olarak görülebilir. Sanayileşme, teknoloji, sosyal ve siyasal ortamda sürekli dönüşen kent, kente göç edenleri de bu ortam içinde etkileyerek değiştirmektedir

Hızlı nüfus artışı ve şehirleşme, kontrol altına alınmadığı zaman doğal kaynakların ve yaşam çevresinin giderek bozulmasına ve kirlenmesine neden olmaktadır. Bilimsel gelişmelerin analiz edilmesiyle, işletmeler faaliyetleri sonucundan kaynaklanan çevreyle ilgili problemlerin farkına varmışlardır Doğayı işletme çevresinin bir unsuru olarak ele almakta ve işletmelerin doğal çevreye zarar veren önemli yan etkileri olduğunu kabul etmektedirler. Bu olumsuz etkilerin en seviyeye indirilmesi için işletmelerin üretim sistemlerini, ürünlerini ve atık yönetimi süreçlerini yenilemeleri ve kontrolü gerektiğini ifade etmektedir.

Kentleşme sadece insanların konut yerleşim birimleri ve ekonomik yapılarını değiştirmekle kalmayarak insanların yaşam tarzlarında da büyük oranda değişimler yaşanmaktadır. Hatta kentleşme sürecinde farklılaşan hayat şartları ve çevre ilişkileri, toplumsal yapıda önemli sorunların oluşması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çevre kirliliği insanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda doğal dengenin bozulması sonucu çevrenin yaşanabilir ortamdaki çıkarılarak her türlü kirliliğin oluşması hadisesidir. Dolayısıyla kentleşme sürecinde doğal ve yaşam alanlarının korunması konusunda halkımızın bilgilendirilerek, çevre ve insan sağlığı farkındalığının oluşturulması gerekli olmaktadır

Kentsel dönüşüm, fiziksel mekanın dönüşümünün yanı sıra, sosyal gelişim, ekonomik kalkınma, ekolojik ve doğal dengenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile birlikte kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşımla ele alındığı takdirde başarıya ulaşabilir. Bu nedenle, Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesinde, fiziksel çevrenin dönüşümüyle birlikte, istihdam olanakları da artırılmalı; ekonomik canlılığını yitiren alanlara yeni ekonomik aktiviteler getirilmeli; buna yönelik teşvik programları geliştirilmeli; yerel girişimciliği destekleyici kredi programları oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

Acar Ali, , (2008) “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Projeleri”, Yerel Siyaset, Sayı 31, s. 13.

Acar, Ali (2017) Yerel Yönetimler Maliyesi, Konya Billur Yay.2017

Atkinson, Rob, “Urban Regeneration, Partnerships and Community Participation: Lessons from England”, İstanbul 2004 International Urban Regeneration Symposium: Workshop of Küçükçekmece District, İstanbul, 2004, s.119-128.

Bayram, F., (2001). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Araçlar, Yaklaşımlar ve Türkiye,(Ed: Ayşegül Mengi), Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

Erbey,Erden, Dilek “Kentsel Koruma ve Yenileşmede Dönüşüm Projeleri – Eyüp Rehabilitasyon Projeleri”, Planlama Dergisi, Sayı: 30, Ankara, TMMOB ŞPO Yayını, 2004/4, s.79-89.

Erder, S. (2006). "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları". Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 66, ss.11-22.

Ertan, K. A. ve Ertan, B. (2013). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları, Bilgi Üniv. Yayınları, s. 47-70.

Harvey, D. (2008) The Right To The City, New Left Review, 53, s 23-40.

Harvey, D. (2008). “The Right to the City,” New Left Review 53, Eylül-Ekim, s. 23–40.

Harvey, D. (2012). Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrimine Doğru. Ayşe Deniz Temiz (Çev.). İstanbul: Metis

Kartal,K.(1992) Ekonomik ve sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme,Adım yay.Ankara

Keleş Ruşen, (2006)Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, İstanbul, s. 438.

- Kıray, M. (2007). Kentleşme Yazıları. 3.Basım. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Mehmet Nazım Özer (2017) *Kamusal Mekânda Kentsel Tasarım Rehberlerinin Etkinliği Üzerine Düşünceler. Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu*,Bartın Üni yay.30
- Muslu, Y., (1985), Su Temini ve Çevre Sağlığı, İstanbul, Cilt 3
- Negiz Nilüfer,Yalçın Özkan (2018), “ Kentli Haklarının Türkiye Eksenindeki Yeri”The Place Of Urban Rights In Turkey(Kaysem 12/Türkiye’de Toplum, Yerleşim Ve Yönetim Kongresi,
- Onat, Ümit (1993). Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci, Ankara, T. C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları Yayın No:73.
- Öztürk Şerefür (2018)Ülkemizde ve dünyada inme sıklığı ile sorunun boyutu, Ankara Büyükşehir Belediyesi, “29 Ekim Dünya İnme Günü Konferansı,Ankara
- Roberts, Peter, “The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration”, Ur-ban Regeneration: A Handbook, ed. by. Roberts and Sykes, Sage Publi-cations, London, 2000, s.9-36.
- Uysal, Y., (2007), “İstanbul Nereye Gidiyor?”, Ölçü, Sayı: Mart 2007, s 45-53.
- Ünal, Ç., (2012). Türkiye'de Bazı Kentlerin Sürdürülebilirlik Düzeylerinin Coğrafi Göstergelerle Belirlenmesi, The Journal of Academic Social Science Studies, S.5, s.847-871
- WBGU (1995), Welt im Wandel: Wege zur Lösung globaler Umweltprobleme, Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (Hrsg), Jahresgutachten, Economica Verlag, Bonn
- Wirth, Louis, Urbanism as we way of Life,American Journal of Sociology,Vol:44s:1-24
- 2981 Sayılı Kanun Kabul Tarihi:24/2/1984 (8 ve 9. Mad.)

**ÇÖZÜM ARAŞTIRMA EĞİTİM ve DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ. & DAP PAZARLAMA
ARAŞTIRMALARI ŞİRKETLERİNİN WEB SİTESİ VE SOSYAL MEDYA HESAPLARININ
KAŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**
(Sayfa 51-63)

Öğr. Gör. Dr. Ezgi ZENGİN DEMİRBILEK
Kırklareli Üniversitesi Basın, Yayın ve
Halkla İlişkiler Birimi
ORCID ID: 0000-0002-4529-0246
ezgizengin@klu.edu.tr

Öz

İnsanlık tarihi boyunca her zaman var olan iletişim, teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durum ilk olarak internet ile kendisini göstermiş ardından iyice popüler olan sosyal medya sayesinde vazgeçilemez olmuştur. Sosyal medya geleneksel kitle iletişim araçlarından farklı olarak daha geniş bir etki alanı oluşturmaktadır. Çünkü insanlar sosyal medya ile düşüncelerini ve çalışmalarını diğer kullanıcılarla paylaşma imkânı elde etmektedir. Kullanıcı tabanlı bir ortam olan sosyal medya platformları insanları bir araya getirmesi ve aradaki etkileşimi arttırması bakımından da önem taşımaktadır. Şirketler ve kurumlar da ulaşmak istedikleri hedef kitlelere artık sosyal medya ve web siteleri aracılığıyla daha hızlı ulaşabilmektedir. Bu çalışmada da Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırmaları Şti.'nin sosyal medya hesapları ve web siteleri içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Web Sitesi, Sosyal Medya, İnternet, Pazarlama, İletişim

**COZUM RESEARCH EDUCATION AND CONSULTANCY LTD. ŞTİ. & DAP MARKETING
RESEARCH COMPANY'S WEBSITE AND SOCIAL MEDIA ACCOUNTS**

ABSTRACT

Communication, which has always existed throughout human history, has gained a new dimension with the development of technology. This situation first showed itself with the internet and then became indispensable thanks to the very popular social media. Social media creates a wider domain than traditional mass media. Because people get the opportunity to share their thoughts and works with other users via social media. Social media platforms, which are a user-based environment, are also important in terms of bringing people together and increasing the interaction between them. Companies and institutions can now reach the target audiences they want to reach faster through social media and websites. In this study, Çözüm Research Training and Consulting Ltd. Şti. and DAP Marketing Research Co.'s social media accounts and websites were analyzed with content analysis method and comparative analysis was made.

Keywords: Website, Social Media, Internet, Marketing, Communication

1. GİRİŞ

İnsanlar, 21. Yüzyılda hızla gelişmesini sürdüren teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Arşimet'in suyun kaldırma kuvvetini, Edison'un ampülü ve Gutenberg'in matbaayı icat etmesi nasıl köklü değişimler yaratmışsa bugün de internetin gelişmesi, dijital yayıncılık ve sosyal medyanın artan önemi insanların hayatını derinden etkilemiş ve kolaylaştırmıştır.

Özellikle internet, etkileşime imkân tanıyan yapısı ile coğrafi sınırları ortadan kaldırarak, birbirlerine uzak coğrafyaların kültürlerarası iletişimlerinde odak noktası olmuştur.

İnternet ve iletişim ilişkisi bu sebeple günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü internet, iletişim açısından zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın pek çok bilgiye anında ulaşım imkânı sunmaktadır. Benzer şekilde kurumlar da web siteleri aracılığıyla hedef kitlelerine iletmek istedikleri bilgileri kolaylıkla iletebilmektedir. Aynı zamanda internet kullanıcısı da talep, öneri ve şikâyetlerini internet ortamında web sitesinde ilgili yere tıklayarak anlık tepkide bulunabilmektedir.

İnternet, her geçen gün daha da fazla artan kullanıcı sayısı ve gelişimi ile güçlü bir iletişim ağına sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Şirketler ve kurumlar açısından internette var olmanın önemini daha fazla arttıran bu durum yeni bir ticaret ortamı yaratmıştır. Yeni ticari eğilimden faydalanmak isteyen şirketler, geniş kitlelere ulaşım ve düşük maliyet imkânı sağlaması açısından kullanıcılar ile karşılıklı etkileşime olanak tanıyan ağlar üzerinde yerlerini almaktadır.

Günümüzde sanal ortam kullanıcıları tarafından ağırlıklı olarak kullanılan sosyal medya, her çevreden ve kültürden geniş kitlenin kullanımına olanak sağlamakta, sosyal taleplere de yanıt vermektedir. Yeni iletişim ortamlarında internetle başlayan hızlı gelişme sosyal medyanın gücünü de arttırmıştır. Özellikle şirketler ve kurumlar hedef kitleleri ile sosyal medya platformlarında etkileşim kurma imkânı elde etmektedir. Bu durum gün geçtikçe dikkatlerin bu alana yönelmesine neden olmakta ve sosyal medyaya yeni kavramsal çerçeveler çizilmektedir.

Dolayısıyla Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırmaları Şti.'nin web sitesi ve sosyal medya hesaplarının karşılaştırmalı analizini yapmayı hedefleyen çalışma konunun güncelliği bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada ilk olarak "İnternet'in Gelişimi ve Olanakları", "Sosyal Medya ve Özellikleri" ile "Sosyal Medya Platformları" başlıkları altında literatür incelenmiş olup ardından Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırmaları Şti.'nin web sitesi ve sosyal medya hesaplarının içerik analizi yöntemiyle karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Bu çerçevede çalışmada amaca uygun olarak Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin Web siteleri ve sosyal medya hesapları genel görünüm ve sundukları hizmetler hususunda biçim ve içerik olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmada, verilerin elde edilmesinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiş ve araştırmacı tarafından oluşturulan kodlama çizelgesi kullanılmıştır. Kodlama çizelgesinin birinci bölümü söz konusu web sitesinin "Kullanım Kolaylığı", Erişilebilirlik" ve "Genel Görünüş" başlıklarını içermekte; ikinci bölüm ise "Değerlendirme Kriterleri" başlığı altında "Tanıma" ve "Tanıtma" faaliyetlerini nasıl ve ne kadar etkin kullandığını sorgulamaktadır. Sosyal medya hesaplarının analizinde ise; ilk olarak incelenen şirketlerin sosyal medya mecraları belirlenmiştir. Böylelikle şirketlerin hangi sosyal medya mecralarında faaliyet gösterdikleri belirlenerek bir düzenleme yapılmıştır. Ardından izlenen yol her bir sosyal medya mecrasındaki performanslarının ölçülmesi olmuştur. Bu noktada Facebook performanslarının incelenmesinde;

- Şirketlerin gönderdikleri içeriklerin sayısal dağılımı
- Şirketlerin gönderdikleri içeriklerin konusal dağılımlarına göre beğenilme, paylaşılma ve yorumlanma oranları
- Şirketlerin hangi sıklıkla sitelerini güncelledikleri ve gönderi yaptıkları

esas alınmış ve ardından her iki şirketin kıyaslaması yapılmıştır. Twitter performans incelemesinde ise;

- Şirketlerin gönderdiği tweetlerin konusal dağılımı
- Şirketlerin gönderdiği tweetlerin konusal dağılımına göre retweetlenme ve yorumlanma oranı
- Şirketlerin twitter hesaplarında ne sıklıkla güncelleme yaptıkları
- Şirketlerin kendilerine gelen tweetlere ne sıklıkla yanıt verdiği

kriterleri temel alınmıştır.

Sonuç olarak Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin web sitesinin içerik ve işlevsellik bakımından DAP Pazarlama Araştırma Şti. nin web sitesine göre daha fonksiyonel olduğuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin facebook, twitter ve LinkedInde hesabının olduğu, fakat aktif olarak kullanılmadığı görülmüştür. DAP Pazarlama Araştırma Şti.'nin herhangi bir sosyal medya hesabı olmadığı dikkate alındığında Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin günümüz teknoloji çağında daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir.

1.1. İnternetin Gelişimi ve Olanakları

Dünya teknolojisi her geçen gün daha da gelişmekte ve değişmektedir. Bu gelişmenin en hızlı yaşandığı alanlardan biri olan internet teknolojisi, sadece eğlence odaklı kullanılmamakta; tanıtım, eğitim ve ticaret gibi pek çok alanda farklı amaçlarla kullanılarak günümüzün vazgeçilmez araçları arasındaki yerini almıştır. Günümüzde internet, alışverişten haberleşmeye, gündemi takip etmeye, eğitime ve kamuoyunun nabzını ölçmeye çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle yeni iletişim araçları sayesinde de bir iletişim ve mesaj patlaması yaşanmaktadır (Yaylagül, 2006:180).

Tüm dünyanın iletişim sistemlerini birbirine bağlayarak geniş bir kullanım ağına sahip olan internetin bugün kaç kullanıcısının olduğu tam olarak bilinmemekte; ancak 1980'li yıllardan itibaren her yıl internete bağlanan kişi sayısının %20 oranında arttığı tahmin edilmektedir (Yüksel, 2016: 113). Yeni bir iletişim platformu olarak da adlandırılan internet; zamandan bağımsız bir şekilde çift yönlü iletişime olanak sağlayan ve içeriği itibariyle toplumsal ve siyasal alana katılımı sağlayan bir araçtır. Doğuşu itibariyle genellikle araştırma yapanlar ve bilim kurumları tarafından kullanıldığı düşünülse de internet, işletmelerin hedef kitlelerine ulaşmasında bilgi kaynaklarına erişim imkânı sunması açısından kullanım alanını genişletmiştir. İnternet kanalı ile işletmeler birbirine uzak birimleri bağlamakta, kaynak ve ham madde arayanlarla iletişim kurabilmekte, tüketicilere kolaylıkla ulaşabilmekte, bilgilendirebilmekte ve satış sonrası destek hizmeti sunabilmektedir. Aynı zamanda internet teknolojisi sayesinde yeni tanıtım ve reklam imkânları da elde edilmiştir (Peltekoğlu, 2004: 276-277).

Küreselleşme aracı olarak teknolojinin sağladığı avantajlara sahip olan internet, ünlü düşünür Mc Luhan'ın deyimiyle dünyayı "küresel bir köy" e çevirmektedir. Mc Luhan'ın 1960'lı yıllarda ortaya atmış olduğu bu söz görüldüğü üzere günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Poster'e göre de internet, iletişim aracı olmaktan ziyade toplumsal bir mekândır. Bu yeni mekânın toplumsal ilişki biçimlerinin yansıtılmasını sağlayan araç olduğu söylenebilir (Timisi, 2003: 24-25). İnternet dünyası ve kapılarını açan sanal dünya; fiziksel, zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldırarak bağımsız bir zaman kurgusu üzerine inşa edilmiştir. Bu sayede internet, yeni bir kamusal alan kimliği kazanmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerinin her geçen yıl daha da gelişmesi, hem kurumlar hem de hedef kitleler açısından büyük etki yaratmıştır. Bu durum küreselleşmenin etkisini arttırırken aynı zamanda küresel pazarda kurumların hedef kitesini de genişletmektedir. Yeni iletişim teknolojileri kurumlara, hem hedef kitlelerine kolaylıkla ulaşım imkânı sağlamakta hem de hedef kitlenin kurum hakkında ulaşmak istediği bilgilere kolaylıkla ulaşabileme imkânı sunmaktadır. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında yeni iletişim teknolojilerinden olan internetin kuruluşlar ve iş dünyası üzerinde yaratmış olduğu etkiler göz ardı edilemez. Diğer bir ifadeyle internet, giderek genişleyen ciddi bir ticaret medyası haline gelmektedir (Atabek, 2003: 68).

Bu çerçevede web siteleri, dünya çapında herhangi bir yerde bulunan kuruluşlarla bağlantı kurmaya ve kurulan bağlantıları güçlü tutmaya yarayan en etkili araçlardır. Literatürde yer alan bir araştırmaya göre internette oluşan trafiğin %75'ini web sitesini ziyaret eden ziyaretçiler oluşturmaktadır (Küçüksaraç, 2008: 78). Hızla gelişen internet kültürü, şirketlerin veya kurumların ticari beklentilerine de cevap vermeye başlayınca toplumun büyük bir kesimi tarafından ilgi görmeye başlamıştır. Dolayısıyla bir web sitesinin kurulmasında temel amaç; bilgi sağlamak, pazarlama, reklam ve geri bildirim olmuştur.

1.2. Sosyal Medya ve Özellikleri

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:5 |S:1 Yıl: 5- (2021|1)

Sosyal medya kavramının tam olarak ne olduğu ve tanımlamak için neyin ele alınması gerektiği akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından kimi zaman tartışma konusu olmuştur. Literatüre bakıldığında sosyal medya kavramının Web 2.0 ve Kullanıcı Üretimi İçerik (KÜİ) tanımlarıyla iç içe geçtiği görülmektedir. Sosyal medya kavramına doğru bir tanımlama yapabilmek için öncelikle onu iç içe geçtiği iki kavramdan ayırmak gerekmektedir. Web 2.0 ilk olarak 2004 yılında yazılım geliştiricilerin ve son kullanıcıların World Wide Web'i kullanım biçimlerine yönelik yeni bakış açısını tarif etmek üzere kullanılmıştır. Bu yeni anlayışa göre World Wide Web, içerik ve uygulamaların yalnızca belli kişiler tarafından üretildiği ve yayınlanmasından çok tüm kullanıcılar tarafından katılımcı ve işbirlikçi bir şekilde sürekli olarak modifiye edildiği bir platformdur (Başer, 2014: 29). Web 2.0 sosyal medya'nın evrimini sağlayan bir platform olarak blogları, wikileri ve işbirlikçi projeleri içerisinde barındırır.

Web 2.0 ile birlikte artık akılda kalıcı bir isme sahip olmak çok fazla önemli değildir. Önemli olan Adobe Flash, RSS, CSS, SEO ve XML gibi optimizasyonların sitelerde kullanılabilmesidir. Bu bağlamda incelendiğinde Web 2.0 sosyal medyanın evrimini sağlayan en önemli platform olduğu söylenebilir.

Bu açıklamalar çerçevesinde, Kaplan ve Haenlein (2010: 56-68) sosyal medyayı; "Kullanıcı Üretimi İçeriğinin" (KÜİ) mübadele ve yaratımını sağlayan ve aynı zamanda Web 2.0'in teknolojik ve ideolojik temelleri üzerine inşa edilmiş bir dizi internet tabanlı uygulama olarak tanımlamışlardır.

Sosyal medya, günümüzde internet teknolojilerinin hızla gelişmesi ve Facebook, Instagram, Twitter gibi uygulamaların kullanımındaki artış ile birlikte popüler uygulamalar arasındaki yerini almıştır. Bu süreçte internetin kullanılma sıklığı artarken sosyal medyaya girilme oranı da yükselmektedir (Tektaş, 2014: 853). Sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması, sanal paylaşım alanı tanınması gibi nedenlerden dolayı en ideal mecralardan biri olarak kendisini gösteren sosyal medya, insanların bu yolla düşüncelerini yazıp paylaşması, hatta bu düşünceler üzerinde tartışabilmesi ve yeni fikirler ortaya koyabilmesine imkân sağlamaktadır. İnsanlar bu mecra da kişisel düşünce ve bilgilerin yanı sıra, çeşitli fotoğraflar, videolar paylaşabilmekte gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedirler. Sosyal medyanın bu kadar sıklıkla ve etkin kullanılması dikkatlerin giderek bu alana yönelmesine sebep olmakta ve sanal dünyaya yeni bir kavramsal çerçeve çizmektedir (Solmaz ve Görkemli, 2021: 185).

Kendini sürekli yenileyen internet, sosyal medya ile kendi içinde altın çağını yaşamaktadır. Bu çağ öyle bir çağdır ki insanların hayatlarına sihirli bir değnek gibi dokunmaktadır. Sosyal medyanın gücünü fark eden firmalar ve çeşitli kurumlar da zaman kaybetmeden bu alanda yerlerini almışlardır. Bu kapsamda sosyal medya yönetimi firma ve ya şirketlerin satış ve pazarlama departmanları açısından daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü sosyal medya platformunda yer alan firmalar tanıtımlarını etkin bir şekilde yapabilmekte ve hedef kitlelerine daha kısa sürede ulaşabilmektedir.

İçerikleri etkileşimli bir sanal dünyaya taşıyan Web 2.0 akımı ile birlikte, amacı ilgilendikleri alanlardan veya çalıştıkları sektörden, benzer fikirleri paylaşan insanlarla tanışmak ve bu ortamlarda bilgi alışverişi yapmak olan kullanıcılar, kurulan sosyal medya platformlarında toplanmaya başlamıştır. Bu kapsamda sosyal medyanın önceleri içerik okuyucu olan konumlarının içerik üreticisi olarak değiştiğini söyleyebiliriz.

İnternetle başlayan ve sosyal medya ile hızına yetişilemeyen bir dönüşüm yaşayan iletişim teknolojileri vasıtasıyla insanlar; hiç tanımadıkları kişilerle arkadaşlık kurabilmekte, attıkları tweetlerle dünyanın her yerinden milyonlarca insana seslenebilmekte ve üretim sürecine katılan tüketicilerle iş birliklerini arttırabilmektedir (Peltekoğlu, 2012: 6). Dolayısıyla sınırların ortadan kalktığı sanal dünyada kullanıcılar diğer pazarlara ve kullanıcılara seslenebilme imkânı elde ederek e-ticaret vasıtasıyla da dünyaya ticaret yapma imkanı elde etmişlerdir.

Birçok disiplini bünyesinde barındıran sosyal medya kavramı, sosyal medyanın fonksiyonlarından, araçlarından, içeriğinden ve gelişen teknik alt yapıdan yararlanmaktadır. Bu kapsamda kısaca sosyal medya platformlarını inceleyelim:

1.2.1. Sosyal Medya Platformları

Sosyal medya platformları ya da araçlarının pek çoğu farklı uygulamalar ve amaçlar için geliştirilmiştir. Dolayısıyla sosyal medya platformlarını tek bir kategoride toplayan tek bir sistemden bahsetmek bir hayli

zordur. Aynı zamanda gelişen tüketici beklentilerine paralel olarak da sosyal medya platformlarına her geçen gün yeni özellikler eklenmekte, dolayısıyla bu süreklilik sınıflandırma yapmayı güçleştirmektedir.

Ancak literatürde yazarlar bazı medya kuramlarından (medyanın zenginliği, sosyal varlık gösterme vb.) ve sosyal süreçlerden (kendini ifşa ve temsil) yola çıkarak sosyal medyayı sınıflandırmışlardır. Bu kapsamda sosyal medya platformları genellikle aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Vural ve Bat, 2010: 3356):

- Sosyal Siteler: Facebook, Twitter
- Fotoğraf Paylaşım Siteleri: Instagram, Flickr, PhotoBucket
- Video Paylaşım: YouTube
- Profesyonel Ağ Siteleri: LinkedIn, Ning
- Bloglar: Blogger.com., wordpress
- Wikiler: wikipedia, PBWiki
- İçerik Etiketleme: MERLOT, Sloop

2. Araştırma

Çalışmanın bu kısmında literatür taramasında elde edilen bilgiler ışığında Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık LTD. ŞTİ. ile DAP Pazarlama Araştırmaları ŞTİ.'nin web siteleri ve sosyal medya hesaplarının karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak ulaşılan bulgular, tablolar üzerinde gösterilmiş olup ilgili yerlerde gereken açıklamalar yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bilindiği üzere bir bilgi kaynağı ve erişim aracı olarak internet; insanlığın ürettiği bilgiyi saklama, paylaşma ve ona kolaylıkla ulaşılabilirliği gibi ihtiyaçları karşılamak amacıyla geliştirilen teknolojidir. İnsanlığın şimdiye kadar yapılandığı en demokratik sistem olarak bilinen internet, modern yaşamda eğitim, ticaret, hizmet, araştırma ve çalışma gibi birçok alana hizmet ederek önemini her geçen gün daha da fazla hissettirmekte ve arttırmaktadır.

İnternete bağlanan bireylerin hemen hemen hepsi ilk olarak herhangi bir web sitesini ziyaret etmektedir. Web sitelerinin, ziyaretçileri sayfaları içerdiği bilgilere ve sayfada yer alma şekline göre değerlendirmektedir. Bunun için de web sitesinde yer alan bilgiler mümkün olduğu kadar yeterli ve yönlendirmeleri kolay olmalıdır. Özellikle kullanım açısından web sitesine giren bir ziyaretçi en fazla 3 tıklamayla ulaşmak istediği bilgiye ulaşabilmelidir. Dolayısıyla web sitesinde amaca uygunluk ve fonksiyonellik önemlidir.

Yeni iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişme kurum veya şirketleri, web sitelerinin yanı sıra sosyal medyada da görünür olmaya davet etmiştir. Günümüzde hedef kitleler, ilgilendikleri kurum veya şirketlerin internette ve sosyal medyada var olmalarını istemektedirler. Çünkü 7/24 interaktif bir şekilde etkileşim kurmaya olanak sağlayan internet sayesinde kurum veya kuruluşlar; hedef kitleleri ile buluşabilmekte, reklam, satış, pazarlama, halkla ilişkiler ve reklam gibi birçok etkinliği de aynı zamanda kullanabilmektedir. O halde özellikle web siteleri kurumun tanıtılmasında, kurum imajı ve kurum kimliğinin yansıtılmasında oldukça etkilidir.

Bu kapsamda Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin web sayfalarının ve sosyal medya hesaplarının biçimsel ve içeriksel analizinin yapılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın alt amaçları aşağıda sıralandığı gibidir:

- İlgili şirketlerin web sayfalarının durumunun belirlenmesi.
- İlgili şirketlerin sosyal medya durumlarının değerlendirilmesi.
- İlgili şirketlerin sosyal medyayı hangi amaçlarla kullanmaktadır?

- İlgili şirketler sosyal medya paylaşımlarını ne sıklıkla yapmaktadır?

Böylelikle çalışmada Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin Web siteleri ve sosyal medya hesapları genel görünüm ve sundukları hizmetler hususunda biçim ve içerik olarak değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Türkiye’de kamuoyu araştırmaları yapan şirketler; örneklemini ise Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin web siteleri ve sosyal medya (Facebook, Twitter, Instagram...) profilleri oluşturmaktadır.

Örneklem olarak her iki şirketin seçilme nedeni, literatürde araştırmalara konu olmamış olmaları ve birbirlerine yakın tarihli kurulmalarıdır.

2.3. Araştırma Yöntemi

Yapılan bu çalışmada, çalışmanın amaç ve kapsamına uygun olarak içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde ise kodlama çizelgesi kullanılmıştır. Kodlama çizelgesinin birinci bölümü söz konusu web sitesinin “Kullanım Kolaylığı”, Erişilebilirlik” ve “Genel Görünüş” başlıklarını içermekte; ikinci bölüm ise “Değerlendirme Kriterleri” başlığı altında “Tanıma” ve “Tanıtma” faaliyetlerini nasıl ve ne kadar etkin kullandığını sorgulamaktadır.

İçerik analizinde anket formu gibi soru formu oluşturulmakta ve bir takım mesajlara sorular sorulmaktadır. Bu analiz tekniği, araştırmacının herhangi bir iletişim kaynağındaki (makale, tez, kitap, film vb.) içeriği (mesajları, anlamları vb.) açığa çıkarmasına olanak sağlar (Neuman, 2014: 119). Araştırmacı içerik analizi sayesinde ulaştığı pek çok kaynağı karşılaştırabilir ve nicel tekniklerle (tablo, grafik, şekil vb.) analiz edilebilir. Bunlara ek olarak içerik analizi araştırmacılara yinelenebilir ve kesin sonuçlar vermektedir.

İçerik çözümlemesinin temel amacı bir metin içerisinde geçen karakteristiklerin ne kadar sıklıkla tekrar ettiğini, hangi tutumla sunulduğunu araştırmak ve mesajların biçimsel özelliğini saptamaktır (Binark, 2014: 38).

2.4. Bulgular

Tablolarda sunulan bilgilerin açıklayıcı olması amacıyla elde edilen verilerde bilgilendirme amaçlı yorumlayıcı yaklaşım benimsenmiştir.

2.4.1. Web Sitesi Çözümlemesi

Tablo 1 - Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin Web Sitesi Çözümlemesi

İşaretler +: VAR, EVET -: YOK, HAYIR	ÇÖZÜM ARAŞTIRMA EĞİTİM ve DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.	DAP PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI
1. Siteye Erişilebilirlik		
Siteye Erişim Kolaylığı	+	+
Sitenin Yüklenme Süresi	0.65 sn.	0.16 sn.
Site Haritası	-	-
2. Genel Görünüş		
Ana Sayfanın Kullanma Kolaylığı	+	-
Sayfada Renk Kullanımı	+	+
Zemin Rengi	Beyaz-Mavi	Beyaz
Sayfalar Arası Uyum	+	-

Türkçe Karakter Desteği	+	+
Fotoğraf Kullanımı	+	-
Sayfadaki Butonların İşlerliği	+	-
Sayfada Banner ve İkon Kullanımı	-	-
Ziyaretçi Sayısı	-	-
Sayfada Sosyal Medya Linkleri	+	-
İletişim Formu	+	+
3. Kullanım Kolaylığı		
Fon Kullanımı ve Rahat Okunabilirlik	+	-
Ana sayfadan Diğer Linklere Bağlantı Kolaylığı	+	-
Sayfalar Arası Bağlantı	+	-
Site İçi Arama	-	+
Arşive Ulaşma İmkânı	+	-
Dil Seçim İmkânı	+	-
Mobil Uyumluluk	-	-

Siteye Erişilebilirlik: Söz konusu web sitelerin çözümlenmesi amacıyla oluşturulan kodlama formunda “Biçimsel Özellikler” in ilk bölümünü “Siteye Erişilebilirlik” oluşturmaktadır. Bu çerçevede her iki web sitesinin de hedef kitlenin ulaşmak istediği bilgilere kolaylıkla ulaşabilecek şekilde tasarlandığını görmekteyiz. Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.’nin web sitesi 0.65 saniyede; DAP Pazarlama Araştırma Şirketinin web sitesi de 0.16 saniyede rahatlıkla açılmaktadır. Bunun temel nedeninin ana sayfada çok fazla grafik kullanılmamış olmasıdır. Çalışma kapsamında incelenen sitelerin grafik kullanımı açısından yoğun olmayan ve sade yapısı yalın bir site olduklarını göstermektedir. Bu durumun sitenin yüklenme süresi ve siteye erişim kolaylığı ile doğru orantılı olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde bir durum site ziyaretçilerinin sıkılmalarına ve başka bir siteye yönelmelerine sebep olabilir. Bu açıdan düşünüldüğünde her iki web sitesi de avantajlı konumdadır.

Ancak siteye erişilebilirlikte ziyaretçilerin aradıklarını kolaylıkla ve hızla bulabilmelerine imkân tanıyan site haritasının ilgili web sitelerinde bulunmaması olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Web sitelerini ziyaret eden kullanıcıların karşılaştıkları bu durum kullanıcıların işini kimi zaman zorlaştırmaktadır.

Genel Görünüş: Oluşturulan değerlendirme formunun ikinci kısmını “Genel Görünüş” oluşturmaktadır. Bu konu başlığı altında ilgili web siteleri değerlendirildiğinde; Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.’nin ana sayfasının kullanım açısından kolay, genel görüntüsünün sade ve sayfada tercih edilen renklerin uyumludur. Ana sayfanın zemin renginin beyaz ve logo ile yazı renk tonlarının mavi olduğu görülmektedir. Beyaz renk; yeni başlangıçların, saflığın ve barışın rengi olarak bilinmektedir. Aynı zamanda aydınlığı ve düşünmeyi seven, uzlaşmacı kişilerin rengidir. Mavi renk ise; bilgeliği, güveni, sadakati ve teknolojiyi simgeler. Ayrıca mavi renk, verimliliği ve performansı da artırır. Çözüm araştırma şirketinin kurumsal renklerinin mavi ve beyaz olması da hedef kitesine iletmek istediği “biz size karşılıklı güven ve sadakat ile gelişen teknoloji ışığında yıllar sürecektir verimlilik vaat ediyoruz” mesajıyla ilintilidir. Sayfalar arası uyum, Türkçe karakter desteği, yapılan tanıtım faaliyetlerine uygun olarak kullanılan fotoğraflar, sayfadaki butonların işlerliği, banner ve ikon kullanımı bağlamında sayfanın genel görünüşü değerlendirildiğinde sayfada uyumluluk söz konusudur. Ek olarak sayfada sosyal medya link bağlantılarının ve iletişim formunun da bulunması ziyaretçiler açısından sayfanın avantajı olduğunu göstermektedir.

Bu kriterler doğrulduğunda DAP Pazarlama Araştırma Şirketi’ni değerlendirdiğimizde; ana sayfasının kullanım açısından kolay ve genel görüntüsünün sade olmadığı dikkati çekmektedir (bkz Resim1).

Resim 1- DAP Pazarlama Araştırmaları (<https://dapmarketingresearch.com/>) Erişim Tarihi: 10.01.2021 – Saat: 20.15

DAP 1983 yılında kurulan bağımsız bir araştırma firmasıdır.

Pazarlama sorunlarınıza, ihtiyaçlarınıza ve size özel dizayn edilmiş ad-hoc araştırmalar ile çözümler sunmaya çalışmaktadır. Kalitatif, kantitatif tüm ad-hoc araştırmalarla çözümler bulmanın yanı sıra kendi bünyesinde oluşturduğu yeni teknikler ile fark yaratmaya çaba göstermektedir.

1987 yılından beri yapılan periyodik ve çok müşterili (periyodik & syndicated) bir araştırma olan **Yaşam Biçimleri®** ise DAP'ın büyük güçleri arasında.

• Acı Kaybımız !... • İnsan Kaynakları

All logos and images are registered trademarks of mentioned companies. All rights Reserved DAP Marketing Research ©2005. Designed by **euro.message**

Ana sayfada Çözüm Araştırma Şirketi'nde olduğu gibi beyaz bir fon kullanılmış, başlıklarda ise farklı renk tonları tercih edilmiştir.

Sayfalar arası uyum, Türkçe karakter desteği, yapılan tanıtım faaliyetlerine uygun olarak kullanılan fotoğraflar, sayfadaki butonların işlevliliği, banner ve ikon kullanımı bağlamında sayfanın genel görünüşü değerlendirildiğinde sayfada uyumluluk söz konusu değildir. Çünkü araştırma şirketinin içinde bulunduğu sektör dikkate alındığında kullanılan görseller ile sektör arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Aynı zamanda sayfada bulunan butonlar da ziyaretçilerin kolaylıkla kullanımı açısından işlevselliği yoktur. Sayfada yer alan bilgilerin güncelliği sorgulandığında ise bilgilerin yakın zamanda güncellendiği düşünülmemektedir. Bu kriter başlığı altında değerlendirilen son kriter sosyal medya linkleri ve iletişim formunun bulunup bulunmaması hususunda DAP Pazarlama Araştırmaları web sitesinde kullanıcıların ilgili kişiye ulaşabilmesine imkan tanıyan iletişim formu bulunmakta, ancak sosyal medya linkleri bulunmamaktadır.

Kullanım Kolaylığı: “Değerlendirme Kriterleri” başlığı altında değerlendirmeye alınan son başlık “Kullanım Kolaylığı”dır. Web sitelerinin kullanım açısından kolay olması, en önemli temel niteliklerin başında gelmektedir. Bu kapsamda Çözüm Araştırma Şirketi'nin yazı fontunun uygun olduğu, görsel tasarımın rahat ve kolay okunabildiği söylenebilir (bkz. Resim 2).

Resim 2 - Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. (<https://cozumarastirma.com/>) Erişim Tarihi: 10.01.2021 Saat: 22.37

Söz konusu web sitesi kullanıcı ile etkileşim ve iletişimi kolaylaştıran basit bir biçimde dizayn edilmiştir. Kullanıcılar web sitesinde ulaşmak istedikleri bilgilere kolaylıkla ulaşabilmekte, rahatlıkla sitede gezinebilmekte ve sunulan bu imkânlar sayesinde sitede uzun süre vakit geçirebilmektedir. Çözüm Araştırma Şirketi'nin web sayfasında diğer linklere bağlanma noktasında sorun yaşanmamakta, maksimum 3 tıklamayla istenilen bağlantıya ulaşılabilir. Bunlara ek olarak kullanıcıların arşive ulaşabilme imkânının ve dil seçeneğinin bulunması dış basın mensupları ve yabancı uyruklu kullanıcıların kullanımı açısından siteyi avantajlı konuma getirmektedir. Ancak ilgili web sayfasında site içi arama bağlantısının olmaması ve mobil uyumluluğunun bulunmaması olumsuz bir özellik olarak değerlendirilmektedir.

Bu kriterler bağlamında DAP Pazarlama Araştırmalarını incelediğimizde; yazı fontunun uygun olduğu, görsel tasarımın rahat ve kolay okunabildiği söylenemez (bkz. Resim 1). Dolayısıyla DAP Pazarlama Araştırmalarının web sitesinin kullanıcı kaybetmesinin olasılık dâhilinde olduğu söylenebilir.

Söz konusu web sitesinin kullanıcı ile etkileşim ve iletişimi kolaylaştıran basit bir yapısı da yoktur. Kullanıcılar web sitesinde ulaşmak istedikleri bilgilere kolaylıkla ulaşamamakta ve rahatlıkla sitede gezinememektedir. Bu sebeple siteyi ziyaret eden kullanıcının sitede uzun süre kalması mümkün değildir. Benzer sorunlar göz önünde bulundurulduğunda web sayfasının karmaşık yapısı nedeniyle diğer linklere bağlanma noktasında da sorun yaşanmakta, çoklu dil seçeneği, arşive ulaşım ve mobil uyumluluk imkânı bulunmamaktadır. Çözüm Araştırma Şirketi'nden sadece tek bir konuda avantajdır. Bu da site içerisinde ilgili her hangi bir konuyu kolaylıkla bulmayı sağlayan arama butonunun olmasıdır.

2.4.2. Sosyal Medya Analizi

Araştırma kapsamında incelenen şirketlerin sosyal medya analizleri yapılırken ilk olarak şirketlerin kullandıkları sosyal medya mecraları belirlenmiş ve sosyal medya analiz programları vasıtasıyla veriler elde edilmiştir. Böylelikle şirketlerin hangi sosyal medya mecralarında, nasıl faaliyet gösterdikleri belirlenerek bir düzenleme yapılmıştır.

Tablo 2 - Şirketlerin Sosyal Medya Kullanımı

ŞİRKETLER	Facebook	Twitter	Instagram	LinkedIn	YouTube	Foursquare	Google +
-----------	----------	---------	-----------	----------	---------	------------	----------

Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık ŞTİ.	VAR	VAR	YOK	VAR	YOK	YOK	YOK
DAP Pazarlama Araştırmaları	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK

Şirketlerin sosyal medya analizlerinde izlenen yol her bir sosyal medya mecrasındaki performanslarının ölçülmesi olmuştur. Bu noktada Facebook performanslarının incelenmesinde;

- Şirketlerin gönderdikleri içeriklerin sayısal dağılımı
- Şirketlerin gönderdikleri içeriklerin konusal dağılımlarına göre beğenilme, paylaşılma ve yorumlanma oranları
- Şirketlerin hangi sıklıkla sitelerini güncelledikleri ve gönderi yaptıkları

esas alınmış ve ardından her iki şirketin kıyaslaması yapılmıştır.

Bu kapsamda Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin <https://www.facebook.com/anketor/> hesabındaki incelemeler doğrultusunda içerik analizine ilişkin verileri belirtmeden önce öncelikle Facebook hesabındaki genel bilgiler Tablo 3'te verilmiştir. Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin söz konusu hesabında 869 takipçisi bulunmaktadır. Şirket bugüne kadar Facebook üzerinden 68 gönderi paylaşmıştır. Bu gönderilerin 6 tanesi iş ilanı, 4 tanesi özel gün kutlaması ve geriye kalan 58 gönderi yapmış oldukları araştırma sonuçlarına ilişkin verilerin yer aldığı grafiklerdir. Sayfanın toplam beğeni sayısı 42 ve gönderilerin başkaları tarafından paylaşılma sayısı da 4'tür. İlk gönderinin 1 Ekim 2015 tarihinde, son gönderinin ise 19 Aralık 2016 tarihinde yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda şirketin son 5 yıldır Facebook sayfasını aktif olarak kullandığı söylenemez. Bu sebeple şirketin Facebook sayfası güncel değildir.

Tablo 3 - Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Şti. Facebook Hesabı Genel Bilgiler

İncelenen Kriter	Oran
İlk Paylaşım ve Son Paylaşım Tarihi	1 Ekim 2015-19 Aralık 2016
Takepçi Sayısı	869
Toplam Gönderi Sayısı	68
Gönderilerin Başkaları Tarafından Paylaşılma Sayısı	4
Gönderilerin Toplam Beğeni Sayısı	42

DAP Pazarlama Araştırma Şti.'nin Facebook hesabı bulunmadığı için değerlendirmeye alınamamıştır.

Twitter performans incelemesinde ise;

- Şirketlerin gönderdiği tweetlerin konusal dağılımı
- Şirketlerin gönderdiği tweetlerin konusal dağılımına göre retweetlenme ve yorumlanma oranı
- Şirketlerin twitter hesaplarında ne sıklıkla güncelleme yaptıkları
- Şirketlerin kendilerine gelen tweetlere ne sıklıkla yanıt verdiği

kriterleri temel alınmıştır.

Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.'nin <https://twitter.com/cozumaraştırma> hesabındaki incelemeler doğrultusunda içerik analizine ilişkin veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

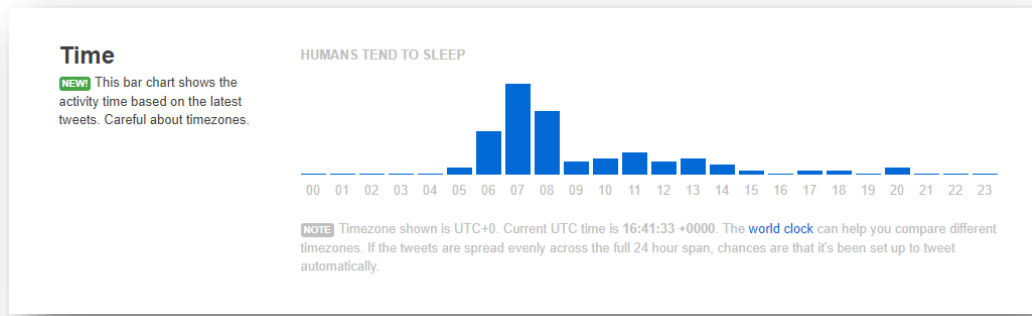
Tablo 4 - Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. Twitter Hesabı Genel Bilgiler

İncelenen Kriter	Oran
İlk Paylaşım ve Son Paylaşım Tarihi	9 Mayıs 2014 - 4 Kasım 2016
Takipçi Sayısı	945
Takip Edilen Sayısı	406
Toplam Gönderi Sayısı	193
Retweet Sayısı	210
Gönderilerin Toplam Beğeni Sayısı	212
Yorum	13

Tablo 4'te yer alan veriler ışığında; Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. 9 Mayıs 2014 ve 4 Kasım 2016 tarihleri arasında Twitter hesabından toplam 193 tweet atmıştır. Atılan tweetlerin 210 tanesi diğer kullanıcılar tarafından retweetlenmiş, 212 tanesi beğenilmiş ve 13 yorum atılmıştır. Paylaşılan tweetler 4 kez diğer kullanıcılar tarafından listelenmiştir ve twitter takipçi oranı %2.35'tir.

Tweetlerin paylaşılma saatleri değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak mesai başlangıç saatinde atıldığı görülmektedir (bkz. Grafik 1).

Grafik 1 - Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. Tweet Paylaşım Saati

DAP Pazarlama Araştırma Şti.'nin Twitter hesabı bulunmadığı için değerlendirmeye alınamamıştır.

Sonuç

Teknoloji çağında her gün yaşanan gelişme ve ilerlemeler sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal platformlar toplumu etkisi altına almaktadır. Toplumsal alanda yaşanan bu dönüşüm insanların gündelik hayatlarına internet, sosyal medya ve iletişim alanlarında belli başlı yenilikler olarak yansımıştır.

İnternet, dijitalleşmenin bir sonucu olarak, ilk başta sahip olduğu teknoloji ile haberleşme biçimlerini değiştirmiş ve bu sebeple "haberleşme aracı" olarak anılmıştır. Özellikle görüntü, ses, video ve mesajlaşma gibi geleneksel medya araçlarının öğelerini bir arada sunan yapısı ona zamanla "yeni medya" unvanını kazandırmıştır. Web 2.0 teknolojisinin ortaya çıkmasıyla beraber de; bilgiyi işleme, anında yayın ve görselle bütünleşmeyi sağlayan teknoloji kapısı herkese açılmış; yaşanan gelişmeler sayesinde önceleri "alıcı" konumunda olan bireyler, artık iletişimi başlatan ve yönetebilen "kaynak" konumuna gelmişlerdir.

Her bireyin kaynak konumuna gelmesi ve teknolojinin yönetilebilir olması 2000'li yıllarda sosyal medya kavramının ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur. Sosyal medyanın içerisinde kendi alanlarını oluşturan bireyler, artık "haberlin" ya da "bilginin" içeriğini kendileri yönetebilir olmuşlardır. Bu sebeple şirketler ve kurumlar sosyal medyanın artan önemi ile birlikte hedef kitlenin davranış ve beklentilerini anlayabilmek adına sosyal medyada yerlerini hızla almışlardır. Yaşanan bu durum aynı zamanda yıllardır kapalı kutu olarak görülen tüketicilere de ulaşmanın yolu olmuştur.

En fazla kullanılan sosyal medya platformları olan Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube’u tercih eden şirketler veya kurumlar ilk adım olarak takipçi sayılarını arttırmayı hedeflemişlerdir. Ancak bu noktada da dikkat edilmesi gereken husus sosyal medyanın kendi içerisinde bir ekosisteme sahip olduğudur. Çünkü sosyal medyada var olmak kadar etkileşimli yapısına da ayak uydurmak kolay değildir.

Günümüzde sosyal medyanın hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olarak düşünüldüğünde bu platformlarda güncel ve aktif olmanın ne kadar önemli olduğu da açıktır. Dolayısıyla sosyal medya yönetimi ve içerik üretimi şirketler veya kurumlar açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Bu kapsamda çalışmada Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. ile DAP Pazarlama Araştırmaları Şti. nin web siteleri ve sosyal medya hesaplarının içerik analizi yapılarak biçim ve içerik açısından karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen her iki şirketin web sitesi biçim ve içerik açısından değerlendirildiğinde Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.’nin belirlenen kriterler doğrultusunda avantajlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü web sitesinin basit ve fonksiyonel yapısı web sitesini ziyaret eden kullanıcının uzun süre sitede kalmasına olanak sağlamakta, aynı zamanda da ulaşmak istediği bilgiye maksimum 3 tıklamayla ulaşmasına imkân tanımaktadır. Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti.’nin web sayfasında siteye erişimin kolay olması açısından site haritasının bulunmaması ve sitenin popüleritesini tespit etmeye yönelik ziyaretçi sayısının belirtilmemesi ise sitede dikkati çeken eksikliklerdir. DAP Pazarlama Araştırmaları Şti. nin web sitesine bakıldığında biçim ve içerik olarak oldukça karmaşıktır. Kullanılan görsellerin içerik ve içinde bulunulan sektörle ilintisiz olması da dikkat çeken bir diğer husustur. Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Şti.’nin web sitesinden sadece site içerisinde arama sekmesinin bulunması bakımından avantajlıdır.

Şirketlerin sosyal medya hesapları değerlendirildiğinde ise; DAP Pazarlama Araştırma Şti.’nin sosyal medya hesabına ulaşılamamış, bu sebeple değerlendirme dışında tutulmuştur. Çözüm Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Şti.’nin sosyal medyada Facebook, Twitter ve LinkedIn hesapları bulunmaktadır. Ancak bu hesaplar güncel değildir. Facebook hesabında son paylaşım 19 Aralık 2016 tarihinde, Twitter hesabında ise 4 Kasım 2016 tarihinde yapılmıştır. Dolayısıyla hedef kitleye ulaşım bağlamında sosyal medya hesaplarının aktif, etkileşimli ve sürekli bir şekilde kullanılmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse her iki şirketin de günümüz teknoloji ve internet çağında özellikle sosyal medyada görünürlüklerini arttırmaları, aktif bir şekilde paylaşım yapmaları ve kullanıcı ile çift yönlü iletişime olanak tanımaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Atabek, Ü., Tuncel, S.H., Kara, H., Karaduman, M., Halıcı, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*. Ips İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Başer, A. (2014) *Sosyal Medya Kullanıcılarının Kişilik Özellikleri, Kullanım ve Motivasyonlarının Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Genel Tutumları Üzerindeki Rolü: Facebook Üzerine Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Binark, M (2014). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, A.M. & Haenlein, M. (2010). Users of World Unite The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*. 53(1) 59-68.
- Küçükseraç, B. (2008). *Toplumsal Örgütlenmelerde İnternet Aracılığıyla Halkla İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Neuman, L.W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Cilt II*. (S. Özge, Trans.) YayınOdası Toplum Bilim Dizisi, Ankara.
- Peltekoğlu, F. (2012). Sosyal Medya, Sosyal Değişim. Edt. Kara, T., Özgen, E. *Sosyal Medya Akademi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.

Solmaz, B. ve Görkemli, H. N. (2012). “Yeni Bir İletişim Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı ve Konya Kadın Dernekleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(28). 183-189.

Tektaş, N. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *Tarih Okulu Dergisi*. 7(17). 851-870.

Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Dost Kitapevi, Ankara.

Vural, Z.B.A. , Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Uygulama. *Journal Of Yaşar University*. 20(5). 3348-3382.

Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları Tarihi*. Dipnot Yayınları, Ankara.

Yüksel, A., Demir, B., Uçkun, G. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Bilgi Paylaşım Alanında İnternetin Kullanımına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *21.yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 5(14) 111-134.

GAZZÂLÎ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE MANTIK İLMİNİN ÖNEMİ

Sayfa (64-70)

Dr. Nuriye Merkit

Erciyes Üniversitesi

nry_merkit@hotmail.com

Orcid No: 0000-0001-6480-2078

Öz

Bu makalenin amacı Gazzâlî'nin mantık ilmine verdiği önemi açığa çıkarmaktır. İslam dünyasında mantık ilmine karşı başlangıçta mesafeli bir duruş sergilenmiştir. Bu durumun temel nedeni mantık ilminin İslam'a aykırı bir ilim olduğu kanısındır. Kindî ve Fârâbî'nin çalışmalarıyla birlikte mantık ilmi önemli bir gelişme göstermiştir. Fârâbî'den sonra İbn Sina'nın yorumuyla yetkin bir forma ulaşan Aristoteles mantığı, Gazzâlî'nin olumlu görüşleriyle birlikte İslam dünyasında meşruiyet kazanmıştır. Gazzâlî, bu ilmin İslam'a aykırı olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre mantık, Kur'an'da bahsi geçen "el-Kıstâsü'l-müstakîm"dir. Dolayısıyla mantık, İslâm'a aykırı olmadığı gibi İslâm düşüncesine sonradan girmiş bir ilim de değildir. Bu nedenle mantık ilminin dinî açıdan karşı çıkılması gereken herhangi bir yönü yoktur. Bu ilmin en önemli yararı doğruyu yanlıştan ayırarak insana cehaletten kurtulma imkanı tanınmasıdır. Ayrıca mantık, insanın sonsuz mutluluğa ulaşmasına da aracılık eden bir ilimdir; çünkü sonsuz mutluluk, insanın yetkinleşmesiyle mümkündür. İnsanın yetkinleşmesinin en önemli aracı ise mantık ilkelerini kullanarak doğru bilgiye ulaşmaktır.

Anahtar Sözcükler: Gazzâlî, mantık, yöntem, bilgi, mutluluk.

THE IMPORTANCE OF LOGIC IN GHAZALI'S THOUGHT SYSTEM

Abstract

The purpose of this article is to reveal the importance given by al-Ghazali to the science of logic. In the beginning, a distant attitude was taken against the science of logic in the Islamic world. The main reason for this is the belief that the science of logic is contrary to Islam. The science of logic showed an important development with the studies of Kindi and al-Farabi. Aristotle's logic, which reached a competent form with the interpretation of Ibn Sina after al-Farabi, gained legitimacy in the Islamic world with the positive views of al-Ghazali. Al-Ghazali claimed that this knowledge was not contrary to Islam. According to him, logic is "al-Kıstâsü'l-mustakîm" mentioned in the Quran. Therefore, logic is not contrary to Islam, nor is a science that entered Islamic thought later. Therefore, there is no religious aspect of logic that needs to be challenged. The most important benefit of the science of logic is that it provides people with the opportunity to get rid of ignorance by separating right from wrong. In addition, logic is a science that mediates man to reach eternal happiness. Because eternal happiness is possible only through human perfection. The most important tool for human perfection is to reach the right knowledge by using the principles of logic.

Key Words: Al-Ghazali, logic, method, knowledge, happiness.

GİRİŞ

Elea okulu ve Sofistler'in çalışmaları ile hazırlık aşaması tamamlanan mantık ilmi Aristoteles'le birlikte müstakil bir disiplin haline gelmiştir. Aristoteles'in "Kategoriler", "Önermeler", "Birinci Analitikler", "İkinci Analitikler", "Topikler" ve "Sofistik Deliller" adlı çalışmaları M.Ö. III. yüzyılın sonlarında öğrencileri tarafından *Organon* adı altında bir araya getirilmiştir. Milâdî VI. yüzyıldan itibaren *Organon*'un bazı bölümleri Reş'aynalı Sergius (ö. 536), Severus Sebokht (ö. 666) ve Baladlı Athanasius (ö. 686) gibi isimlerin önemli katkılarıyla Süryânîce'ye çevrilmiş ve böylece Aristoteles mantığı İslam dünyasına aktarılmaya başlanmıştır (Çapak, 2013: 542-543).

Başlangıçta yabancı kaynaklı bir ilim olması, bu ilimle uğraşanların çoğunun pagan olması ve Hz. Muhammed'in ve sahabenin bu ilim hakkında görüş bildirmemiş olması nedeniyle mantık ilmine karşı mesafeli duran İslam dünyasında bu tavır zamanla değişmiştir (Vural, 2019: 166). Emevîler döneminde kişisel çabalarla ve sınırlı sayıda yapılan tercüme çalışmaları, Abbâsîler'in iktidara gelmesiyle birlikte siyasî, sosyal ve entelektüel bazı nedenlerle büyük bir hız kazanmıştır (Çapak, 2013: 543). Abbâsîler döneminde mantık ilmi doğru düşünmenin yöntemi ve ilimlerin başı olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta Bağdat Okulu'ndaki Süryanilerin çalışmalarıyla sınırlı kalan mantık ilmi Kindî ve Fârâbî'nin çalışmalarıyla birlikte önemli bir gelişme göstermiştir (Vural, 2019: 166). Fârâbî'den sonra İbn Sina'nın yorumuyla yetkin bir forma ulaşan Aristoteles mantığı Gazzâlî'nin olumlu görüşleriyle birlikte İslam dünyasında meşruiyet kazanmıştır (Çapak, 2013: 547-548).

Bu makalenin amacı Gazzâlî'nin düşünce sisteminde mantık ilmine verdiği önemi açığa çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda makalenin birinci kısmında Kindî, Fârâbî, İbn Sina, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve İbn Teymiyye özelinde mantığın İslam felsefesindeki gelişim seyri ana hatlarıyla ele alınmıştır. Böylece Gazzâlî'den önce ve sonra İslam felsefesinde mantık ilminin nasıl bir yere sahip olduğu açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Mantık ilminin İslam'a aykırı olmadığını ileri süren Gazzâlî'ye göre insanın bilgi sahibi olması ve sonsuz mutluluğa ulaşmasının yolu mantık ilminden geçmektedir. Dolayısıyla mantık, insanın yaşamına yön vermesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda makalenin ikinci kısmında Gazzâlî'nin mantık ilmine verdiği önemin nedenleri araştırılmıştır.

1. İslam Felsefesinde Mantığın Gelişimi

İslam felsefesinde sistematik ve kapsamlı bir şekilde ilk defa ilim tasnifi yapan düşünürlerden biri olan Kindî'ye (801-873) göre mantık ilmi başka ilimlere giriş mahiyetinde bir alet ilmidir (Vural, 2019: 105). Ona göre felsefe öğrenmek isteyenler fizik, metafizik ve ahlak alanlarına geçmeden önce matematik ilmini öğrenmeli ve daha sonra sırasıyla mantık eserlerini okumalıdır. Başka bir ifadeyle felsefe öğrenmek isteyenler önce matematik ve mantık öğrenmelidir; çünkü alet ilimlerini bilmeyen kimse felsefeyi anlayamaz, onun felsefe alanındaki etkinliği yalnızca yazılmış olanları tekrarlamakla sınırlı kalır (Kindî, 2015: 34). Kindî gibi Fârâbî de mantık ilminin önemli bir alet ilmi olduğunu ve bu ilmi öğrenmenin oldukça yararlı olduğunu ifade etmiştir.

Fârâbî'ye (872-950) göre mantık, aklı düzelten, yanlış yapılması mümkün durumlarda insanı doğru olana ve gerçeğe yönelten kuralları veren ve böylece insanı yanlıştan, hatadan koruyan bir ilimdir. Ayrıca mantık, yanlış yapıp yapılmadığından emin olunamayan durumlarda denetleme işlevine sahiptir. Bu bakımdan mantık insana deneme (imtihan) imkanı sunan bir alet ilmidir. Mantık ilmi nahiv ilmine benzer bir ilimdir. Nahiv ilminin insana kelimeler hakkında kurallar vermesi gibi mantık da düşünmenin kurallarını verir. Mantık ilmi aruz ilmine de benzeyen bir ilimdir; çünkü mantık ilminin düşüncelere oranı aruzun şiir vezinlerine oranı gibidir (Fârâbî, 1989: 68). Mantık ilmini bilmek bilmemekten çok daha faydalıdır. Mantık ilmini bilmediğimizde gerçeğe nasıl ve hangi yöntemle ulaşıldığını bilmemiz ve doğruyu yanlıştan ayırmamız mümkün olmaz. Bu nedenle düşüncelerinin doğruluğundan emin olmak isteyenler için mantık, öğrenilmesi zorunlu bir ilimdir; düşüncelerinde sanılar ile yetinmek isteyenler için ise mantık ilmi zorunlu değildir (Fârâbî, 1989: 66-73). Kindî ve Fârâbî'nin çalışmaları ile mantık ilmi İslam dünyasında önemli bir gelişme kaydetmiştir. İbn Sina'nın yorumuyla da yetkin bir form kazanmıştır (Çapak, 2013: 547).

İbn Sina (980-1037), *Kitâbu 'ş-Şifâ* adlı eserinde mantıktan "ilimlerin hizmetçisi" (hâdimü'l-ulûm) olarak söz etmiştir. Ona göre mantık ilmini bilen kimse bu ilmi kullanarak yanlıştan emin olma derecesine ulaşabilir. Bu bağlamda tıpkı matematiğin hesaplamalarda kesin bilgiye ulaşmamızı sağladığı gibi mantık da doğru düşünmemizi sağlayan bir sanattır. İnsanın yetkinleşmesi için bu sanat zorunludur; çünkü insanın yetkinleşmek

için elde ettiği şeylerin çoğu çaba gerektiren bir kazanım olan bilinmeyen kazanılmasıyla elde edilmektedir. İnsanın bilinmeyene ulaşabilmesi için bilinenden hareket etmesi gerekir. Dolayısıyla insanın önce bilinenden bilinmeyi nasıl elde edeceğini ve bilinenlerin bilinmeyen bilgisini vermesi için nasıl düzenlenmesi gerektiğini yani mantık sanatını bilmesi gerekir (İbn Sinâ, 2014: 21, 25).

Ebû Hamîd el-Gazzâlî (1058 - 1111) ise mantık ilminin Yunan kaynaklı ve dine aykırı bir ilim olmadığını ifade ederek İslam dünyasında mantık ilmine meşruiyet kazandırmıştır. Böylece mantık ilmi yalnızca felsefenin değil kelam başta olmak üzere bütün dinî ilimlerin önemli bir parçası haline gelmiştir (Gazzâlî, 2016: 48). İslam dünyasında mantığın böyle bir yer edinmiş olmasına Fahreddin er-Râzî'nin (606 - 1210) *el-Mûlahhas fi'l-hikme ve'l-mantuk*, *el-Âyâtü'l-beyyinât fi'l-mantuk* ve *el-Mantuku'l-kebîr* adlı eserlerinin de oldukça önemli katkıları olmuştur. Ayrıca Râzî, İbn Sina'nın eserlerine yazdığı şerhler de mantık konularına ayrıntılı bir yer vermiştir. Gazzâlî'nin çalışmalarıyla İslam dünyasında meşruiyet kazanan mantık, Râzî'nin önemli katkılarıyla felsefenin veya diğer ilimlerin aleti olmaktan çıkmış ve müstakil bir disiplin haline gelmiştir (Çapak, 2013: 548-549).

Gazzâlî'den sonra mantık ilmi İslam dünyasına yayılmış ve başta kelimacılar olmak üzere birçok İslam düşünürü ilim elde etmek için mantık ilminden faydalanmıştır. Ancak Gazzâlî'nin mantık ilmine meşru bir zemin kazandırması ve Râzî'nin bu ilmi müstakil bir disiplin haline getirmesi İslam felsefesindeki mantık tartışmalarına son vermemiştir. İslam dünyasında mantığın gelişim sürecinde mantık ilmine karşı çıkan düşünürler de olmuştur. Bu düşünürlerden biri Gazzâlî'ye yönelttiği eleştirilerle dikkat çeken Takıyyuddin İbn Teymiyye (1263–1328)'dir. Ona göre mantık gayrimüslimlerin ilmidir ve bu nedenle Müslümanların bu ilime ihtiyacı yoktur. Ayrıca gayrimüslimlerin ilimlerini ve yöntemlerini kabul etmek cehalet göstergesidir. Müslümanların ve özellikle İslam filozoflarının dine aykırı görüşler benimsemesinin tek suçlusu Aristoteles mantığıdır. Dolayısıyla mantık Gazzâlî'nin iddia ettiği gibi zihni hataya düşmekten koruyan bir ilim değildir. Aksine mantıkçıların hataları doğrularından çok daha fazladır. Bu nedenle mantıkta gerçek bir ilim bulmak söz konusu değildir (Hasırcı, 2014: 15-17). İbn Teymiyye'nin Gazzâlî'ye yönelttiği eleştirilerinin haklılığı tartışmaya açıktır; çünkü mantık ilmine oldukça önem veren Gazzâlî bu ilmin dine aykırı olmadığına dair görüşlerini Kur'an'dan ayetlerle temellendirmiştir. Aynı zamanda o, mantığın sakıncalı olabileceği durumlardan da söz etmiştir. Gazzâlî'nin bu görüşlerini açıklığa kavuşturmak için onun düşünce sisteminde mantık ilminin yeri ve öneminin ne olduğunu ele almamız gerekmektedir.

2. Gazzâlî nin Düşünce Sisteminde Mantık İlminin Yeri ve Önemi

Gazzâlî'ye felsefi görüşlerinin genişliği, özgünlüğü ve etkisi nedeniyle İslam dünyasında “İslam'ın Delili” (Hüccetü'l-İslâm), “Dinin Süsü” (Zeynü'd-dîn), “Dinin Yenileyicisi” (Müceddid), “İkinci Şafi”, “Dinin Delili”, “Ümmetin Efendisi” ve “Beşinci Asrın Müceddidi” gibi sıfatlar verilmiştir. Batı dünyasında Abuhamet ve Algazel isimleriyle bilinen Gazzâlî'nin ahlakçı ve kelamcı yönü kadar mantıkçı yönü de önemlidir (Vural, 2019: 213). İslam felsefesi geleneğine yönelttiği önemli eleştirilerle de ünlü olan Gazzâlî'nin İbn Sina yorumuyla yetkin bir forma ulaşan Aristoteles mantığına yönelik olumlu tavrı mantığın İslam felsefesindeki gelişim seyrini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm* ve *Mihakkü'n-nazar* adlı iki önemli mantık kitabı kaleme almıştır. Ayrıca *El-Mustasfâ* adlı eserin giriş bölümü onun mantık alanında yaptığı bir diğer önemli çalışmadır (Çapak, 2013: 547).

Gazzâlî'nin *El-Mustasfâ* adlı eserindeki “bu mukaddime, bütün ilimlerin bir mukaddimesidir ve bu mukaddimeyi tam olarak kavrayamamış kimselerin ilimlerine kesinlikle güven olmaz” (Gazzâlî, 1994: 11) ifadesinden anlaşıldığı üzere mantık ilmi insanın diğer ilimleri öğrenmesi için zorunludur. Mantık ilmine uzak olan ve bu ilmi kavrayamamış insanların diğer ilimleri doğru bir şekilde öğrenmesi ve öğretmesi söz konusu değildir. Mantık ilmi diğer bütün ilimlerle iç içe bir ilimdir. Gazzâlî bu görüşleriyle Aristoteles'in mantığına İslam felsefesinde meşruiyet kazandırmış ve mantığın medrese müfredatının bir parçası haline gelmesinde etkili olmuştur (Çapak, 2013: 548).

Gazzâlî'ye göre tek bir disiplinden ibaret olmayan felsefenin en önemli parçalarından biri mantıktır (Moosa, 2005: 171). Mantık, felsefi ilimlerin bir parçasıdır; fakat yalnızca filozoflara özgü değildir, kelâmın da bir parçasıdır (Treiger, 2011: 8-9). Mantık disiplininin kelâmdaki karşılığı “kitâbü'n-nazar”, “kitâbü'l-cedel” ve “medâriku'l-ukûl” dür. Ayrıca mantık, diğer bütün ilimlerin ölçüsüdür; çünkü o, doğru tanım ve kıyası yanlış tanım ve kıyastan, doğruluğu kesin bilgileri diğer bilgilerden ayıran bir ilimdir (Gazzâlî, 2005: 11). Bu nedenle mantığın dinle olumlu veya olumsuz anlamda bir ilişkisi yoktur. Mantık, ispat ve kıyas yöntemlerini inceleyen bir disiplindir. Mantık söz konusu olduğunda kelâm ile felsefe arasındaki fark terminolojiden ve filozofların bu

alanda kelâmcılardan daha ayrıntılı çalışmalar yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla mantığın dinî açıdan karşı çıkılması gereken herhangi bir yönü yoktur. Mantığa sadece felsefenin bir parçası olduğu için karşı çıkanların aklından hatta dininden şüphe edilmelidir. Bununla birlikte filozofların mantıktaki kesinlik iddiaları her alanda, özellikle de metafizik alanda geçerli değildir (Çapak, 2013: 548). Örneğin Tanrı'nın evren üzerinde nasıl eylemde bulunduğu sorusuna mantık ilmi kesin bir cevap verememektedir (Griffel, 2012: 202).

Mantık başta fıkıh olmak üzere bütün ilimlerin yöntemi için zorunlu bir disiplindir. O, akıl yürütme ilkelerini, doğru ve yanlış yargıların ölçütünü vermesi bakımından tüm insanlığa ait bir ilimdir. Ayrıca mantık, konusu ve kapsamı bakımından Yunan kaynaklı bir ilim değildir. Mantık, Kur'an'da bahsi geçen "el-Kıstâsü'l-müstakîm"den (İsrâ 17/35: Şuara 26/182) başka bir şey değildir. "el-Kıstâsü'l-müstakîm" ise Allah'ın Kur'an'da söz ettiği ve elçilerine onlarla ölçmelerini öğrettiği ölçüdür. Gazzâlî bu görüşünü Rahman sûresindeki "er-Rahmân, O, Kur'an'ı öğretti; insanı yarattı; ona beyanı öğretti (...) Göğü Allah yükseltti ve 'mizân'ı koydu ki, mizân'da hile yapmayın!" ve Hadîd sûresindeki "biz peygamberlerimizi açık belgelerle gönderdik. Onlarla birlikte kitap ve mizân indirdik ki, insanlar adaleti ikame etsinler" ayetleriyle temellendirmiştir. Ona göre bu ayetlerde "el-Kitâb" ile birlikte zikredilen "mizân" ile kastedilen buğday, arpa veya altın, gümüş tartısı değil mantık ilmidir (Gazzâlî, 2016: 48). Bu bağlamda mantık, İslam inanç ilkelerini açıklarken ve gayrimüslimlerin iddialarını çürütürken başvurulan yöntem demektir. Başka bir ifadeyle Aristotelesçi kıyas şekilleri olarak bilinen mantık ilkeleri aslında Kur'an'ın "mizan"larından – ölçülerinden ibarettir (Vural, 2019: 214). Dolayısıyla mantık ilmi İslâm'a aykırı olmadığı gibi İslâm düşüncesine sonradan girmiş bir ilim de değildir. Bu nedenle dinî kaygılar nedeniyle mantık ilmine karşı mesafeli durmaya gerek yoktur; çünkü dine aykırı bir ilim olmayan mantık ilmiyle meşgul olmak insanın dinî inançlarını tehlikeye atacak mahiyette değildir. Aksine Kur'an'da sözü geçen inanç ve ilkeleri anlamak için mantık bilmek gereklidir.

Gazzâlî'nin düşünce sisteminde mantık ilmi aklî ilimler sınıfında yer almaktadır. Gazzâlî, Fârâbî gibi ilimler tasnifine dair müstakil bir eser yazmamıştır. Bu nedenle onun ilimler tasnifine dair görüşlerini net bir şema veya kesin bir sınıflama şeklinde çıkarmak pek mümkün olmamaktadır. Gazzâlî, *Risâletü'l-ledünniye* adlı eserinde ilimleri genel olarak şer'î (dinî) ve aklî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Aklî ilimleri de kendi içinde metafizik, riyazî ve mantikî ilimler ve tabiî ilimler olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre aklî ilimler de şer'î ilimler kadar önemlidir; çünkü aklî ilimler ciddi tartışmaların ve problemlerin çözüm alanıdır. Bu nedenle aklî ilimler ihmal edilmemelidir. Aklî ilimler dine aykırı değildir ve bu ilimlerle meşgul olmanın dinî açıdan olumlu veya olumsuz bir tarafı yoktur. En önemli aklî ilimlerden biri olan, akla ve aklî delillere dayanan mantık ilmi de doğru kullanıldığı sürece kesin bilgiye ulaşmanın önemli bir aracıdır (Taylan, 1994: 33, 37, 40).

Peki, mantık ilmini doğru kullanmak ne demektir? *Mi'yâru'l-İlm* adlı eserinde "bu terazi ile tartılmayan ve bu ölçü ile ölçülmeyen her akıl yürütmenin ölçüsü bozuktur ve zihni yanlış bir sonuca götürmeyeceğinin güvencesi yoktur" (Gazzâlî, 2013: 30) ifadesiyle mantık ilminin önemini vurgulayan Gazzâlî bu ilmin bazı sakıncalarının da olduğunu belirtmiştir. Ona göre mantık ilmini filozoflar üzerinden okuyup öğrenenler için iki sakıncalı durum bulunmaktadır. Birincisi matematik ve mantık okuyanların filozofların her alanda söyledikleri her şeyin bu ilimlerdeki gibi açık ve kesin olduğunu sanma ihtimalidir. Bu durumun farkında olmayanlar filozoflara hayranlık besleyip onların her söylediğinin kesin ve doğru olduğunu düşünebilir ve böylece onların dine aykırı öğretilerini kolayca kabul edip küfre düşebilir. İkinci sakıncalı durum ise cahil dindarların felsefecilere ait bütün ilimleri inkar etmenin dine hizmet ve yardım olduğunu düşünme ihtimalidir. Oysa onların bu yaptıkları dine hizmet ve yardım değeri taşımanın aksine din aleyhinde işlenmiş büyük bir cinayettir; çünkü bu durum İslam'ı kesin bilgileri ve kanıtları reddeden bir din gibi gösterip insanların dinden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Gazzâlî, 1989: 30-31).

Mantık ilminin en önemli yararı bilgisizlikten bilgiyi, yanlıştan doğruyu ayırarak insana cehaletten kurtulma imkanı tanınmasıdır. Ayrıca mantık insanın sonsuz mutluluğa ulaşmasını da mümkün kılan bir araçtır; çünkü sonsuz mutluluk ancak insanın yetkinleşmesiyle mümkündür. İnsanın yetkinleşmesi ise mantık ilkelerini kullanarak doğru bilgiye ulaşmasıyla mümkündür. Mantık ile insanın mutluluğu arasındaki bu yakın ilişki Aristoteles mantığında yer almayan Gazzâlî'ye özgü bir anlayıştır (Vural, 2019: 215). Bu nedenle Gazzâlî'nin mantık ilmine verdiği önemin nedenlerini açığa çıkarmak için bilgi, mantık ve mutluluk arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. Mutluluk kavramına geçmeden önce düşünürün bilgi ve mantık arasında kurduğu bağı ele alalım.

1.1 2.1. Bilgiye Ulaşmada Mantık İlminin İşlevi

Gazzâlî belli bir ilmî birikimden sonra taklidî imana sahip olmayı reddetmiş, kendisine öğretilen bilgilerden şüphelenmeye başlamış ve bu bilgileri gözden geçirmeye karar vermiştir. Gazzâlî'nin düştüğü bu şüphe kendi hakikat arayışını bizzat kendisinin gerçekleştirmesini sağlayan önemli bir yöntem haline gelmiştir. Buradan hareketle kesin bilgi arayışına başlayan Gazzâlî, yakîn doğurmayan hiçbir bilginin kesin ve güvenilir olmadığı kanısına ulaşmıştır. Ona göre yakînî bilgi yalnızca duyuşsal ve zorunlu akli bilgi alanlarında mümkün olmaktadır; çünkü bu alanlar deneyim aracılığıyla ve a priori olarak elde edilen açık bilgiler alanıdır (Terkan, 2013: 294). Bu aşamadan sonra Gazzâlî, duyuşsal algıların da insanı yanılgıya düşürme ihtimalinin olduğunu ve bu nedenle bu alandan elde edilen bilgilerin de kesinliğinden şüphe edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Duyuşsal algıların en güçlüsü göz aracılığıyla elde edilen algılardır; fakat göz gölgeye baktığında onu sabit ve hareketsiz görüp onda hareket olmadığına hükmetmektedir. Ancak bir süre sonra tecrübe ve müşahede ile gölgenin hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu duruma benzer şekilde göz yıldızına baktığında onu bir altın lira büyüklüğünde görmektedir; fakat hendesî deliller yıldızın üzerinde bulunduğumuz küreden daha büyük olduğunu kanıtlamıştır. Duyuşsal alandan elde edilen bilgilerde hüküm veren duyu hakemidir; fakat bu alandan elde edilen bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini değerlendiren bir de akıl hakemi vardır. Bu nedenle Gazzâlî, duyuşsal algılardan elde edilen bilgiler konusunda da şüpheye düşmüş ve onun kesin bilgi arayışı bu noktada son bulmamıştır. O, duyuşsal algılardan sonra “eğer akıl duyuşsal algıların yanlışlığına dair yargıda bulunabilen bir hakem gibiyse o zaman akli zorunlu bilginin de doğruluğu hakkında hüküm verebilecek başka bir hakemin varlığı da mümkün olmalıdır” şeklindeki bir akıl yürütmeye akli bilgilerden de şüphe etmiştir. Ancak daha sonra Gazzâlî, Allah'ın zihnini açması ve kalbine bir nur koymasıyla zorunlu akli bilgilerin güvenilir ve kesin bilgiler olduğuna yeniden kanaat getirmiştir. Böylece Gazzâlî, “nübüvvet nuru” (mişkâtü'n-nübüvve) olarak adlandırdığı yeni bir zorunlu bilgi kaynağı keşfetmiştir. Ona göre zorunlu akli bilgiler kesin bilgi verir; fakat aklın ulaşabileceği sınırın ötesinde de yakînî olarak elde edilebilecek bilgi türleri vardır. “Mükâşefe” adı verilen bu tür bilgilere yalnızca “nübüvvet nuru” ile ulaşılabilir (Gazzâlî, 1989: 17-21).

Bilgi problemi söz konusu olduğunda Gazzâlî öncelikle güvenilir bir yol aramıştır. Bilgiye konu olacak alanları duyu algıları ve zorunlu akli bilgi alanı olarak belirledikten sonra duyu algılarının kesin ve güvenilir olmadığını tespit etmiştir. Daha sonra aklın kendisinden hareketle yine aklın kendisinin de tam olarak güvenilir olmadığını sonucuna ulaşmıştır. Böylece Allah'ı bilmenin asıl kaynağının rasyonel bilgi değil Allah'ın kalbine attığı nurla doğan ilham olduğu yargısına varmıştır (Taylan, 1994: 33). Gazzâlî'ye göre insan akıl bilgisini elde ettiğinde onda manevî bir göz açılır. O, bu gözle duyuşlarla göremediklerini görür. Nübüvvet ile de insana manevî bir göz açılır ve insan akılla göremediklerini de bu gözle görür (Gazzâlî, 1989: 66). İnsanın en belirgin özelliği bilen bir varlık olmasıdır. İnsanın bilme olanakları duyuşlarla başlayan aklın veya kalbin en yüksek tezahürlerine kadar belli bir hiyerarşi içerisinde yükselmektedir. Bu bağlamda Aristoteles mantığı doğru kullanıldığı sürece bilgi arayışında güvenilir bir rehberdir (Mitha, 2001: 92). Nitekim Gazzâlî de en güvenilir bilgi türünün “mükâşefe” olduğu yargısına mantıkî bir yolla ulaşmıştır. Mantık ilmi insanın kesin bilgiye ulaşmasında olduğu gibi mutluluğa ulaşmasında da bir araçtır.

2.1 2.2. Mutluluğa Ulaşmada Mantık İlminin İşlevi

Gazzâlî, “mutluluk” kavramını çeşitli boyutlarıyla ele almıştır. Ona göre gerçek yetkinliğin şartları değişmeyen ezeli varlıklar hakkında bilgiye ve bu bilgiyi elde etme gücüne sahip olma ve tutkuların esiri olmama özgürlüğüdür. İnsanın temel amacı olan en yüksek mutluluk Allah sevgisiyle ve Allah'a yakın olmakla ulaşılan marifetullah mertebesindedir. Her türlü maddî, duyuşsal, psikolojik, sosyal imkân ve şartlar bu temel amaca katkı sağladığı ölçüde önem taşıyan aracı değerlerdir. Gazzâlî, insanın Allah'a yakınlık mertebesine yani en yüksek mutluluğa ulaşmak için bilgi sahibi olması gerektiğini belirtmiştir (Coşar, 2020: 69-70). Dolayısıyla mantık ilmi, insanın kesin bilgiye ulaşmasında aracı olduğu gibi mutluluğa ulaşmasında da aracı olmaktadır.

Gazzâlî'de bilginin nihaî amacı insanın sonsuz veya uhrevî mutluluğa ulaşmasıdır. Bu bağlamda mutluluk Allah'ı bilmekle yani marifetullah ile özdeşdir (Gazzâlî, 2017: 32). Diğer bilgiler bu bilgi türüne hizmet veya aracılık ettiği ölçüde değerlidir. İnsanın kendini bilmesi Allah'ı bilmesinin anahtarıdır. İnsanın kendini bilmesi yalnızca yüzünü, gözünü, acıktığını, susadığını, sevdiğini, üzüldüğünü bilmesi demek değildir. Bunları bilmek Allah'ı bilmeye anahtar olamaz. İnsanın Allah'ı bilmesi için önce kendi hakikatini, dünya yolculuğuna niçin geldiğini, mutluluk ve mutsuzluğun ne olduğunu düşünmesi gerekir (Gazzâlî, 2017: 14).

İnsanın kendi hakikatini bilmesi için nefsini eğitmesi gerekir. Nefsini eğitmeyi başaran insan sonsuz ve yüce mutluluğa ulaşır. İnsanın yetkinleşmesi için nefsinin tüm kötülüklerden arındırılması ve olgunlaştırılması gerekir. İnsan, nefsinin eğitilmesi için attığı her adımla marifetullah mertebesine biraz daha yaklaşır. Şunu belirtmek gerekir ki Gazzâlî nefis kavramını akıl, kalp ve ruh kavramlarıyla çok yakın bir ilişki içinde ele almış, hatta bazı eserlerinde bu kavramların eş anlamlı olduklarını ifade etmiştir. *Ravdat at-Talibîn*'de ve *Maaric al – Kuds Fi Medaric Ma'rifet an-Nefs*'te ruh, kalp, nefis ve akıl kavramlarının aynı anlamlara geldiğini belirtmiştir (Çubukçu, 1996: 87). *Kimyâ-yı Saâdet* adlı eserinde kalp demekle göğsün sol tarafına yerleştirilmiş et parçasını kastetmediğini, bu kavramın ruh ve nefis kavramlarıyla eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Yine aynı eserde insan bedenini bir şehre benzeten Gazzâlî'ye göre şehrin padişahı kalp, veziri ise akıldır. Bu anlamda kalp ve akıl insanın kendini tanıması ve Allah'ı bilmesi için birlikte çalışan ve işbirliği içinde olan yöneticiler gibidir (Gazzâlî, 2017: 18-19). Buradan hareketle insanın nefsinin eğitilmesinin veya aklını yetkinleştirmesinin aynı anlama geldiği söylenebilir.

Gazzâlî'nin düşünce sisteminde yalnızca bu dünyaya ait bilgiler değil, ahirete ilişkin bilgiler de aklın yetkinliği ile kavrandığı için insanın Allah'a yaklaşması ancak aklını yetkinleştirmesiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle akıl, dünya ve ahiret mutluluğunun aracıdır (Gazzâlî, 2002: 185). Bilgi sahibi insanlar dış dünyada karşılaştığı olaylar, işaretler ve alametler üzerinde ne kadar akıl yürütmede ve incelemelerde bulunursa o kadar ilmi artar, aklı yetkinleşir ve Allah'a karşı inancı ve imanı da güçlenir (Gazzâlî, 1970: 70). Bu bağlamda insanın aklının yetkinleşmesi için akli ilimleri öğrenmesi gerekir. Akli ilimler insanın dünyada fazilet sahibi olmasının ahirette ise sonsuz mutluluğa ulaşmasının aracıdır (Gazzâlî, 2001: 108). Dolayısıyla insanın akli ilimlerle ve bu ilimlerden biri olan mantıkla meşgul olması insanın inancına zarar vermez. Aksine mantık ilmi, insanın karşılaştığı veya gözlemlediği olaylarda ve durumlarda doğruyu yanlıştan ayırarak bilgi sahibi olması ve sonsuz mutluluk kaynağı olan hakikate ulaşması için ona fayda sağlar.

SONUÇ

Gazzâlî, bilgileri kesinlik durumuna göre derecelendirmiş ve bu derecenin en üst basamağına "müşahede" yoluyla elde edilen bilgileri yerleştirmiş olsa da akıl, deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilgilere de önemli bir yer vermiştir. Başka bir ifadeyle Gazzâlî, müşahede yoluyla elde edilen bilgileri en üstün bilgi olarak kabul ederken akıl, deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilgileri tamamen değersiz saymamış veya reddetmemiştir. "Şer'i ve akli ilimlerden elde ettiğim ilimlerle bende Allah'a, nübüvvet ve ahiret gününe kesin iman hasıl olmuştur" (aktaran Terkan, 2013: 303) ifadesinden de anlaşılacağı üzere Gazzâlî hakikate veya sonsuz mutluluğa ulaşma konusunda akli ilimlerin de önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmiş ve bu ilimleri dışarıda bırakmamıştır. En önemli akli ilimlerden biri olan mantık ilmine son derece önem vermiş ve mantık bilmeyenin ilmine güvenilemeyeceğini ifade etmiştir; çünkü insanın gerek Kur'an'da sözü geçen inanç ilkelerini ve kanıtlamaları anlamak için gerekse aklını yetkinleştirmek amacıyla diğer ilimler öğrenmesi için mantık bilmesi zorunludur. Bununla birlikte Gazzâlî hakikate veya sonsuz mutluluğa ulaşmanın son durağının tasavvuf olduğunu vurgulamıştır. Ona göre tasavvuf, öğrenmekle ulaşılacak bir yol değildir. Dolayısıyla hakikat arayışında akıl yoluyla elde edilen bilgiler tek başına yeterli değildir, onlar yalnızca birer araçtır. Akıl bilgileri kesin bilgilerdir; fakat insan yalnızca bu bilgi türüyle sonsuz mutluluğa ulaşamaz. İnsanın sonsuz mutluluğa ulaşabilmesi için "nübüvvet nuru" zorunludur. Gazzâlî bu kaniya yöntemsel bir şüphe ve mantıkî bir yolla ulaşmıştır. Bu bakımdan kesin bilgi arayışında doğruyu yanlıştan ayırmamıza olanak tanıyan mantık ilmi, insanı sonsuz mutluluk kaynağı olan hakikate ulaştıran bir araç olması nedeniyle önemlidir. Mantık yalnızca bir araç değil, bütün ilimlere giriş mahiyetinde bir ilimdir. Bu nedenle diğer ilimleri ve bu ilimlerdeki yeni bilgileri öğrenmek isteyenlerin mantık öğrenmesi zorunludur. İlimlerin nihai amacı Allah'ı bilmek ve böylece sonsuz mutluluğa ulaşmaktır. Bu nihai amaca ulaşmada mantık ilminin zararı değil yararı vardır.

KAYNAKÇA

Aydınlı, Y. (2013). *Gazzâlî: Muhafazakâr ve Modern*. Bursa: Emin Yayınları.

Coşar, H. (2020). Gazzâlî ve Ahlak Düşüncesi. Prof. Dr. M. Demirkol (Ed.), *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi* (ss. 65-70) içinde. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.

Çapak, İ. (2013). Mantık: Tanım ve Önerme. M. C. Kaya (Ed.), *İslam Felsefesi: Tarih ve Problemleri*, (ss. 541-569) içinde. İstanbul: İsam Yayınları.

- Çubukçu, İ. A. (1996). *Gazzali ve Şüphecilik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fârâbî. (1989). *İhsâ 'ül-Ulûm: İlimlerin Sayımı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gazzâli, E. H. (1994). *El- Mustasfa: İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*. Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Gazzâli, E. H. (2017). *Kimyâ-yı Saâdet*. İstanbul: Merve Yayınları.
- Gazzâli, E. H. (2005). *Filozofların Tutarsızlığı*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gazzâli, E. H. (2016). *El – Kıstâsü'l – Müstakîm: Dosdoğru Ölçü*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Gazzâli, E. H. (1989). *El – Munkızu Min-Ad-Dalâl*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gazzâli, E. H. (2001). *Makasıd El-Felasife*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gazzâli, E. H. (2013). *Mi 'yâru'l-İlm: İlmın Ölçütü*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Gazzâli, E. H. (1970). *Mîzanü'l – Amel: Amellerin Ölçüsü*. Ankara: Kılıçaslan Yayınevi.
- Gazzâli, E. H. (2002). *Tehafütü'l Felasife*. İstanbul: Ahsen Yayınları.
- Griffel, F. (2012). *Gazâlî'nin Felsefî Kelamı*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Hasırcı, N. (2014). Gazzâlî'nin Mantık Anlayışına İbn Teymiyye Eleştirisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 24, 13-31.
- İbn Sînâ. (2014). *Mantığa Giriş*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kindî. (2015). *Felsefî Risaleler*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Mitha, F. (2001). *Al-Ghazali and the Ismailis: A Debate on Reason and Authority in Medieval Islam*. London: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Moosa, E. (2005). *Ghazali and the Poetics of Imagination*. Pakistan: Oxford University Press.
- Taylan, N. (1994). *Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri: Bilgi – Mantık – İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Terkan, F. (2013). Gazzâlî: Hakikat Arayışı ve Tecdid Arasında Bir Hayat. M. Cüneyt Kaya (Ed.), *İslam Felsefesi:Tarih ve Problemleri*, (ss. 289-306) içinde, İstanbul: İsam Yayınları.
- Treiger, A. (2011). Al-Ghazâlî's Classifications of the Sciences and Descriptions of the Highest Theoretical Science. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 1-32.
- Vural, M. (2019). *İslâm Felsefesi Tarihi: İslâm Düşüncesinin Tarihsel Seyri*. Ankara: Elis Yayınları.

SABRİ F. ÜLGENER'DE OSMANLI TOPLUM YAPISININ ANALİZİ

(Sayfa 71-83)

Doktora Öğrencisi Burcu GEDİKLİ
Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Orcid: 0000-0002-5339-6366
burcuturkdogan@gmail.com

Doktora öğrencisi Mehmet Eren GEDİKLİ
Ankara Üniversitesi Sistematik Felsefe ve Mantık Ana Bilim Dalı
Orcid: 0000-0002-6036-6683
erengedikli@gmail.com

Öz

İmparatorluk döneminin ardından duraklama ve gerileme devrine giren Osmanlı'nın bu durumu birçok düşünürü duraklamanın ve gerilemenin sebepleri üzerine düşünmeye ve bu sebeplerin ortadan kaldırılması için çözüm önerileri sunmaya sevk etmiştir. Sabri Fehmi Ülgener'de bu düşünürler arasında gerek toplumsal yapının gerekse iktisadi yapının analizi konularında ön plana çıkmış bir isimdir. Ülgener'in Osmanlı'nın Batı karşısında geri kalmışlığı konusundaki analizinin temelinde yer alan kavram "zihniyet analizidir." Buna göre Ülgener için Osmanlı'nın toplumsal ve iktisadi geri kalmışlığının ana nedeni Batı'ya nazaran sahip olduğu "zihniyet" farklılığıdır. Bu bağlamda Ülgener bu farklılıkları ortaya çıkarmak için Osmanlı toplumunu iktisadi, kültürel, sosyal, sosyo-psikolojik, dini ve hatta edebi yönden 'anlamaya' gayret ederek bir zihniyet analizi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu makale boyunca Ülgener'in Osmanlı'nın toplumsal ve iktisadi yapısını nasıl çözümlendiği, gerilemenin sebeplerini nasıl belirlediği ve getirdiği çözüm önerileri serimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sabri Ülgener, Zihniyet, Ortaçağlaşma, Çözülme Devri, İktisat

ANALYSIS OF THE SOCIAL STRUCTURE OF THE OTTOMAN EMPIRE IN SABRİ F. ÜLGENER

Abstract

This situation of the Ottoman Empire, which entered the period of decline after the imperial period, prompted many thinkers to think about the reasons for the decline and to offer solutions to eliminate these reasons. Among these thinkers, Sabri Fehmi Ülgener is a leading name thanks to the analysis of both the social structure and the economic structure. The concept that underlies Ülgener's analysis of the underdevelopment of the Ottoman Empire compared to the West is "mentality analysis." Therefore, for Ülgener, the main reason for the Ottoman social and economic underdevelopment is the difference in "mentality" compared to the West. In this context, Ülgener tried to present a mentality analysis by trying to 'understand' Ottoman society's economic, cultural, social, socio-psychological, religious and even literature in order to reveal these differences. Throughout this article, we explained Ülgener's understanding of the social and economic structure of the Ottoman Empire, the reasons for the Ottoman underdevelopment according to Ülgener, and the solutions that Ülgener suggested to overcome the Ottoman underdevelopment.

Keywords: Sabri Ülgener, Mentality, Medievalization, Decline of the Ottoman Empire, Economics.

Giriş

Bir düşünürün hayat hikayesine bakmak, onun görüşlerini tarihsel bağlamından alarak daha iyi anlamak bakımından önem arz etmektedir. Bu durum özellikle Sabri Ülgener'in görüşlerini anlamak bakımından daha da önemlidir. Çünkü Ülgener'in çocukluğu Osmanlı döneminde gençlik yılları ise Cumhuriyet döneminde geçmiştir. Bunun yanı sıra anne ve baba tarafından farklı sosyo-kültürel yapılardan örnekler ile karşılaşmıştır. Başka bir deyişle düşünür Osmanlı'nın son döneminde geleneği temsil eden medrese ile yeniliklerin öncüsü bir kurum olan askeriyeden gelen aile yapıları ile hem dini hem batılı eğitim almış ve böylece düşüncelerini oluşturmuştur.

Akademik hayatına hukuk fakültesinde başlayan Ülgener, Fritz Neumark, Alexander Rüstow, J. A. Schumpeter, Gerhard Kessler, Werner Sombart, Karl Marx ve Max Weber gibi din ve iktisadi zihniyet arasındaki ilişkiye odaklanan düşünürler aracılığıyla din ile (İslam) iktisadi zihniyetin arasındaki ilişkiye odaklanmış ve hukuk alanından iktisat alanına geçerek yaşadığı iki farklı dünyanın (Osmanlı- Cumhuriyet) uzlaştırılma çabalarını, burada ortaya çıkan sorunlara çözüm bulma arayışını tüm eserlerinde ortaya koymuştur.

Ülgener, her yönüyle incelediği Osmanlı'nın iktisadi olarak neden geri kaldığı sorusunun çok boyutlu bir cevabını vermeye çalışmıştır. Burada tek nedenli olarak yapılan açıklamaların (neden İslam'dır.) aslında farklı veçheleri olan bir unsur olduğunu ve dini motiflerin her zaman ve her yerde iktisadi hayattan bir kopuşa neden olmadığını, tasavvufun içinde gelişen bir akımın bu zihniyeti yaydığını ortaya koymuştur. Bu yöntemi ile de Ülgener, tek nedenli açıklamalar yerine sosyolojik olaylara bakışta insan, kültür, iktisadi unsurlar gibi döneme egemen olan unsurların önemini bizlere sunmuştur.

1. Sabri Ülgener'in Yöntemi

Türk modernleşmesi ile başlayan süreçte düşünürler "Batı karşısında neden geri kaldık?" sorusu üzerinde uzun süren tartışmalar yürütmüşlerdir. Bu düşünürler arasındaki en önemli isimlerden biri olan Ülgener'in ise odak noktasında Osmanlı'nın tarihsel süreçte yaşadığı yapısal ve fikri dönüşümün içinde iktisadi gerileme ve bu iktisadi gerilemenin arkasında yatan toplumsal yapının analizi vardır. Sabri Ülgener bu analiz dahilinde çalışmalarında iki temel soruya yanıt arayacağını ifade etmiştir. Bu sorular; "Ortaçağ sonlarından itibaren iktisat ahlaki ve zihniyeti kültür tarihimize akisleri ile nasıl bir çehreye sahiptir?" ve "Din dahil olmak üzere asırlarca bu zihniyeti besleyen, yayılışına katkı sağlayan etkenler nelerdir?" (Ülgener, 2006: 9). Ancak Ülgener'in Osmanlı toplum yapısına dair analizlerini detaylandırmadan önce Ülgener'in bu analizleri gerçekleştirirken kullanmış olduğu yöntemin temel niteliklerine değinmek Ülgener'in analizinin anlaşılabilirliğini artırması açısından faydalı olacaktır.

Bu bağlamda Ülgener için Osmanlı'nın çöküşünü hazırlayan en önemli sebeplerden bir tanesi iktisadi gerileme olduğu için bu alandaki bir zihniyet analizi çöküşü hazırlayan nedenin açıklanması açısından önemlidir. Düşünür, Weber'in modern kapitalizm üzerine yapmış olduğu analizleri de dikkate alarak¹ Osmanlı toplumsal yapısında iktisadi ilerlemenin neden gerçekleşemediğini bu zihniyet analizi temelinde açıklamaya çalışmıştır. Bu nedenle Ülgener'in yönteminin ilk göze çarpan özelliğinin Weberci anlamacı yöntemle benzer bir şekilde iktisadi yapının daha geniş planda zihniyet analizi çerçevesinde incelenmesi olduğu ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle Ülgener'in zihniyet analizinde konulara genel bir bakış açısı çizerek başladığı ve ardından o konuya yönelik özel örneklerle değindiği ya da konu ile ilgili özel bir noktaya temas ettiği görülmektedir. Diğer bir deyişle Ülgener'in iktisadi hayat ile toplumsal yapı arasında olduğunu düşündüğü bağı inceleme yöntemi soyuttan somuta, genelden özele doğrudur. Ülgener yapmış olduğu zihniyet araştırmasının planını öncelikle

¹ Hiç kuşkusuz Ülgener'in etkilendiği isimleri Weber ile sınırlamak mümkün olmamakla beraber bilhassa Weber'in anlamacı sosyolojisinden bolca etkilendiği söylenebilir. Makalenin kapsamını aşacağı için burada başta Weber olmak üzere diğer düşünürlerin ilişkisine değinilmemiştir. Bu konu için bkz.: Özkiraz, 2000, s. 85-94.

çağın ahlak ve zihniyetine dair bir taslak oluşturmak ardından ise o zihniyetin ortaya çıkmasında etkisi olan değişik faktörlerin ve tabakaların yerini tespit etme olarak belirlemiştir (Ülgener, 2006: 6).

Ülgener, klasik iktisat yaklaşımlarının gerçek hayatın çeşitliliğini anlamada yeterli olamayacağını ifade etmektedir. Klasik iktisatçıların meta, para, sermaye gibi konularda insanı soyutlaması gerçek hayatın çeşitliliğinin anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu durum ise iktisadi analizlerin zayıf noktasını oluşturmaktadır. İnsan matematiksel bağlantılara ruh ve mana veren, onları canlandıran bir varlıktır. Buna ek olarak Ülgener'e göre iktisadi analizlere insan unsurunu dahil etmenin bir diğer gerekliliği ise aynı usullerin ve teknolojilerin her yerde aynı sonuçları vermemesidir. Bu durum bizlere kullanılan usul ve aletlerden ziyade insan faktörünün önemini göstermektedir (Ülgener, 2006b: 7). İktisat fizikten farklı olarak direkt insanla ilişkili olmasından dolayı mutlaka insan faktörünü de ele almalıdır (Ülgener, 2006c: 19-20). Ülgener'e göre gerçek hayat, dış unsurlarının yanı sıra ancak derinliğinde bulunan duyuş ve inanışlar dünyasının görülmesi ile en iyi şekilde anlaşılabilir (Ülgener, 2006: 4). Bu fikir Ülgener'i şekil ve madde yığını altında bulunan esas unsuru yani ruh ve zihniyet dünyasını araştırmaya yöneltmiştir. *İktisadi yaşayış, yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar* (Ülgener, 2006: 5).

Ruh ve zihniyet dünyasının araştırılması insanı bir homo economicus gibi gören anlayışların aksine irade sahibi bir insanın zihniyet özelliklerinin tespitini gerektirmektedir. Bu noktada Ülgener, insan davranışının sadece ekonomik faktörlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunun fark edilmesi gerektiğini birçok faktörün yanı sıra özellikle manevi-dini faktörlerin de etkisinin hesaba katılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca ona göre iktisadın insanla son derece yakın bir ilişki içerisinde olması nedeniyle iktisadi araştırmalarda insanın his ve istekleri, değer ve tercih ölçülerinin yani insanın öz, mana tarafının da dikkate alınması gerekmektedir ki ancak böyle bir yöntem ile iktisadi durumlar, olgular hakkında derinlemesine ve doğru bilgiler elde edilebilir (Ülgener, 2006: 7; Ülgener, 2006a: 25, 29; Ülgener, 2006b: 12-13; Ülgener, 2006c: 19-20). Bu minvalde Ülgener metodu ile ilgili olarak yaptığı uyarılara bir yenisini daha ekleyerek doğa bilimlerinde olduğu gibi tek kanallı sebep-sonuç ilişkisinden ziyade iktisat-toplum ilişkisinde toplu ve derinlemesine bir ilişkinin, karşılıklılığın hatta yan yanalığın olduğu bir etkileşimi esas aldığını belirtmektedir (Ülgener, 2006: 11; 2006b: 19). *Etkenlerin zincirleme bağlantısında hangisine sebep, hangilerine sonuç diyebileceğiz? Gidiş hangi halkadan öbürüne? Kesin olarak bilinmiyor ve hiçbir zaman bilinemeyecektir. Bir adım evvel sebep dediğimiz şimdi kendinden öncekilere bağlantısı ile sonuç sıfatını takınıyor* (Ülgener, 2006a: 140).

Ülgener'in kendi metodu ile ilgili değindiği bir diğer nokta ise iktisadi incelemesinin temelini koyduğu ahlak ve zihniyetin iklim, nüfus, din, politika ve daha pek çok faktörün etkisinde olduğunun farkında olduğu ancak çalışmasını yalnızca dinin etkisi bağlamında sınırladığıdır. Çünkü Ülgener'e göre her büyük ahlak sisteminde ve hiç kuşkusuz Orta çağ ahlak sisteminin de temelinde din ve ilahiyat insan yaşayışını belirleyen temel saik olduğu için 'dinin ruhu' toplumun diğer tüm alanlarında (bilhassa Orta çağ toplumlarında) belirleyici unsur olarak kendini hissettirir. Dolayısıyla Ülgener'e göre iktisat da insanın toplumsal davranış biçimlerinden biri olduğu için dinin merkezi belirleyici etkisi altındadır (Ülgener, 2006a: 7-8, 28, 58; 2006c: 20) ve bu nedenle din faktörünün metodik bakımdan öncelenmesi ya da merkeze koyulması bir zorunluluktur.

Geçmişte kalmış bir çağın aynı şekilde yaşama imkanına sahip olarak incelenemeyeceğinin farkında olan Ülgener çağı, insanını ve zihniyetini tahlil edebilmenin en iyi yolunun çağın sanat ürünleri özellikle edebiyat ürünlerine bakmak olduğunu ifade etmektedir. Çünkü edebiyat düşünürüne göre sosyo-kültürel kişiliğimizin söz ve yazı halinde bir dışavurumdur. Sanat ve zihniyet ilişkisinde, sanatın zihniyet dünyasını açıklamada iki rolü üzerinde duran Ülgener'e göre bunlardan biri şekillendirici diğeri ise tanıtıcı rolüdür (Ülgener, 2006b: 22; 2006: 10-11). Ancak düşünür ahlak kitaplarından ziyade daha geniş bir kitleye hitap eden nasihatnamelere, pendnamelere, mesnevilere, divanlara, destanlara ve hikayelere başvuracağını ifade etmektedir (Ülgener, 2006: 10; 2006a: 152). Bu eserler belli bir gruba hitap eden, şeri kuralların yazıldığı eserler değil geniş bir kesime hitap edecek eserler olmasından dolayı tercih edilmiştir. Çünkü ağır bir felsefi yaklaşımın havada bıraktığı bilgiyi basit bir pendname kolaylıkla halk idrakine yerleştirmekte, günlük davranışlarımızı, alışkanlıklarımızı etkilemektedir. Buna ek olarak Ülgener'e göre halk edebiyatı, genel olaylara, şahıslara bağlı kaldığı için toplumun zihniyetini kavramada uygun araçlar değildir. Ama klasik edebiyatta toplumun yaşamına, yaşam felsefesine dair birçok unsuru barındırabilmektedir Ülgener, 2006b; 23, 31).

Metodik bakımdan Ülgener'in üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta ise ayet, hadis ve dini kaynakların toplumsal yapının nasıl şekillendiği konusunda referans alınabilirliğidir ki bu sebeple Ülgener bir çok kez ayet ve hadislerden örnekler vererek iktisadi zihniyet analizini temellendirme yoluna gitmiştir. Ülgener'in bu bağlamda üzerinde önemle durduğu bir noktanın da altı çizilmelidir ki Ülgener'e göre Weber'in İslam ve Kapitalizm arasında kurduğu ilişki tek yanlıdır. Buna göre Weber'in İslam yorumu, İslam dininin doğası gereği kalvinizmden farklı olarak birikim ve değer yaratmaktan ziyade tüketim ekonomisine dayalı olduğudur. Weber bu düşünceleri çeşitli ayet, hadis ve diğer dini kaynaklara başvurarak temellendirmiştir. Ülgener'e göre ise Weber'in İslam'a dair iddiasını temellendirme biçimi yetersizdir. Çünkü ona göre aynı kaynaklar içinde İslam'ın birikim ve değer yaratma merkezli bir din olduğu da çıkarılabilir. Bu sebeple Ülgener İslam söz konusu olduğunda iktisat ile din arasında kurulacak bağın tek yanlı, tek düzey olmadığını ifade etmektedir (Ülgener, 2006a "İslam, Tasavvuf ve İktisat Ahlakı" adlı bölüm).

2.Sabri Ülgener'in Kullandığı Temel Kavramlar

Düşünür çalışmalarına ilk iş olarak kavramlarını izah ile başlamaktadır. Bu kavramlardan ilki *zihniyettir*. Ülgener'e göre zihniyet; bulunulan yolda benimsenmiş değer hükümlerinin haklılığına hem kendini hem de başkalarını inandırmak için çoğu zaman ezbere tekrarlanmış olan kaide ve kuralların toplamıdır (Ülgener, 2006b: 14). Ülgener, zihniyetin belli bir grubun çıkar ve ideallerini gerçekleştirmek için ileri sürdükleri fikirlerden başka bir deyişle ideolojiden farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle "zihniyet, uzun asırların üst üste yığıldığı ve muayyen zümrelerin şahsi arzu ve iradelerinden müstakil olarak şuuraltında tamamıyla insiyaki hale getirdiği fikirlerin heyeti umumiyesidir" (Ülgener, 2006c: 27). Zihniyet özellikle de iktisat zihniyeti yalnız içe dönük bir his ve duygu aleminden ibaret değildir. Aksine kişilerin davranışlarında sürdürdükleri değer ve inançların toplamı yani belli bir yaşama ve davranış biçimine dönüşmüş halidir (Ülgener, 2006: 17).

Bir diğer kavram *iktisat ahlakıdır*. *İktisat ahlakı, gündelik tavır ve davranışlarımız üzerine doğru ve yanlış gibi yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmesidir* (Ülgener, 2006a: 19). Dolayısıyla iktisat ahlakı belli bir hareket kuralının yerine göre takipçi yerine göre ise emredici bir unsuru olarak davranışlarımızın üzerinde ve karşısında konumlanmaktadır (Ülgener, 2006b: 17). Ayrıca Ülgener, iktisat ahlakının ne hukuk ve şeriat hükümleri gibi kitabi kaideler ne de din ulemasının farklı görüş ve içtihatları olduğunu aksine insanların gündelik yaşamlarında pratik değer ve tercih ölçülerine yönelik telkin ve motifler toplamı olduğunu ifade etmektedir. İktisat ahlakı kavramı tek ve dağınık gruplardan ziyade geniş ve yaygın bir çevreyi muhatap almaktadır (Ülgener, 2006a: 21).

Bu tanımlamaların sonucunda zihniyetin davranışlar ile ilişkili olduğu ahlakın ise davranışların karşısında yer aldığı ve en temelde olması gerekenleri belirleyen bir yapıda olduğu görülmektedir. Ülgener, her ne kadar kavramların anlamları bağlamında bir ayırım yapmış olsa da bu ayırımın her zaman net bir görüntü çizmeyeceğinin de bilincindedir. Düşünür iktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti kavramları ile oluşturmuş olduğu ayırım neticesinde kültürümüzün alttan üste kaderini belirleyecek olan ikili bir tabakalaşmanın da bu kavramlar neticesinde ortaya çıkacağını ifade etmektedir (Ülgener, 2006: 17).

Altta temel değerleri ve politik yapısı ile ortaçağlaşmış bir dünyanın iktisat ahlakı ve zamanla onun üstüne gelip yerleşecek olan ikinci bir tabaka çözülme devri zihniyettir.

Birinin normatif yapısı üstünde öbürünün yaşanan gerçeği birbirine kâh ters düşerek, kâh bütünleşerek insanımızın tarih akışı içinde yüz çizgilerini şekillendirmiş ve göz önüne sermiş olacaktır (Ülgener, 2006: 18).

Sonuç olarak ahlak ve zihniyet zaman zaman örtüşmekte çoğunlukla ise birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çünkü olması gereken yani iktisat ahlakı ile olan yani iktisat zihniyeti arasında zemin ve zamana göre derin ayrılıklar ortaya çıkabilmektedir. Ancak Ülgener bu farkların yalnızca bizim dünyamızda değil Batı dünyasında da mevcut olduğunu kilise ahlakının kanaatkarlığına sert bir karşı çıkışta bulunan dinamik zihniyet örneği ile okuyucuya göstermektedir (Ülgener, 2006: 121-122).

Ülgener'in kullanmış olduğu bir diğer kavram ise *çözülme devridir*. Düşünür bu kavramı Osmanlı'nın duraklama ya da gerileme dönemini anlatmak için değil Osmanlı'nın da sınırlarını aşan bir durumu ifade etmek için kullanmaktadır. Temel olarak 15 ve 16. yy. da coğrafi keşifler ile ticaret yollarının Akdeniz'den Atlantik'e kaymış olması ve bunun neticesinde yeni ticaret yollarının oluşturulamaması tüm Şark bölgesinde önce ağır ama ardından hızlı bir şekilde bir alçalma dönemini beraberinde getirmiştir (Ülgener, 2006: 18; 2006a: 3).

Ülgener'in ele aldığı ana temalardan biri de *Ortaçağlaşma* kavramı ile ifadesini bulmaktadır. Düşünürün bu kavramı katı ve değişmez bir tabir olan Ortaçağ yerine bir hareket ve değişimi ifade etmek için özellikle kullandığı görülmektedir. Ortaçağlaşma eskilere dönüşü ifade eden bir yaşayış tarzı anlamına gelen bir soyutlamadır (Ülgener, 2006: 19-21). Ortaçağlaşmanın dışsal özellikleri toprak mülkiyeti ve toprağa dayalı bir iktidar dağılımı ile siyasi-politik; servetin toprağa dayalı olması nedeniyle para ve menkul değerlerin ikinci planda kalan rolü, şehir dışında ve etrafında tarım, şehir içinde çarşı esnafı ve loncaları ile iktisadi-mali; ağırlık ve eşrafılık ruhu, asil, nesep iddiası, hareketsizlik içinde lonca ahlakı ve meslek anlayışı ile hayat anlayışı ve son olarak ise dinden doğan mistik bir havanın birleşimi ile tarif edilebilir. Osmanlı'da gerileme ile birlikte bu değerlere bir geri dönüş görülmüştür. Osmanlı'da Ortaçağlaşma zihniyette olduğu kadar hiçbir alanda kendini güçlü bir şekilde hissettirmemiştir (Ülgener, 2006: 20-23). Düşünürün bu temel kavramları çerçevesinde şimdiki Osmanlı toplum yapısının analizine çalışılacaktır.

3.Osmanlı Toplum Yapısı

Osmanlı toplum yapısına geçmeden evvel bu toplum yapısını oluşturan birkaç ana noktaya değinmek gerekmektedir. Bu ana noktalar daha çok teorik denebilecek veçhe üzerinedir.

Genel olarak iktisadi faaliyet, insanla madde, çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkilerin bir toplamıdır. İnsanın bu unsurlarla olan ilişkisi dünyaya bakış açısını yansıtmaktadır. Ahlak normlarının da bir düzen getirmeye çalıştığı ve bu nedenle "Maddi eşyaya ne ölçüde yaklaşılmalı?", "Çevre ile ilişkinin derecesi ne olmalı?", "Bugünden geleceğe hangi mesafede uzanılmalı?" soruları dünyaya yaklaşma ya da dünyadan uzaklaşma ile ilgili sorular sorduğu görülmektedir (Ülgener, 2006a: 32).

Büyük dinler bir selamete ulaşmanın bu sorulara belli cevaplar verme ya da dünya karşısında belli bir tavır alma ile mümkün olacağını fark etmişlerdir ve bunun sonucunda dünyaya iki bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri dünyayı maddi varlığı ile toptan inkâr etme başka bir deyişle *masivayı* yani Tanrı'dan başka her şeyi zihninden silerek sadece Tanrı'ya yönelmedir. Diğeri ise madde tarafını gözetmesine rağmen sadece insanı Tanrı'dan uzaklaştıracak yönlerini reddetmedir. Dünyaya bu iki bakış açısı dünya karşısında insanların nasıl bir sorumluluk sahibi olması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu iki uç noktadan birine göre dünyada iyilik de kötülük de bulunmakta, insan Tanrı'nın işine karışmadan içe dönük bir huzur ile yaşamın sonuna hazırlanmalıdır. Diğeri göre ise dünyada iyilik de kötülük de bulunmakta ve insan bunları kabullenip Tanrı için çalışmalıdır. Bu durumlardan birini kabul etme sonucunda ise iki insan tipi zuhur etmektedir. Bunlardan birisi içe dönük, münzevi bir tip iken diğeri iş ve vazife insanıdır (Ülgener, 2006a: 31-35).

Şark dünyasına yönelik olarak yapılan yorumlarda her zaman birinci tip insanın görüldüğü ve bunun nedeninin ise İslam olduğunu ifade eden birçok tarihçi ve düşünür bu noktada Ülgener itiraz etmektedir. Çünkü ona göre İslam öncelikle ticaretin hâkim unsur olduğu bir şehirli dindir. Bu nedenle İslam dünyayı, eşyayı madde yönü ile insandan uzak tutmayı hiçbir zaman öğütlememiştir. İslam'da uzak durulması gereken madde değil insanın madde ile ilgili niyetleridir. Yani İslam, iktisadi faaliyet ile ilgili daha önce ifade edilmiş madde boyutunu kişinin nefsinin ele geçirilmediği desteklemiştir. Çevre ile ilgili olarak küçük bir topluluk halinde kalmak yerine yayılmanın gerekliliğini bildirmiştir. Zaman boyutu ile ilgili ise gelecek için bir miktar da olsa birikim yapılmasını öğütlemiştir. Dolayısıyla Ülgener'e göre İslam'ın iktisadi geri kalmışlığımıza bir neden olarak gösterilmesi doğru değildir. Ancak düşünür dinin yayılma esnasında birçok farklı düşünce ve inançla karşılaştığını ve bunları kendi içine katıp erittiğini ve dolayısıyla İslam'ın gelişmesinde yayıldığı coğrafya, mensuplarının etnik ve mahalli karakterleri gibi özelliklerinden ayrı düşünülemediğini ifade etmiştir. Ancak din her ne kadar bu farklı unsurları bünyesinde eritmiş olsa ve kitabi taraflarını bozulmadan sürdürse de

toplumun farklı katmanlarında bu farklı köklerden gelen eğilimler destek bulmaya başlamıştır. Özellikle Emeviler'in gösterişçi dünya saltanatları, Suriye, Babil ve Mısır'da Hristiyanlık ile karşılaşmalar, zikir ve tevekkül anlayışındaki farklılıklar neticesinde toplumda, toplumun tabakalarında bir içe dönüş, kapanma yaşanmıştır. Bunlara ek olarak din kurallarının yığınların anlayabileceği düzeyin üzerinde konuşulması, tartışılması ikinci bir tabaka olarak, *kütleye* özel, onun rahatlıkla anlayabileceği bir inanç türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ülgener, 2006a: 67-70, 89).

Ülgener'e göre Orta Asya ve kısmen Hind- İnan karışımı inançların İslami unsurlarla karışması, Sünni ulemanın iktidarına karşı bir protestonun başlaması ve Moğol istilalarının yerinden ettiği kütlenin bir huzur ve güven ortamına kavuşmasını sağlayan en güçlü akım tasavvuf olmuştur. Tasavvufun insanların duygularına hitap eden sesleniş, şeri kuralların anlaşılabilirliğinden uzaklığı karşısında insanlar nezdinde ilgi görmüştür. Tasavvuf temel ilkesi olan ayrılık gayrihikmetini kaldırılarak Tanrı katında nefsinin yok etmenin kişinin maddi, nefsanî ilişkilerinden uzak durarak gerçekleşeceğini öğütlemesi de doğal olarak kabul görmüştür. Bunun sonucunda ise bağımlılığın, teslimiyet anlayışının egemen olması, Tanrı'ya ulaşmanın özel bir çaba gerektirmesi neticesinde şeyhe, pire ihtiyaç duyulması, bunların sonucunda tarikatların ortaya çıkması ve tarikatların güçlü bir biz duygusu yarattığı görülmüştür (Ülgener, 2006a: 91-93).

Tüm bunlar Ülgener'in bir ideal tip olarak sunduğu kapitalist insandan farklı prekapitalist insan tipini ortaya çıkarmaktadır. Prekapitalist insan, maddi eşyaya mübadele değerinden ziyade tüketim ve gösteriş aracı olarak bir yakınlık duymakta, dar bir cemaat çevresi ile sınırlı kalmakta ve uzak geleceğe kapalı, bugün'ü değerlendiren bir zaman şuuruna sahiptir. Dolayısıyla İslam'ın ilk dönem iktisadi faaliyette insanla madde, çevre ve zaman için belirlemiş olduğu çerçeveden tamamen farklı bir durum ortaya çıkmıştır (Ülgener, 2006a: 28-31; Ülgener, 2006b: 73-77). Bu noktaya kadar ifade edilmiş olan açıklamalar Osmanlı toplum yapısının temellerini oluşturan zihniyetin, unsurların genel bir çerçevesini sunmaktadır. Bu açıklamalar ışığında ise şimdi Osmanlı toplum yapısının daha görünür olan noktalarına değinmekte yarar vardır.

Osmanlı toplumu taşra ve merkez olarak ikili bir yapıdadır. Taşra, değer ölçüleri ve kuruluşları ile feodal bir özellik sergilemekte ve yükselmek isteyenlerin soyluluk, asıl ve nesebi temele aldıkları yani soyunu bir uluya, pire bağlama görülmektedir². Bunun yanı sıra eşraf, ayan, tarikat karışımı yarı feodal yarı mistik bir üst sınıf vardır. Merkez ise altlı üstlü toplum katları ile bürokratikleşme yolundadır, yükselmek isteyenler nüfuz, göze girme, evlilik de dahil olmak üzere çeşitli şekillerde üst sınıftaki kişilerle bağlanma esas unsurdur ve iktidarda yer ve zamana göre kaftanlı ve kürklü; apoletli bürokratlar vardır (Ülgener, 2006b: 33-35).

Ayrıca Ülgener, Osmanlı'nın Ortaçağlaşmış toplumunda görülen üç toplumsal tabakadan bahsetmektedir. Bunlar ümera, ulema ve fukaradır. Ülgener, ümera ve ulemanın emir adı altında birleştirilerek iki temel toplumsal sınıftan bahsetmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Üst tabakada siyasal iktidar sahipleri; ordu ve idare erkanı; has sahipleri ve türlü isimler altında vazifeli olanlarla ruhani sınıf bulunmaktadır. Orta ve aşağı tabakalarda idari ve askeri teşkilatın orta ve vazife esbabı; küçük memur ve müstahdem; tekke ve zaviyelerin

² H. Bayram Kaçmazoğlu (1995: 124), Osmanlı toplumunun; temel toplum yapısı, diğer toplum biçimlerinden farklılıklarının olup olmadığı ve üretim ilişkilerini açıklamada, tarihsel süreçte pek çok farklı yaklaşımın görüldüğünü ifade etmiş ve bunları dört görüşe indirgemmiştir. Osmanlı toplum yapısını;

- I) Kendine özgü yapıda (bilhassa Batı toplum yapısından farklı) olduğunu ifade eden görüş,
- II) Feodalizm kavramı ile açıklayan görüş,
- III) Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramı ile açıklayan görüş,
- IV) Pre-kapitalist kavramı ile açıklayan görüştür.

Yazının da temel konusu olan Ülgener'de, Ahmet Güner Sayar (1998: 369)'ın da belirtmiş olduğu gibi yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'nin nereden geldiğine yönelik araştırmalarda bulunmuştur. Ülgener, bu temelde Osmanlı toplum yapısının kendine özgü bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmalarında feodal kavramını kullanmakla birlikte esas olarak tarihsel zihniyet farklılaşması temelinde Osmanlı ve Batı'nın farklılığını, farklı gelişim aşamalarından geçtiklerini ifade etmekte ve Osmanlı toplum yapısında hatta şehirlerde ve bürokrasi de dahi feodal zihniyetin var olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, Ülgener, Osmanlı'nın feodal bir toplum olarak tanımlanmasını değil böyle bir zihniyetin varlığının analizini gerçekleştirmiştir. Ülgener'e göre feodal zihniyeti yansıtan temel özellikler ise yazıda da vurgulanmış olduğu üzere toprağa dayalılığın, hantallığın, servet ve gösteriş merakının temel değerler olarak benimsenmesidir. Bu değerleri, zihniyet temelinde ortaya koymanın ardından ise kendine özgü bir yapıya sahip olan toplumsal yapımızın yine kendi kültür ve geleneklerimize yabancı olmayacak şekilde değerler üretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, ekonomik anlamda ilerlemenin temel umdelerinin ise gelişen ülkelerden alınabileceğini ifade etmiştir. Bu noktada Ülgener'in düşüncelerini netleştirmek için Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966)'nın benzer düşüncelerini de hatırlatmak yerinde olacaktır. Köprülü'nün yazılarında da Osmanlı toplum yapısının kendine özgü bir yanı olduğuna dair emareler görülmektedir. Köprülü'de yapılmaya çalışılan yeniliklerin taklitçilik seviyesinde kalmaması eleştirmekte, ilmi olanı diğer toplumlardan almakla birlikte milli bir mefkureye sahip olma, kendi değer, kültür ve geleneklerimize uygun milli bir şahsiyete sahip olmamızın gerekliliğini vurgulamaktadır (Asılsoy, 2008: 201-210, 213-217).

mürüd halkaları; esnaf ve zanaatkarlar; yerleşik veya gezginci ticaret erbabı; ziraatçı; toprak işçileri bulunmaktadır (Ülgener, 2006: 29-31).

Ülgener “Zihniyet ve Din” adlı eserinde üst ve alt farkının kişilerin manevi telkinleri almalarındaki farklılıklardan kaynaklandığını, dolayısıyla kütle olarak ifade ettiği grubun sosyal tabakanın altında olanları değil yüksek dozdaki iddiaları alıp sindirmede yeterli yeteneği olmayanlar olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak üst ve alt arasında görülen farklılıklar İslam’ın içerisinde tasavvufun etkisini arttırması ile derinleşmiştir (Ülgener, 2006a: 38-40).

Ülgener, üst ve orta sınıfların ahlak anlayışlarında köken ve saikler bağlamında benzerlik ve farklılıkların olduğunu ifade etmektedir. Ortaçağ’ın temel hayat anlayışı maddeleşmemiş (kâr amacı gütmeyen bir yaşam biçimi) başka bir deyişle gündelik hayatın iktisadi düşüncenin dışındaki saikler tarafından belirlendiği bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Bu hayat anlayışı üst sınıfların yanı sıra iktisadi faaliyete en fazla sahip olması gereken orta sınıflarda dahi görülmektedir. Toplumsal tabakaların tümünde iktisadi faaliyetlerin önemsenmediği bir nevi iktisadi işlere sırt çevrildiği görülmektedir. Üst sınıflar servet ve altın tutkusunun en fazla görüldüğü sınıf olmasına rağmen ağalık, efendilik şuuru neticesinde günlük iktisadi kaygıların uzağında durmaktadırlar. Bu sınıfta bulunanlar açısından zenginleşmek aslında servetin arttırılması için değil siyasi hayatta itibar kazanmak, saltanat sahibi olmak, nam ve nişan kazanmak için önemlidir. Mal ve para ancak bunları sağladıkları ölçüde önemli görülmektedir. Orta sınıflarda özellikle ticaret ve sanat erbabında da yine iktisadi kaygılardan uzak bir anlayışla hareket edildiği görülmektedir. Bir tüccarın sahip olması gereken rasyonel özelliklerin (düzenli defter tutma, kâr olasılığını hesaba katarak faaliyette bulunma vs.) aksine yeni yerler görmenin, beklenmedik servetlere kavuşmanın daha ağır bastığı görülmektedir. Özellikle bir sanat ve meslek grubu olan Ahiler birçok farklı saik neticesinde iktisadi vasıflardan ziyade dini, politik, içtimai unsurlarla kendilerini tanıtmışlardır. Her ne kadar sınıflar arasında maddeleşmemiş, iktisadi faaliyetten mümkün olduğunca uzak bir hayat anlayışına sahip olmaları bakımından benzerlik olsa da hareket ettikleri saiklerin farklılıkları dikkate değerdir. Din ve tasavvuf ahlakının etkisinde olan esnaf ve loncanın ibadetlerine çokça zaman ayırmak için kanaatkarlığa sahip olduğu görülmektedir. Üst sınıflarda ise sayısız nimete sahip olmaktan kaynaklı olarak rızık için telaşlanmanın olumsuzlanması, kanaatkarlığın esas unsur olması söz konusudur. Bir diğer örnek de geleneklere bağlılıkta karşımıza çıkmaktadır. Ülgener’e göre orta sınıflar birlik ve beraberliklerini dış unsurlara karşı korumak için pir veya aziz etrafında birleşerek geleneklerini korumaktadırlar. Üst sınıflar ise alt sınıfların üst mevkilere çıkmalarını engellemek için geleneklerini korumaktadırlar (Ülgener, 2006: 60-68, 118-120).

Dolayısıyla Ortaçağ’ın ideal hayat anlayışı olan ferdin maddeye karşı mesafeli duruşu, sakin ve kanaatkar bir yaşam anlayışı tüm sınıflarda kendisini göstermektedir. Ortaçağ’ın ahlak anlayışında iktisadi faaliyetin mekânsal ve zamansal anlamda bir sınırlamaya tabi tutulduğu görülmektedir. Özellikle lonca gruplarında içe kapalı bir sistemin olması, bu gruplar dışındaki unsurlar ile ilişkilerin mümkün olduğunca azaltılması, zamansal anlamda ise belki de iktisadi anlayışın temeli denebilecek yarını düşünmenin olmaması görülmektedir. Yarını, geleceği düşünmemenin sebepleri arasında çeşitlenmemiş ihtiyaçların olması, basit bir üretim tekniğinin olması ve uzun vadeli hesaplar yapamayacak kadar emniyetsiz bir ortamın olması sayılabilir. Hayatın manevi yönünün önemli olduğu bir toplumsal ortamda maddi kısım için harcanacak enerji doğal olarak olumlu karşılanmayacak ve neticesinde bugünün ihtiyaçlarını karşılama ile yetinilecektir (Ülgener, 2006: 76-81).

Ortaçağ ahlakının temeli olan sakin, durgun ve kanaatkar yaşam anlayışı işbölümü ve hatta üretim tarzı ve tekniğinde dahi yansımaları bulmaktadır (Ülgener, 2006: 100-107). Bu yaşam anlayışının yanı sıra otorite ve hiyerarşi de bu toplumsal yapıda önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Meslek ve sanat hayatının her aşamasında alttan üste bağlılık zorunlu bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Böylece bir ürünün üretilmesi sürecinde katıyen akıl ve zeka işletilmesine dayalı bir sistem görülmemektedir. Bu da Ortaçağ ahlakında bir diğer önemli nokta olarak ele alınabilecek ve sadece meslekler ile sınırlı kalmayarak hayatın tüm alanlarına yansıyan bir teslimiyet anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Bütün bir toplumsal yapıda bu teslimiyet anlayışının tüm faaliyetlere yansıdığını görmek mümkün olmaktadır (Ülgener, 2006: 109-115).

Ortaçağ ahlakının hakim olduğu bu gelenekçi toplumlarda dinamizmin hiçbir şekilde olmadığı, tam bir hareketsizliğin hüküm sürdüğü zannedilmemelidir. Özellikle bu tür toplumlarda hareketliliğin işgücü çerçevesinde gerçekleştiği görülebilmektedir. Köyden kente, az gelişmiş yerlerden daha gelişmiş yerlere doğru yaşanan hareketlilik zaman zaman gereğinden fazla da olabilmektedir. Bunun yanı sıra bu toplumlarda görülen kanaatkarlığın da romantik bir şekilde ele alınıp insanların her türlü kazanç arzusundan kendilerini uzak tuttukları gibi yanlış düşüncelere kapılmamalıdır. Çünkü gelenekçi ya da prekapitalist olarak da ifade

edebileceğimiz bu toplumlarda kazanma arzusu zaman zaman normal olmayan yollardan yani soygun, sömürme ya da define arayıcılığıyla doyurulmaya çalışılmaktadır. Buradaki ana sorun ise toplum içerisinde dağılmış halde bulunan bu kazanma arzusunun Batı toplumlarında olduğu gibi sistemli bir şekilde, belli bir yöne kanalizasyon edilememesinden kaynaklanmaktadır (Ülgener, 2006b: 56-58). Başka bir deyişle kazanma arzusu kurumsallaşamamış, rasyonelleşmemiştir. Bunun sonucu olarak ise kazanç temelli bir toplumsal sınıf da meydana gelmemiştir.

Burada başta söylemiş olduğumuz noktanın tekrar hatıra getirilmesi gerekmektedir. Üst ve orta sınıfların ahlak anlayışlarında köken ve saikler bağlamında farklılıklar olmasına rağmen nasıl oluyor da Ülgener eserlerinde ortak bir Ortaçağ ahlak anlayışı çizebiliyor? Bu sorunun cevabını yine Ülgener’den almak mümkündür. Ülgener bu konu hakkında şunu söylemektedir:

“...Kısacası, hareket noktalarında derin ayrılığa rağmen neticede birleşme ve ortaklaşma! İşte, bize muhtelif zümre ve sınıfların değişik iddia ve menfaatleri üstünde **müşterek bir Ortaçağ ahlâkından** bahsetmek cesaretini veren, neticedeki bu, beraberlikten başka bir şey değildir (Ülgener, 2006: 120).” Ülgener’in bahsetmiş olduğu Ortaçağ ahlakının neticede beraberliği sağlayan unsurlar kısmetine razı olmak, halinden, mevkiinden şikayetçi görünmemek, alışılmış rutinden dışarıya taşmamaktır. Yani miskin ve kaderci zihniyetin toplumda hâkim olmasıdır.

İktisat ahlakının temel umdelerini ortaya koyan Ülgener, Ortaçağ ahlakının tanımlamış olduğu parayı önemsememe, kanaatkar insan tipleri, bugünden ilerisini düşünmemek, dünya karşısında mesafeli alış gibi unsurların zihniyette yansımaları bulamadığını ifade etmiştir. Üst tabakalarda görülen ağalık, efendilik şuurunu, mal mülk, bol tüketim ve gösteriş hevesi, altın ve gümüş tutkusu birçok ahlak eserinde de haklı gösterilmeye çalışılmıştır (Ülgener, 2006: 121-133). Üst tabakada görülen bu zihniyet orta tabaka ve aşağısına da sirayet etmiştir. Bu tabakalarda da soyluluk hevesi, kazanma, dünya hevesi, altın ve gümüş tutkusu görülmektedir (Ülgener, 2006: 134-153). Ülgener, bu zihniyetin tüm tabakalarda görülmesine rağmen ahlak normlarının tüm tabakalarda aynı şekilde işlemediğine işaret etmektedir. Toplum hayatında karşılaşılan sınıfların farklı haklara sahip olması gibi ahlak normları da üstten alta doğru kademelenmiş, üstte bulunanlar bol müsamaha ve imtiyaza sahipken altta bulunanlara o oranda sert ve mutaassıp bir kayıtlama vardır (Ülgener, 2006: 127-128).

Bu noktaya kadar “Ortaçağdan beri zihniyet, ahlak dünyasındaki yansımalarına da bakarak kanaatkar bir hayat anlamına mı gelir?” sorusuna olumsuz cevap veren Ülgener bu noktadan itibaren bir sorunun daha cevabını aramaya yönelmektedir. Bu soru şudur: “Toplumda çeşitli sınıf ve tabakalarda kazanma ve zenginleşme hevesinin yönü ve sonucu ne olmuştur?”(Ülgener, 2006: 123). Bu sorunun cevaplanmasında Ülgener kazanç ile kar ve teşebbüs zihniyeti kavramlarını açıklamak ile işe başlamaktadır. Kazanç hevesi herhangi bir şekilde kazanma ve zenginleşme anlamında kullanılırken, kar ve teşebbüs alışılmış üretim ve mübadele yolları ile bunlara uygun üretici faaliyet tarzı ve zihniyetini ifade etmektedir (Ülgener, 2006: 162).

Batı 16. yy’dan beri etkin olan kazanç hevesini 19. yy ile birlikte endüstri yatırımlarına doğru kaydırmayı başarmış, rasyonel bir teşebbüs zihniyetini derli toplu bir hukuk ve devlet düzeni, dini teşvik unsurları ile oluşturabilmiştir. Bizde ticaret yollarının değişmesi sonucu iç pazarların daralması, ticarete emniyet eksikliği, manevi faktörler, ağalık efendilik şuurunu, bir ruh ve asap gevşekliğine neden olan ahlak ve tasavvuf neticesinde rasyonel temelli bir iktisadi zihniyet gelişmemiştir (Ülgener, 2006: 165-166).

Bizde ortaya çıkan tüm bu durumlar sonucunda ise normal yollardan (çiftçilik, esnafılık, tüccarlık, siyasi kazanç ve rantlar) doyurulamayan kazanç hevesi normal olmayan yollardan (baskın gibi zorlu, dolandırıcılık gibi hileli, define, keramet gibi hayal ürünü) doyurulmaya çalışılmıştır. Ülgener burada kazanç dışı yollardan kazanç hevesinin sadece ticaret yollarının değişimine bağlanamayacağını özellikle belirtmektedir. İnsanın tabiatından olan kazanç arzusunun normal dışı yollardan karşılanması çok eski zamanlara dayanmakla beraber ticaret yollarının değişmesi gibi sebepler neticesinde bu kazanç şekillerinde bir artış görülmüştür (Ülgener, 2006: 163-164).

Sabri Ülgener, ticaret yollarının Akdeniz’den Atlantik’e kayması, kapitalist zihniyet neticesinde Garbın istila hırsı ve kâr hevesi ile deniz ticaretine önem vermesi, Şarkın ise her ne kadar denizle daha önceden temas etmiş olsalar da sonrasında deniz ticaretine katılamamaları, normal yollardan doyurulamayan kazanç heveslerinin normal dışı yollara kayması sonucunda Osmanlı’nın iktisadi yönden geri kalmışlığın sebeplerini iki grupta ele almıştır. Bu sebeplerden ilki deniz aşırı ticaretin getireceği kazançlardan yararlanamama ve kazanç hevesinin rasyonel hale gelememesi başka bir deyişle kâr ve teşebbüs zihniyetinin gelişmemesini ifade eden müzmin

sebeplerdir. Diğeri ise siyasi nitelikli olan hızlandırıcı ve tamamlayıcı sebeplerdir. Ülgener bu sebepler içerisinde “sayıları bütün bir yol boyu çoğalıp giden dağınık feodal kuvvetler; yine o nisbette dağınık ve güvensiz para rejimleri; önceden hesaplanması bile mümkün olmayan harç, vergi ve sair kararsız, ittirsız masraf ve maliyet unsurları...” saymaktadır (Ülgener, 2006: 181-186).

Buraya kadar anlatılanlarda Ülgener’in Weber’in rasyonelleşme kavramından (rastgele kazançlardan ziyade hesaplı iktisadi faaliyetler sonunda oluşacak kâra odaklanmak) yararlanarak Şark’ta sanat ve meslek hayatının uzun zaman rasyonelleşmediğini ifade ettiği görülmektedir (Ülgener, 2006: 219). İktisadi hayatta görülen durgunluk iktisadın rasyonelleşmemesini de beraberinde getirmiştir.

Rasyonelleşmemenin ya da irrasyonel bir iktisadi hayatın varlığını devam ettirmesine neden olan bir diğer unsur ise dışarıdan katılanlara açık hale gelmiş olan lonca sistemidir. İktisadi gerilemenin, kapalı bir sistem özelliği gösteren lonca sistemine dışarıdan katılan unsurlar ile bir nebze de olsa gerileyeceği düşünülmüştür. Lonca sistemine katılmalar müteşebbis sermayeci sınıftan ve köyden kente göçenler ile özellikle ordudan gelenlerden oluşmuştur. Lonca sistemine dışarıdan katılan bu unsurların iş hayatına yeni bir enerji, aktif bir ruh getirmesi beklenirken olaylar bunun aksi yönde tezahür etmiştir. Bu kimseler esnaflardan daha bilgili, uyanık olmadıkları gibi meslek kadrolarının gereğinden fazla dolmasına, esnaflığın kötüye gitmesine neden olmuşlardır (Ülgener, 2006: 195-197).

Rasyonel olması gereken lonca sisteminde dahi bir rasyonelliğin görülebilmesi başka bir deyişle irrasyonel olan iktisadi sistemde insanların irrasyonel yollardan kazanç araması iktisadi hayatın statik bir yapıda varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Ülgener, normal yollarla doyurulan kazanma arzusunun iktisadi anlamda bir dinamizmi oluşturacağını ancak normal yollarla doyurulamayan kazanma arzusunun iktisadi hayatta durgun bir hayat yaratacağını belirtmiştir. Bu durumda ise en akıcı olması gereken paranın bile bir durgunluğa sahip olduğu görülmektedir. Para bu dönemde ödeme, mübadele aracı olmanın ötesinde bir saklama, esirgeme aracı olmuştur (Ülgener, 2006: 163, 223).

Çözülme devri toplumunda değer yaratıcı bir teşebbüs zihniyetine rastlanmamakla birlikte biriken servetin daha çok siyasi kaynaklı olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle servet tüccarlarda değil siyasi nüfuz sahibi kişilerin elinde biriktirmektedir. Bu servetin birikimi ise başkasının emeğinin sömürülmesi ile sağlanmaktadır (Ülgener, 2006: 224-227).

Ülgener’e göre çözülme devri servetinin kazanılmasında olduğu gibi harcanma ve tüketilmesi de bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülgener, Ortaçağ özellikle de çözülme devri iktisadını tanımlamak için tüketime ve sarfiyata dayalı iktisat rejimi kavramsallaştırmasını kullanmaktadır. Nedeni ise çözülme devrinde tüketimin üretimin kat be kat önüne geçtiği, hususi ya da resmi ellerde biriken servetin bir gelir ve üretim kaynağı haline getirilemediği bir zihniyetin yaygınlığının tüm toplumsal tabakalarda dikkati çekmesidir. Ortaya çıkan gelir ve masraf dengesizliğinin sadece üst sınıflarda değil orta sınıflara kadar yayılma özelliği göstermesi hem ahlaki hem de iktisat alanında kendisini göstermiştir. Bu durum ayrıca tüketici medeniyetlerin son devrine işaret eden bir özelliktir. Ülgener, “Zihniyet ve Din” adlı eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Taşraya açıldıkça daha da belirgin hale gelmek üzere: Geniş bir rant tabanı üstünde, değer ve tercih ölçüleri çoğunlukla tüketime ayarlı, alt ve üst ilişkileri otorite ve gelenek kalıpları içinde dondurulmuş bir sınıflı toplum!” (Ülgener, 2006a: 121).

Çözülme devri insanı mizaç ve karakter yapısı ile tüketime açık ve yatkın bir eğilim taşımaktadır. Gücü yettiği kadar bol yaşama, hesaplı ve temkinli yaşamının önünde gelmektedir. Bir lokma bir hırka yolunda en fazla ısrarlı olanlar bile en yakın ve en mahrem çevreleri ile baş başa kaldıkları an bütün o ayak bağlarının çözülmediğini biliyoruz. Hadsiz, hesapsız yaşamayı, evlad ve ayal çokluğunu, gösterişi, bir kelime ile ağaca (senyörce) yaşama biçimini aşağılayan sözler birden kağıt üstünde kalmışa benzer (Ülgener, 2006a: 123).

Sonuç olarak Batıda tüccar sınıfının uzun bir gelişme süreci sonunda ayrı bir sınıf olarak ortaya çıktığı ancak bizde nüfuz sahibi sınıfların etkisinden dolayı böyle bir sınıfın hiç çıkamadığı görülmektedir. Ayrıca toplumsal yapıdaki tüm sınıflarda her ne kadar istisnaları olsa da iş ve çalışmaya dair bir ilginin olmadığı görülmektedir. İnsanların ticaret yapmasının tek nedeni ululanmak, şan şöret elde etmek olduğu için bu noktada her türlü yola başvuran tiplerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum Ülgener’e göre feodal zihniyetin ta kendisidir ve üst ve orta tabakaların sahip oldukları ağalık, efendilik şuuru ile iş hayatından ellerini çekmeleri merkantil politikaların gelişmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Tüm bunların sonucunda Ülgener, çözülme devri insanını şu şekilde tanımlamaktadır: *Bol ve ferah yaşamının tattıracağı haz ve zevkin (veya özleminin) hiç bir zaman*

yabancı olmamakla beraber, o uğurda acele ve telâstan hoşlanmayan, yolunu ve yönünü tayinde görenek ve otorite bağlan ile çevrili, dışa ve “yaban” a kapalı ve nihayet içinde ve hesabında götürü insan! (Ülgener, 2006: 270-271).

Ayrıca düşünür günün şartlarına bağlı olarak bazı özelliklerin ortadan kalktığının farkında olsa da hala değişmeyen taraflarımız olduğunu vurgulamakta ve bunları şöyle ifade etmektedir: Gücümüz yettiğince bol ve gösterişli tüketim üretim çabamızın önünde olması, iktisadi- teknik karakterde olması gereken tüm konularda bile bir ölçü gevşekliliği, her şeyi oluruna bırakma alışkanlığı, çözülme devri insanının her şeyi kendi üstünde, dışındaki kuvvetlerde görme yani kaderci anlayışa sahip olma alışkanlığından kaynaklanan rahvet ve yavaşlıktır (Ülgener, 2006: 6).

Buraya kadar anlatılanlar özetle aslında gelenekçi toplumların hayat felsefelerinin ortaya koyulmasıdır. Gelenekçi toplumların hayat felsefeleri şu şekilde özetlenebilir: İnsanın yaptığı iş ile değil kişiliğine göre değer kazandığı görülmektedir. Ayrıca özellikle meslek ve sanat erbapları arasında görülen belli bir işte yer değiştirmeden kalma her ne kadar olumlu özelliklere sahip olsa da (yapılan işte olgunluk kazanma ve o işi en iyi şekilde yapar hale gelme) bir süre sonra artan nüfus ve ihtiyaçlar karşısında kendisini korumak için içe kapanma ve dolayısıyla durgun bir hayat anlayışı söz konusu olmaktadır. Ayrıca gelenekçi ya da prekapitalist toplumların eşyaya bakış açısı da önemlidir. Mal ve para şahsa bağlılığı, kullanılan eşyanın üretimden ziyade şahsa hitap eden bir tatmin için kullanıma sunulması ve eşyayı, malı sayı ve rakam tarafından ziyade göze kulağa geldiği, canlı, hareketli, sesli tarafı ile ele alma alışkanlığı vardır (Ülgener, 2006b: 48-55).

Gelenekçi toplumlarda da Batı toplumlarının ilk aşamalarında olan kazanma arzusu, mobilite vardır. Ancak bunların daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere rasyonel yollardan, belli bir noktaya yönlendirilememiş olması belki de en temelde iktisadi geri kalmışlığımızın nedeni şeklinde ifade edilebilir. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi ve değer anlayışımızı değiştirecek zihniyet ortamını ortaya çıkarabilmenin yollarını ise Ülgener şu şekilde maddeleştirmiştir:

- a- serveti ve parayı şahsa bağlı, onunla adeta içli dışlı bir varlık gibi görmekten vazgeçip ferah ve açık yürekle piyasa ekonomisine çıkmayı her türlü eğri ve kuytu kazanç şekillerine üstün sayabilmek,
- b- kazancını yine şahsa ve statüye bağlı olarak göstermelik tüketim veya verimsiz yatırıma harcayacak yerde profesyonel iş adamı olarak üretken yol ve şekillerde verimlendirebilmek,
- c- bütün bu faaliyetlerde disiplinli, kontrollü bir hesap ve muhasebe şuurunu tesis edebilmektir (Ülgener, 2006b: 58-59).

Tüm bunlar sonucunda görülen bu toplumun dünyaya çevreye bakış açısını ortaya çıkaran ve şekillendiren tasavvuttur. Her ne kadar tüketimin tasavvuf tarafından bir değer haline getirildiğini söylemek yanlış olsa dahi yine de tüketimin tasavvufun bir destek bulduğu yadsınmaz bir gerçektir. Tasavvuf bir taraftan teslimiyet felsefesini tabana yayarak hizmete hazır bir kütle oluştururken diğer taraftan ise tarikatta sürekli yükselen, yükselirken de geçim derdini alt tabakalara yükleyen bir nüfuz sahibi grup yaratmıştır.

Tasavvufun içerisinde birçok farklılığı barındırmasından dolayı hiçbir zaman tek bir tanımla verilerle tanımlanması mümkün olmamıştır. Ancak bu farklılıklar arasında bile belli noktalarda oluşan kümelenmelerden yola çıkarak izahlar yapılabilir (Altıntaş, 1986: 13). Ülgener tasavvufun içinde ortaya çıkan belli noktalarda kümelenmiş hali ile tasavvufu şu şekilde ifade eder: “Bir ucu Sünni merkezlerde İslami tradisyonu az çok muhafaza eden tarikatlardan başlayıp öbür uca köy ve kasabalara kadar yaygın bir satıl üzerinde İslami unsurlarla İslam-öncesi düşünce ve inançların karma bütünü vereni tarikatlar!”(Ülgener, 2006a: 98-99).

Tasavvufun ifade edilen bu iki uçtan biri dünyayı madde ve eşya tarafı ile değil ancak insanın nefsinde ilgi uyandırması ile reddedenler yani Melamilikte teccüm ederken diğeri ise dünyayı madde, eşya yanı ile reddedenler yani Batnilikte teccüm etmektedir. Batnilik, insanları içe ve derine dönük bir batın huzuruna çekmekte iken Melamilik ise aksine boş ve âtil durmayıp aralıksız çalışmanın savunuculuğunu yapmaktadır. Biri tasavvufun mistik yanına vurgu yaparken diğeri aktif yanına vurgu yapılmaktadır. Ancak Melamilik sınırlı bir çevrede, tavanda bir azınlığa hitap edebilmesi toplum içerisinde boşta kalan alanların Batnilik tarafından doldurulmasına, Batnilik toplumun tüm katmanlarına, sanat ve meslek erbabı da dahil olmak üzere yayılmasına sebep olmuştur (Ülgener, 2006a: 98-110).

Ayrıca tasavvuf ve tarikat ahlakının dünya ile ilişkisini alt ve orta sınıflar yani küçük burjuvazi üzerinden kurmuş olması üretim birimlerinde cemaatleşme bilincinin artmasına, dolayısıyla üretimin büyük merkezler

yerine küçük, sınırlı topluluklar çerçevesinde gelişmesine neden olmuştur. Zanaatkar hem baskı ve zorlamalara hem geçim kaynaklarının daralmasına hem de dışarıdan olan yabancı kişilerin esnafa sızmaları karşısında varlığını devam ettirebilmek için dini bir kast havası içinde bütünleşme yoluna gitmiştir (Ülgener, 2006a: 118). Zanaatkarlar arasında asıl olan birliklerini korumak olunca üretim, disiplinli çalışma geri planda kalmıştır. Lonca merkezlerinde var olan bir ustaya bağlı olma anlayışı ile tasavvuf ve tarikatların insanlara verdiği tevekkül ve teslimiyet anlayışı otoriteye kayıtsız şartsız bağlanması, otoriteye kendini terk etmenin sürdürülmesini sağlamıştır. Prekapitalist toplumların üretim biçimlerinde etkin olan gelenek ve otoritenin pir ve ustalara bağlı olma kıssaları ile iş ve çalışma hayatına dahil oldukları görülmüştür. Fütüvvet ve tasavvuf ilişkisine bakıldığında her ikisinin de dış dünyanın zulmü karşısında kendi içlerine kapandıkları, her ikisinde de tabakaların olduğunu, Hak'ka yaklaşımda nefsinin ve fiilini görmezden gelme anlayışının tasavvufta varken zanaat çevrelerinde de yayılmaya başladığı görülmektedir. Sonuç olarak teşebbüsün dar bir çemberde kalmasının nedenleri loncaların gelenek ve otorite ile yeniliğe karşı olmaları ile iktisadi; feodal tahakkümün sonucunda ortaya çıkan kulluk, teslimiyet ile politik; tasavvuf, tarikat gibi gölge bir faktör ile manevidir. Böylece de tasavvufun kalabalık yığınlar ve iş çevrelerine batını bir yorum çizgisinde dahil olması rant kapitalizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ülgener, 2006a: 137-138).

Ayrıca ilk ve ortaçağların siyaset anlayışında alt ve orta tabakaların üst tabakanın soyundan olmamasından kaynaklı olarak sosyal tabakada yükselmemesi tasavvufla birlikte değişikliğe uğramıştır. Tasavvuf sayesinde soy unsuruna gerek kalmadan insanlara üst tabakaların yolu açılmıştır. Üst tabakadakilerin hayatlarını idame ettirmek için çalışmaya gerek duymaması, her türlü moral sınırlamanın üstünde yer almaları alt ve orta tabakadakilerin bir yolunu bulup yukarıya tırmanma çabalarını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada ise artık kimlerden olduğunu giyimi ile belli etmede bir sakınca duymayan, dışarıya sıkıca kapalı bir topluluğun alttan üste hizmet ve teslimiyet halindeki yumuşak ve uyumlu kütle insanı doğmuştur (Ülgener, 2006a: 118-119).

Tarikatlar insanların soy, sop, ırk gibi özelliklerini dikkate almaksızın yalnızca insanların Allah'a olan sevgi ve ibadetleri bakımından kurulmuş müesseseler iken daha sonra toplumsal yapıdaki tabakalaşmaya benzer bir biçimde temelinde Allah sevgisi ve ibadeti esas olmayan (manevi olmayan) yöneten – yönetilen ilişkisinin esas olduğu bir tabakalaşmaya evrilmiştir. Ülgener, tarikatlarda ortaya çıkan bu durumu tavan ve taban kavramları ile ifade etmiştir. Tavanda bulunanlar halk üzerinde manevi bir nüfuzla sahiptirler ve çalışmadan, geçimlik işlerden uzak bir halde tabandan elde ettikleri ile hayatlarını sürdürmektedirler. Taban ise tarikatlar aracılığıyla teslimiyet halinde hizmete hazır bir şekilde tutulmakta, yetiştirilmekte, tavanın ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu ise ilk dönem İslam'ın karşı çıktığı ruhban sınıfının ortaya çıkmasıdır. Bu noktada da artık tabanın tavana yani ruhban sınıfına hizmet etmesinin nedeni sadece dini saikler olmaktan çıkmış, dünyalık elde etme, şeyhin etrafında olma sayesinde dünyada beylik elde etmedir ve şu şekilde ifadesini bulmuştur: “Şeyhimiz huruç eder biz dahi beyler oluruz!” (Ülgener, 2006a: 125-131).

Tasavvuf ve tarikatların etkisi ile yaşanan birçok anlam kayması ile ölümlü dünya tadımlık dünya anlayışına; başlarda kişinin gerekli tedbirleri alıp gerisini Allah'a bırakma durumu varken tasavvuf ve tarikatlar ile birlikte kişilerin hiçbir şey yapmadan Allah'tan bir çok şeyi beklemeye başlamalarına; dünyayı terk etme anlayışı ise dünyayı toptan satın almaya dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle “mal ve mülkün varlık sebebini onların Allah ile insanlar arasında bir perde durumundan çıkıp yok oluşunda arayan bir felsefe kolayca tüketim felsefesine dönüşebilmektedir (Özgiraz, 2000: 231).” Dünya artık kişinin işleyip şekil vereceği bir madde yığını olarak değil nimetlerinden bol bol istifade edebileceği bir Hak sofrasına dönüşmüş, bir tüketim toplumu olmuştur (Ülgener, 2006a: 128). Ancak tüketimin toplumun tüm katmanlarında aynı şekilde görülmemesi *üstte cezbe ve keramet ile ağa ve mütegalibe sıfatlarının karışımından çıkmış bir rantıye sınıfı ve etrafında uysal, uyumlu ve ayrıca kayırılma, sıvrılma şansına sahip bir yanaşma halkasını* ortaya çıkarmıştır.

SONUÇ

Batı ile çözülme dönemi Osmanlı arasındaki en büyük farklılık zihniyetten kaynaklanmaktadır. Batı da modern kapitalist zihniyetin yükselişe geçtiği dönemde Osmanlı'da durgun âtil bir hayat anlayışı ve normal olmayan yollardan kazanma hevesinin arttığı görülmektedir. Şehir yapısı bağlamında da yine gezginci zanaatkarların dini olarak ortaya çıkan Hristiyanlığın zamanla gelişip küçük burjuvaziden şehirli orta sınıf halkına doğru evrildiği noktada İslam'ın aksi yönde yani şehrin durumu iyi orta sınıf halkından başlayıp tasavvuf ve tarikatların etkisi

ile küçük burjuvaziye doğru bir kapanma izlediği görülmektedir. Tabi bu içe kapanma da manevi sebeplerin yanı sıra iktisadi ve politik faktörlerin de önemi göz ardı edilmemelidir.

Tüm bunlar toplumsal yapıda bir durgunluğa, değişimden hoşlanmayan bir zihniyet yapısına neden olmuştur. Ayrıca insanın doğal bir güdüsü olan kazanma arzusunun bir yerde akılcı bir şekilde belli bir noktaya yönlendirilirken bir diğer toplumda yönlendirilememesi yine zihniyet dünyasının da durgun- atıl bir halde kalmasına neden olmuştur. Gelenekçi bir toplum yapısından modern toplum yapısına geçebilmenin yolu ise insanla madde, eşya arasındaki ilişkinin değiştirilerek bir zihniyet dönüşümünü sağlayabilmektir. Ancak bu durum söylendiği kadar kolay gerçekleştirilememektedir. Az gelişmiş toplumlarda sosyal, iktisadi alanlarda yaşanan yenilikler ile geleneksel değerler bir arada bulunmaktadır. Bu ise Türkiye’de de görülebileceği gibi zaman zaman yenileşme ve zihniyet değişimi amacıyla atılan adımların geriletici ya da durdurucu faktörlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Örneğin ekonomide yaşanan canlanmanın kişilere dayalı servetlerden ziyade piyasa ekonomisine gitmesi beklenirken paranın değerindeki düşüşlerle birlikte tekrar kişiye dayalı servet anlayışının ortaya çıktığı, yatırımların üretim için değil gayrimenkul elde etmek için yapıldığı; rasyonel kazanç yollarından ziyade rasyonel olmayan yollardan, işinde uzman olmayan kişiler tarafından bir işin yapılmasına yönelik izlenen politikalar ve üretimi arttırmaya yönelik planlı, akılcı çalışmaların yapılmadığı görülmektedir.

Osmanlı’nın neredeyse kuruluşundan itibaren iktisadi alanda kontrolü tek elde toplaması toplumda bir girişimci, müteşebbisin ortaya çıkışını zorlaştırmıştır. Başka bir deyişle özel mülkiyetin sınırlandırılması müteşebbisin ortaya çıkmamasının bir sebebidir. Osmanlı’nın Batı ile yakınlaşmaları çabaları sonucunda ekonomi de bir hareketlenme ortaya çıkmıştır. Ancak ekonomide hareketlenmeyi sağlayan kesim gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Ancak savaşlar sonrasında gayrimüslimlerin ekonomi alanından uzaklaşması ile aynı dönemlerde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği akımlarıyla beraber devlet eliyle yerli bir burjuvazi yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak Ülgener, iktisadi gelişmenin yukarıdan zorlamayla değil halkların iktisadi planlara inanması ile ancak gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir (Ülgener, 2006b: 64).

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki fark kazanma ve zenginleşme arzusunun birinde olup diğerinde olmamasında değildir. Çünkü bu arzu her iki toplum tipinde de görülmektedir. Ancak az gelişmiş toplumlarda rasyonel davranan insan eksikliği söz konusudur. Bu toplumlarda “ileriye doğru hızla yol alan iktisadi şekil ve formların zihniyet muhtevası bazı yönleri ile iş hayatının muhtaç olduğu itici kuvveti ve insanı yoğurup şekillendirirken, diğer cepheleri ile el’an geçmişin izleri ve baskısı altındadır (Ülgener, 2006b: 82).”

Çözülme devri toplum yapısı şu şekilde özetlenebilir: Toprağa dayalı bir iktisadi sisteme sahip olan Osmanlı’da ticaret, hayvancılık görülmekle birlikte aslında ekonominin temelini tarım oluşturmaktadır. Sanayi ve ticaret ise çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde idi. Ayrıca toprağa dayalı bir hakimiyetin temel olduğu bir iktidar düzeni söz konusudur. Padişah- kul, pir/şeyh-mürid, hoca- talebe ilişkisi şeklinde kişiye bağlılığın esas olduğu bir toplumsal ilişkiler sistemi görülmektedir. Kültürel anlamda bir boşalma, sığlaşma ve kalıplaşmanın tavandan aşağıya doğru yayıldığı bir kültürel ortam söz konusudur. Osmanlı toplumu merkez ve taşra olmak üzere ikili bir yapıdadır. Ayrıca toplumsal yapıda emir (umera, ulema) ve fukara şeklinde ayrılacak ikili bir sınıflı yapı görülmektedir. Dini anlamda tasavvuf / tarikatların egemen olduğu, toplumdaki temel değer algısının dünyaya mesafeli olan, kendine içine dönük insan tipi yarattığı bunun neticesinde ise durgun/atıl bir hayat anlayışının yerleştiği görülmektedir. Tüm bu iktisadi, siyasi, dini öğelerin temelinde ise asıl, nesep iddiası, ağalık ruhu, hareketsiz servet anlayışı, hareketsiz lonca ahlakının hâkim olduğu, cemaat ilişkilerinin esas olduğu bir hayat anlayışı vardır.

Zihniyet, her ne kadar bilgi ile bağlantılı olsa da salt bir zihin süreci olarak ele alınamaz. Çünkü zihniyet, zihinsel ve toplumsal süreçlerin birlikteliğinden ortaya çıkmıştır ki bu nedenle toplumsallığı olan bir olgudur (Aydın, 2013: 104-105). Acele işe şeytan karışır ya da vakit nakittir şeklindeki ifadeler hem bilgi hem de toplumsal saikler neticesinde ortaya çıkmış ve iki farklı zihniyeti gösteren ifadelerdir. Bu noktadan hareketle Ülgener’in de en temelde zihniyet temelinde aslında bir toplumsal yapı analizi yaptığı görülmektedir. Zihniyet toplumun nüfus, din, siyaset, sosyal, iktisadi tüm şartlarından etkilenmekte, bu şartların etkisi neticesinde oluşmaktadır.

Sabri F. Ülgener, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan toplumsal yapı sonucunda “İktisadi geri kalmışlığımızın nedeni nedir?” sorusuna geniş çaplı değerlendirmeleri ile ışık tutan önemli bir düşünürdür. Ülgener, tarihe bakışta insan, din, iktisat, ahlak, siyaset, edebiyat, çevre, sınıf gibi birçok unsurun etkisini hesaba

katan kapsamlı analizler yapmıştır. Weber'in modern kapitalizmin gelişimine dair analizlerini Türk toplumuna uyarlayan Ülgener, Batı sosyoloji geleneğini ihmal etmeden yerli bir bakış açısı sergilemiştir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H. (1986). *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Asılsoy, A. (2008). *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aydın, M. (2013). *Bilgi Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- İlgen, A. (2008). "Sabri F. Ülgener" *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler ve Eserler) I.* (Der. M. Çağatay Özdemir). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1995). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Özkiraz, A. (2000). *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*, Ankara: A Yayınevi.
- Sayar, A. G. (1998). *Bir İktisatçının Entelektüel Portresi Sabri F. Ülgener*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ülgener, Sabri F. (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. (2006a). *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. (2006b). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. (2006c). *Makaleler*, İstanbul: Derin Yayınları.

